

PRESZLY LÓRÁND Dr.

A BŰNÖZÉS

Könyvt. leltár 850/986-37. L.

PRESZLY LÓRÁND DR.

A BŰNÖZÉS

SZEGED, 1932

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.

266/937.

Méltóságos

VITÉZ NEMES SZINAY BÉLA
tábornok Úrnak,
a m. kir. csendőrség Felügyelőjének

alárendelti ragaszkodással

ELŐSZÓ.

Ha meg akarod ismerni embertársaidat, először ismerd meg önmagadat.

Ez a közmondás senkire sem vonatkoztatható találóbban, mint épen a csendőrrre. A csendőr működési tere a gyakorlati élet. A súrlódásokkal teli élet egyensúlyban tartása; a törvények és törvényes rendelkezések betartásának ellenőrzése; az ezek ellen vétők felkutatása és a bűnözők átadása az igazságszolgáltatásnak. Cselekvéseket kell a csendőrnek észrevennie, meglátnia s nyomoznia. Tényeket kell megállapítania s végül minősítenie, hogy a szőnyegen lévő eset milyen jogszabályba ütközik.

Minden emberi cselekvés rugóját a lélek megnyilvánulásában kell keresni. A tárgyilagos kivizsgálás és nyomozás tehát nemcsak a ténybeli megállapításokon és a tárgyi bizonyítékok beszerzésén múlik, hanem a lelki indító okok megállapításán is, ami a gyanúsított részéről az eset elkövetése alkalmával fennállhatott. A lelki élet ismerete, s ez alapon a gyanúsított lelkiségének a szakadatlan elemzése a nyomkövetés pillanatától kezdve, elengedhetetlen kelléke a csendőr nyomozó-eljárásnak. Ne csak a szerencséivel párosult ügyesség segítse a csendőrt eredményhez a nyomozásban, hanem a gyanúsított

cselekedetéből bizonyos törvényszerűséggel egymásba kapcsolódó lelki megnyilvánulások vizsgálata is. Az értelem sugallta nyomozás lélektani ismereteket kíván. A tett lelki rugóinak felfedezése és állandó felszinen tartása mellett juthatunk el az eljárásunkat igazoló csalhatatlan tárgyi bizonyítékok beszerzéséhez.

Ebből a szemszögből bíráltam és boncoltam a szerző munkáját, aki a rendes lelki élet ismertetésénél a tudományos lélektan megállapításait sorolja fel. Kiragadja ezekből azokat az érzelmeket és jelenségeket, amelyek szerepe a bűnözésnél előtérbe lép. A központi idegrendszert veszi küinduló pontnak, azután innen pergeti le a szövevényes és bonyolult lelki élet folyamatát. Élénken világítja meg az egyéni lélek és a tömeg-lélek közötti különbséget, érzékeltetve, hogy a tömeg-lélektan részletes ismerete a csendőr számára másodrendű szerepet játszik. Ismerteti a kollektív lélek kialakulását, mint a tömeg-lélektan alapját. Elvezet az egyéni lélek és a tömeg-lélek közötti különbségekhez az akarat megnyilvánulásában, amely szerint: az egyéni lélek gondolkodik, elhatároz és saját akaratából tudatosan cselekszik, míg a tömeglélek a tömeg-vezető hirdette eszmék hatásától feltűzelve izgalomba jön és tudattalanul cselekszik. Visszatér ősi vadságába; primitívvé válik; tör, zúz, rombol. A tömeg tettéért elsősorban a vezető felelős, mert a tömeg cselekedetének értelmi szerzője csak egy ember lehet: a tömeg-vezető. Ezt fontos tudnia a csendőrnek.

Mint a kriminalisztikának egyik támaszpontját a rendellenes lelki életet sorakoztatja fel ezután a szerző a második részben. Döbbenetes betekintést nyújt az elferdült lélek változataiba. Az öntudatlan állapottól kezdve — rendszerbe szedve — fokozatosan tárja elénk az emlékezet, képzelet és érzelem zavarait egész az élő halottakig: — az elmebajosokig. Sok tanulságot le lehet vonni belőle nemcsak a nyomozás számára, hanem okulásként az emberi élet számára is.

A harmadik rész megállapításokat tár elénk az előbb felsoroltak bizonyítására. Bemutatja a teremtés koronájának: az embernek a bűnözését. Férfi, nő és gyermek egyaránt lebukik a lelki élet magaslatáról. Nincs kivétel. A társadalom minden osztályában, az emberek legszélesebb rétegében intelligens vagy kevésbé intelligens emberek, művelt vagy műveletlen, tanult vagy tanulatlan, öntudatos vagy tudatlan emberek között fordulnak elő bűnözések. Ezt mutatja az élet forgataga. A vallásos hűten nyugvó erkölcsi élet erősödésével látja a szerző — némileg — kiegyensúlyozhatónak az átlagos színvonalon álló lelki életet.

Nagy labirintuson és sötétségen vezet át bennünket, amíg e végső csattanójával ismét a napvilágra hozza és talpra állítja az olvasót.

*

A bevezetésben azt mondja: 30 évvel ezelőtt kezdette a bűnözés lélektanát tanulmányozni és meg-

irni. Azután eltette érni. Közbejött egy óriási katalizma, világfelfordulás. A technika évszázados ugrásokkal haladt előre. Megváltozott minden. Csofálatos! Az ember találmányai révén még a lelki életet is korszerűvé tette. Kiforgatta eredeti valójából. Mi sem természetesebb, hogy ez alapon korszerűen változott a bünözés is.

Közel egy negyedszázad alatt a gyakorlati csendör élettapasztalataival kibővitett, átérlelt, újból és újból átdolgozott szellemi termékét adja át a szerző a csendőrségnek most, 30 éves írói működése emlékére. Ajánlom ezt a munkát minden csendörnek! Olvassátok! Elmélkedjétek felette! Csak így fogjátok megérteni a lelki élet rejtelmét. Már pedig ezt meg kell értenetek, mert egyedül így lesztek képesek megoldani a gyakorlati életben elétek táruló ágas-bogas, sokszor rejtélyes bűneseteket. De először ismerjétek meg önmagatok lelkét, hogy képesek legyetek elemezni a másokét.

Budapest, 1932. július hó.

Vitéz Szinay Béla
tábornok, a csendőrség felügyelője.

BEVEZETÉS.

A bűnözés kérdése — mióta csendőrtiszt vagyok — mindig érdekelt. A való élet szempontjából épen úgy, mint tudományos oldalról.

Az 1910-es években folytatott kutatásaim eredményeiről a Csendőrségi Lapok hasábjain — annak idején — beszámoltam. Már akkor elhatároztam, hogy megjelent tanulmányaimat könyvalakban adom ki azon célból, hogy emberi és társadalmi életünknek e rendkívül érdekes és nagy horderejű jelenségére összes bajtársaimnak — különösen pedig a nyomozással hivatásszerűen foglalkozóknak — figyelmét felhíva és azt ébrentartva, részükre lehetőséget nyújtsak arra, hogy a bűnözés kérdéseivel — így egybefoglaltan — foglalkozhassanak.

Könyvem kiadása útjában — akkor — különböző nehézségek állottak s részben örülök is annak, hogy tervem csak most valósulhat meg, mert az azóta eltelt két évtized alatt sokban haladt a világ, sok megpróbáltatáson mentünk keresztül, nagy lépéseket tett előre a tudomány, de maga az ember is gyarapodott tapasztalatokban.

A huszonkét éven át hevertetett tanulmányaimat kibővítetten és átdolgozottan bocsájtom közre, gondos figyelemmel az ezen idő alatti fejlődés eredményeire. Áll ez különösen a lelki élet kutatásával

foglalkozó tudósok újabbi iskoláira és megállapításaira.

Azóta a bűnözés terén is új irányok érvényesültek és több modernebb felfogás vert gyökeret. Erre a fejlődési folyamatra is igyekeztem figyelemmel lenni.

Tanulmányom megírásánál különösen sarkalólag hatott reám az a körülmény, hogy csendőrségünknek a nyomozások teljesítésére hivatott tagjai eddigelé nélkülöztek egy olyan tárgyú munkát, amely egyrészt foglalkozik a rendes és a rendellenes lelki élet jelenségeinek ismertetésével, másrészt fényt derít a bűnözés világára s foglalkozik a bűnözésnek az emberi szervezetben rejülő s az azonkívül fekvő okaival; foglalkozik a bűnözéssel nemcsak mint emberi, de mint társadalmi jelenséggel is.

Intézményünk félszázadot meghaladt fennállása óta meglevő ezen hiányt is igyekeztem e művem rendelkezésre bocsájtásával pótolni, illetve kitölteni.

El sem képzelhető, hogy nyomozó közeg nélkülözön lélektani ismereteket s a bűnözéssel évtizedeken át gyakorlatilag foglalkozó s azok üldözését élethivatásként magukra vállalt csendőremberek hiányában legyenek a lelki élet és a bűnözés elméleti ismeretének. Olyan szükséglet ez, amely alól a XX. században már egy nyomozó közeg sem vonhatja ki magát!

Művem nem tudományos fejtegetés és nem is célozza sem a lélektan, sem a bűnözés tanának előbbre vitelét. A laikus olvasó igen sok új kifejezéssel, fogalommeghatározással találja magát szemben, amely — első olvasásra — kis nehézségeket fog előidézni. A lélektan elvont tudomány. Megha-

tározásai is elvontak. De meg minden kezdet nehéz. Aki azonban figyelmesen olvas és az olvasottak felett gondolkodik is, az — e tanulmányok során — sok örömet és sok tanulságot fog magának szerezni és szinte érezni fogja, hogy ismeretköre fokról-fokra miként tágul és lassanként egészen új megvilágításban fogja maga előtt kibontakozva látni az igazi, az örök embernek nemcsak külső alakját, de belső életét is.

Fogadják bajtársaim olyan szeretettel e munkámat, mint amilyen szeretettel — három évtizedes tanulmányaim és megfigyeléseim anyagának felhasználásával — megírtam.

Végezetül mélységes hálámat kell kifejeznem Vitéz Nemes Szinay Béla tábornok Úrnak, a m. kir. csendőrség Felügyelőjének, azon kitüntető elhatározásáért, hogy szerény művem kiadásának gondolatát magáévá tenni és munkám értékét az Előszó megírásával emelni méltóztatott.

**ELSŐ RÉSZ.
A LELKI ÉLET
JELENSÉGEINEK
ISMERTETÉSE.**

A LELKI JELENSÉGEK SZEREPE ÉS FONTOS- SÁGA A NYOMOZÓ KÖZEGEK SZÁMÁRA.

A tudományos világban az emberek kétféle életét különböztetik meg. Az egyiket *testi*, a másikat *lelki életnek* nevezik.

A testi élethez sorolják mindazokat a tényezőket, melyek az emberi test szervezetére, anyagára és a szervezet általános működésére vonatkoznak. Azt az életet pedig, amelyet az ember — hogy így fejezzük ki magunkat — önmagában él, lelki életnek hívják.

Jelen tanulmányunkban erről a lelki életről óhajtunk közelebbi ismertetést adni, a lelki életnek vizsgálatára és tanulmányozására óhajtjuk olvasóink figyelmét felhívni, mert, eltekintve attól, hogy a lélektani ismereteket minden tanítás és nevelés kiindulópontjának tartjuk, gyakorlati ténykedései közepette a nyomozó közegre nézve nem közömbös kövefelménynek ítéljük, hogy a lelki élet működésével — legalább — nagy általánosságban tisztában legyen.

Szeretnők elérni azt is, hogy tanulmányunk a mindennapi élet terén is meghozná azt az eredményt, hogy a nyomozó közegek nem csupán a rendes, hanem a rendellenes lelki élet okainak megismerése után érdeklődéssel fordulnánk saját lelki életük megismerése felé és szeretettel tanulmányoznák azt.

*

Úgy a testi, mint a lelki életnek külön tudománya van. Az előbbi ismeretének anyagát az *élettan* (biológia) dolgozza fel. A lelki életét pedig a *lélektan*

(pszihologia). Az élettan mint élő, szerves lényvel foglalkozik az emberrel, igyekezik az emberi testet, annak minden egyes részét és a részeknek egymással való s egymásraható működését megismertetni, egyben irányt szab az ép és egészséges test megszerzéséhez és állandósításához. Ezzel szemben a lélektannak az a feladata, hogy a belső, lelki folyamatokat ismertesse meg velünk, megmagyarázza az egyes lelki jelenségeket és azoknak egymáshoz való viszonyát. Röviden azt mondhatnók, hogy az a tudomány, melynek „feladata a lelki élet tényeinek leírása és törvényszerűségének megállapítása“.¹⁾

A lélektan ismerete fontos. Nemcsak a test és a lélek műhelyeibe enged számunkra bepillantást, de megismerteti velünk annak munkásait. Az összetett lelki jelenségeket részekre bontja, elemeikre osztja, fölfejtja a lélek természetét, vagy szemünk elé hozza az érzés, a gondolkodás tünetényeit, vagy azokat összekovácsolja a lélek számára.

A lélektan ismerete nemcsak azért fontos, mert „a vele való foglalkozás nemesíti a szívet, gazdagítja az észet, önismeretre és emberismeretre tanít“, hanem azért is, „mert az élet legnagyobb titkához, az élet legnagyobb művészetéhez, legszebb tudományához: a józan, bölcs élethez vezet közelebb. Aki egyszer belátja, hogy mennyire függ gondolata, vágya, érzelme, kéje és gyötrelme idegeinek, izmainak, vérkeringésének, vére tisztaságának és egyéb testi funkcióinak állapotától s viszont a lelki képzeleti mily fájdalmakat okozhatnak az egész testnek; aki megtanulja azt, hogy minden hatásra — mint okra — egy megfelelő okozat következik s így semmi sem marad sem jutalom, sem büntetés nélkül, mert így minden hiba önmagában hordja a bűnhődést is; aki végre a testi és lelki bajok átöröklésére is gondol: az nem lesz sem mértéktelen, sem becsületlen, sem igazságtalan!“²⁾

¹⁾ Kornis: 1. l.

²⁾ Szitnyai: 3—4. l.

Miután a test hat a lélekre, viszont a lélek is hat a testre, az élettan és lélektan között szoros kapcsolat, összefüggés van. „A lelki jelenségek, melyeket átélünk, szoros viszonyban vannak testünk jelenségeivel. Egyszer testi tünetényeinkre következhetnek lelki folyamatok, máskor lelki életünk változásait követik testünk változásai“.³⁾ Amennyire szükség van az emberi test épségére és egészségére, épen úgy szükség van az ép és egészséges szellemre és észre, a tudásra, az értelemre, az erkölcsre.

*

Ezúttal a lelki élet működését tesszük tanulmány tárgyává, már abból a szempontból is, mert ennek az életnek kiválóan fontos szerep jut az emberek életében, hiszen a gondolkodás, az érzelmek, az értelem stb. irányítják tetteinket, ezek a mi irányítunk cselekvéseink terén, melyek között tehát nemcsak szervezeti, hanem okozati összefüggés is van.

Az embereket alaposan a tetteikről ismerhetjük meg, ezeket pedig mindig az értelem s az érzelem irányítják, amint tudott dolog, hogy amiként gondolkodom és érzek, úgy cselekszem is.

Cselekvéseiben, tetteiben látjuk hű képét embertársaink belső életének, lelki világának, cselekvéseinek rugója ott fészkel, forrása onnan ered.

Minden embernek önálló, a többi emberétől eltérő a lelki élete. Más a gyermeké, más a felnőtté. Más a férfié és más a nőé. Más az erkölcsös, jellemes emberé és más az erkölcstelené vagy a jellemtelené. Más a művelt emberé és más a kevésbé művelté, vagy épen a műveletlené.

Ami a bensőnkben történik, arról egyedül csak mi tudunk. Másik ember legfeljebb sejtheti, de biztosan a legritkábban tudhatja, hogy mi megy a mi belső életünkben végbe. Így vagyunk a gondolkodás, az érzés, az akarás és a lelki élet sok egyéb megnyilvánulásaival szemben is. Amit ebben a pillanatban én akarok, én érzek, én gondolok, vagy

³⁾ Kornis: 6. l.

amire én emlékezem, arról egyedül és kizárólag csak én tudok. „Mindegyikünk belseje egy külön kis világ — írja Alexander Bernát —, melyet a másiktól merőben áthághatatlan fal választ el. A falakban csak nyílások vannak, de sohasem tudhatom biztosan, hogy amit ezeken a nyílásokon keresztül megpillantok, csak hasonlít-e ahhoz, ami a másik világában tényleg van“. Ha ennek a ténynek a megállapításánál tovább nem is mennénk, már azt kellene hinnünk, hogy a rajtunk kívül álló emberek lelki életéről vajmi keveset tudhatunk és így sem a magunk, sem a mások lelki élete között összehasonlítást vagy különbséget tenni nem áll módunkban.

Van azonban a lelki élet megismerésének egy különösen jó eszköze: a *megfigyelés*, amely mindenre rávezeti a tanulni vágyó és gondolkodni szerető embert. A későbbiek során ennek a segítségével fogunk mi is bevilágítani a rendes lelki élet világába és megkülönböztetni attól a rendellenes lelki élet jelenségeit.

Azok, akikkel a nyomozó közegeknek nap, mint nap dolguk akad és érintkezésük van, mindannyian emberek, akiket lélektani ismeretek nélkül nem is értékelhetnek és meg sem érthetnek. Hogy ezt tehessék és elérjék, szükséges, hogy a lelki életüket tanulmányozva, legelsősorban is önmagukat tegyék megfigyelés tárgyává, saját lelki világukat ismerjék, tehát önmagukat értsék meg.

*

Lélektani ismereteinket szolgáltató két főforrás: az *önmegfigyelés* és a *mások megfigyelése*. Az előbbi jelenti mindazt, amit magunkon látunk és érzünk; az utóbbi pedig, amit magunkon kevésbé vagy sehogyan sem figyelhetünk meg, de annál inkább és jobban tanulmányozhatunk másokon. Az önmegfigyelés ugyanis sokszor nagyon hiányos és nagyon felületes. „Hibás megfigyelés, helytelen ítélet, önszeretet, hiúság nagy ellenségei a belső tapasztalatszerzésnek“. Viszont, ha másokat figyelünk meg és tanulmányozunk, a lelki jelenségeket és

megnyilvánulásokat tárgyilagosabban és jobban érthetjük meg és értékelhetjük.

A lelki élet jelenségeinek megfigyelése kétségen kívül az önmegfigyeléssel kezdődik és minden lélektani vizsgálatnak első feltétele a *magunkraeszmélés*. Az önmegfigyelés a mások lelki életének megfigyelésével egészül ki, sőt „lelki életünk belső tapasztalása akkor lesz tökéletes, ha megfigyeljük a társadalom minden rétegét, művelt és kevésbé művelt elemeit s ha figyelmünk kiterjed az állatok lelki jelenségének megfigyelésére is. Mások megfigyelése gondolkodásra tanít, ítélet- és következtetés-alakításra képesít“.⁴⁾

*

Már az eddigiekből is megállapítható, hogy a lélektan, helyesebben a lelki jelenségek ismeretének haszna és fontossága — minden ember számára — mindenekfelett abban nyilvánul, hogy önismertetre és emberismeretre is tanít, nagyban előmozdítja eszünk, szívünk és jellemünk kialakulását.

Nyomozó közeg tehát emberismeret nélkül el sem képzelhető. Épen úgy kétségtelen, hogy ha bűnügyi nyomozásoknál sikeresen és eredményesen akar eljárni, bizonyos fokú és terjedelmű lélektani ismeretekre is van szüksége. Betekinteni kell tudnia a belső folyamatok, a lélek rejtekeibe, abba a műhelybe, hol e műhely titokzatos munkája folyik, ahol az érzés, a gondolkodás stb. tüneteit kövacsolják és amelyben a gondolat, az akarat, az elhatározás, az érzet, a tudat stb. lelki jelenségek egész sorozata, végeredményben minden emberi cselekedet s maga az *erkölcsi jellem* is kialakul.

Az emberi lélek rejtekeibe — honnan minden cselekedet ered — már csak azért is betekinteni kell tudnia, mert csak ilyen módon és csak ezen az úton lehet és lesz is képes arra, hogy azon tünetenyeket, amelyek teljesen különböznek a külső természet jelenségeitől, tehát az emberi gondolkodás és egyéb lelki jelenségek megfigyelése, tanulmányozása és is-

⁴⁾ Szilveszter: 7. l.

merete mellett, reátaláljon az emberi jó és rossz cselekedetek rugóira és felfedje azok titkait is.

A bűnre csábító inger, a bűnözési hajlam bennünk fészkel. Cselekedeteinket a vágyak, az indulatok, az akarat, az értelem stb. irányítják. *Bűnügyi nyomozásoknál elképzelhetetlen tehát figyelmen kívül hagyni a tettes lelki egyéniségét*, lehetetlen őt, mint nyers anyagot tekinteni akkor, amikor tudjuk, hogy a lélek uralkodik felettünk, szervezetünk inkább csak alá van rendelve annak.

Bűnügyi szempontból — az emberek bűnözése terén — nagy szerepe és jelentékeny fontossága van a lélektannak és a mai kor haladó és tisztult jogi felfogása is megköveteli, hogy az emberi cselekedetek elbírálásánál az arra hivatottak figyelemmel legyenek azon tényezők sokaságára is, melyekkel az embereknek megküzdeniök kell. Mert csak akkor bukik el az ember és csak akkor születik meg a bűn, ha a rendelkezésre álló lelki tényezők elégtelenek.

Lélektani ismeretek nélkül sem alapos, sem lelkiismeretes nyomozást lefolytatni nem lehet.

Az emberre nézve aligha lehet fontosabb és jelentősebb ismeret, mint az, ami reá — mint emberre — vonatkozik. Sem tanító, sem orvos, sem ügyvéd, sem bíró nem nélkülözheti a lelki élet tünetényeinek, jelenségeinek, tényeinek ismeretét.

A nyomozó a gyakorlati és nem az elméleti élet terén mozog, nem nélkülözheti tehát az ember lelki életének ismeretét.

A LÉLEK.

Mi a lélek, miben nyilvánul a lelki élet és miben áll annak megismerése? — e kérdések nyitjára egyenes felelettel nehezen jöhetünk reá.

Mindannyian állandóan élünk át olyan tünetényeket, amelyek élesen különböznek a külső élet, a külső természet, a külső világ jelenségeitől, amelyeket tehát érzékszerveink segítségével a bennünket körülvevő világban nem vehetünk észre, nem is figyelhetünk meg.

Vannak olyan jelenségek és tények, amelyekről érzékszerveink tudomást szereznek, ame-

lyeket látunk és felismerünk, tehát térben és időben adva vannak, hozzáférhetők. Ezeket *anyagnak* vagy *testnek* nevezzük, tudományosan: *fizikai tüneményeknek*. Az emberi szervezetre vonatkoztatva ilyen pl. a hús, a csont, az ideg, az izom, stb. Vannak azonban olyan jelenségek, amelyeket azért, mert érzékszerveink alá nem esnek, mint tárgyakat nem érzékelhetünk és nem figyelhetünk meg, amelyek nem térben, hanem időben folynak le. Ezeket úgy elemezni, vagy részeire bontani, mint az anyagot, nem lehet. Röviden úgy fejezhetjük ki magunkat, hogy azt, amiről tudjuk, hogy a mi rendkívül bonyolult emberi szervezetünkben, mint érzés, mint elhatározás, mint akarás stb. jelentkezik, *léleknek* nevezzük. Ez a lélek mindenkoron a legnagyobb világrejtély volt és marad, amelynek megismeréséhez csak közvetve és következtetve juthatunk el. Általában léleknek azt nevezzük, ami bennünk, ami élő szervezetünkben — bizonyos törvényszerűségek mellett — gondolkodik és akar, érez és cselekszik.

Olvastunk vagy hallottunk már arról, hogy minden ember annyit ér, amennyi testi és lelki műveltsége van. E gondolathoz hozzáfűződik az a tény is, hogy bár nem minden embernek kedveznek azok az életkörülmények, hogy mással egyforma nevelésben és műveltségben részesüljön, minden emberben benne van az isteni szikra: a lélek. Ez a lélek az, mely az embert — jóllehet a szervezete és életfolyamata sok vonatkozásban egyezik az állatokéval — ezektől megkülönbözteti s jóllehet magát az életet — emberben és állatban egyaránt — a hús, a vér stb. tartják fenn, a táplálkozás, a lélekezés, a mozgás, a vérkeringés szervei is nagyjában egyeznek, egyedül a lélek az, mely az embert emberré teszi s megkülönbözteti minden más élő lénytől.

Az embert a test és a lélek egyesülése teszi egészé. Ezen egyesülés nemcsak teljes, hanem kölcsönös is, ami azt jelenti, hogy bár úgy a test, mint a lélek megtartja a maga természetes sajátosságait, egyik a másik szabadságát nem korlátozza, mégis

együtt dolgoznak pl. az ébrenlét idején és együtt pihennek pl. az alváskor; együtt élveznek pl. szórakozás közben és együtt szenvednek pl. betegség esetén; együtt növekednek pl. a fejlődési korban és együtt hanyatlanak pl. az öregkorban. Egészen egyszerűen úgy fejezhetjük ki magunkat, hogy *a test az, amely él és mozog, a lélek pedig az, amely érez, gondolkodik, akar, emlékezik, szeret stb.*

Ezek a testi és lelki tünetemények földi életünk egész tartama alatt hűséges kísérő társaink. Számos tapasztalat és kísérlet bizonyítja, hogy egymás mellett, sőt egymás által előidézve is jelentkeznek. Majd az egyik tünetemény tűnik elő, mint ok, a másik pedig, mint okozat, vagy megfordítva.

Tévednénk azonban, ha azt hinnők, hogy e kölcsönhatásban a testnek minden egyes szerve résztvesz. Egyes testrészeknek pl. a hajnak és körömnek semmi különösebb szerepe nem jut a lelki tünetemények előidézésében. Böven vannak azonban olyan esetek, amelyeknél testi tüneteményekre következnek lelki folyamatok és megfordítva.

Általában azon testrész és szerv, amelyben valamiféle érzés keletkezik, igen is hatással van a lelki életre, tehát kapcsolatban áll azzal. Például nagy hatással van lelkünkre vérünk összetétele, keringésének folyamata. Éppen ilyen nagyobb befolyást tapasztalhatunk a test belső szerveinél is. Friss levegőt szívunk magunkba vagy napfényes az idő, jó a kedélyállapotunk. Sokat dolgozunk, fáradtaknak érezzük magunkat. Szürke, ködös idő lehangolólag hat reánk. Túlfeszített szellemi munka a testet is fárasztja. A vérbe került mérges anyagok úgy a testben, mint a lélekben zavarokat idéznek elő. Mindezek azt bizonyítják, hogy a test és a lélek között szoros kapcsolat áll fenn.

AZ AGY ÉS A DUCIDEGRENDSZER.

„A test és a lélek közötti legszorosabb kapcsolatot a testnek az a része mutatja, amelyet *idegrendszernek* nevezünk. Ez a lelki élet tüneteményei-

nek tulajdonképeni hordozója, ez a főközvetítő a test és a lélek között“.⁵⁾

A szellemi működés központi szerve az agy, amely ha — rendes viszonyok és fejlődés mellett — rendszeren működik, akkor a lelki élet is zavartalan. Viszont, ha az agy működése a rendestől eltérő, ez a lelki életre is hátrányosan hat.

Ha az agyat — a koponyaürből kiemelve — felmetszenők, azt figyelhetnénk meg, hogy az szürkevéroses színű kéregből, az alatt pedig fehéres színű velős állományból áll, melyet a kéreg teljesen befog. A szürke kéregállomány az agykéreg, mely a tulajdonképeni székhelye az elmebeli működésnek, ez fogja fel a külvilág benyomásait és innen indulnak ki a mozgató idegek is. A kéreg rendkívül vékony, alig 2—3 mm vastag sejtekből álló réteg.

Maga az agy három részből áll: a nagy-, a kis- és a nyúltagyból. A nagyagy egy mélyebb barázda által két félgömbalakú részre (tekére) van osztva. Fehér, lágy anyag, mely betölti az egész koponyaürt. Súlya a középkorú férfinél átlag 1375, a nőnél átlag 1245 gramm. Mint érdekes jelenséget említik, hogy nagy különbség van a férfi és a nő agyának növése között. A férfinél az agy a 21. évében már teljesen kifejlődik, viszont a nőnél a fejlődés a 30. évig tart, tehát 10 évvel tovább.

A nagyagy az öntudat székhelye. A benne történő elváltozások, fizikai behatások vagy betegségek nyomában különféle lelki tünetmények járnak. Területét mély barázdák kisebb-nagyobb részekre, karéjokra és tekervényekre osztják.

Mindegyik agyféltekén megkülönböztetünk homloki, fali, halántéki és nyakszirti karéjt, melyeknek rendkívüli a fontosságuk. Így „a halántéki karéj agysejtjei eszközlik a hallást, a nyakszirté a látást, a balhomloki alsókaréjé a beszélőszervek mozgását. Sérülésük látási-, hallási-, illetőleg beszédbeli zavarral jár. A karéjok felső, középső, alsó barázdáiban van a mozgás agyközépponti helye. Ezért

⁵⁾ Szitnyai: 17—18. l.

határozott ponton történt ingerlésre mindig határozott kéz- vagy lábmozgás jön létre“.⁶⁾ „Ha az agyvelő külső felületének különböző pontjait érintjük, például villamárammal, különböző akaratlan testi mozgások létesülnek. Az agyvelő egy pontjának érintésénél mindig a kéz, más pont érintésénél mindig a láb, vagy más pontoknál ismét bizonyos arcizom jön mozgásba. Szóval kitünt, hogy a különböző mozgásoknak különböző helyeik vannak az agyvelőben“.^{6a)}

„A jobboldali agyfélteke a test balfelén található idegeknek a központja, a baloldali agyfélteke pedig a jobboldaliaknak. Innen van, hogy a baloldali agyfélteke megbetegedése jobboldali hűdést okoz és viszont“.⁷⁾ A beszédnek, a mondott szónak székhelye a bal agyféltekében van. Ennek megsérülése és betegsége idézi elő a beszédképtelenséget.

A fej hátsó részében van a kisagy és a nyúltagy. Előbbi székhelye az egyensúly megtartásának és mozgások kombinálásának, a nyúltagy pedig az élet fenntartására legszükségesebb mozgásoknak.

A nyúltagy folytatása a gerincagy, mely már a csigolyákalkotta gerinccsatornában fekszik. A gerincagy központja az öntudatnélküli, úgynevezett reflexmozgásoknak (ilyenek a lélegzés, köhögés, nyelés stb.), amelyek tehát akaratunkon kívül esnek.

A koponyaagyból 12, a gerincagyból 31 pár ideg ágazik ki s terjed szét — mind nagyobb és nagyobb hálózatra bontakozva — a test különböző részeibe. A legfinomabb szálak annak minden részéig elvezetnek, itt-ott idegcsomókat — úgynevezett ducokat — alkotva.

A ducidegrendszer a tudat nélkül való élethez szolgáltatja az idegeket, vagyis azokat, melyek a táplálkozás, az emésztés, a vérkeringés stb. munkáját segítik elő. Míg tehát az érző- és mozgatóidegek az agyidegrendszerünkben

⁶⁾ Szitnyai: 19—20. l.

^{6a)} Szitnyai: 19—20. l.

⁷⁾ Szilveszter: 10. l.

vannak és végzik az érző és gondolkodó munkát, addig a ducidegrendszer a tenyésző (vegetatív) életet szabályozza. Mindkét idegrendszer összekötetésben áll egymással s a „ducidegrendszer minden rendetlensége azonnal tudomásunkra jő és viszont a lelki állapotok zavart okoznak a ducidegrendszerben“.⁸⁾

Az idegrendszer az emberi test legfinomabb és legérzékenyebb része. Fejlődése lassú, sokkal lassúbb, mint a test bármely részéé és sok időbe kerül, míg az idegrendszer a maga fejlődési fokozatain átmegy. Ezt különösen a gyermekek szellemi fejlődésénél tapasztalhatjuk és ebből magvarázható meg az, hogy miért áll fent annyi egészségügyi és neveléstani szabály éppen a gyermekkorban levőkre.

Az idegrendszer a legbelsőbb kapcsolatban áll a lelki működéssel és minden lelki jelenségnek megfelel egy agyfiziológiai folyamat. Kísérjük meg ezt közelebről megvizsgálni.

Aki már megfigyelt egy gyermeket élete első hónapjaiban, tapasztalhatta, hogy a gyermek abból, ami körülötte a külvilágban történik, vajmi keveset vesz észre. Azokat a benyomásokat, melyek a fül, a szem, az orr stb. nyomán támadtak benne, sem értékelni, sem értékesíteni nem képes. Négy-hathónapos korában azonban a gyermek már kezd figyelni, egyes — körülötte történő — jelenségek bizonyos képeket, nyomokat hagynak agyában; a látó, a halló, az ízlelő, a tapintó, a mozgás szervei munkát kezdenek, mely egyrészt kezdete az agy működésének, de kezdete magának a lelki életnek is.

A külvilág behatásai idegrendszerünkben nyomot hagynak. Ezeket *képzeteknek* nevezik. Ezek a képzetek fel is újulhatnak, így jön létre a megfigyelés, a felismerés, az emlékezés és a felfogás. Az idegrendszer azokat a benyomásokat, amelyeket a külvilágból átvett, feldolgozza, társítja a már meglévő egyéb benyomásokkal és így jön létre az úgy-

⁸⁾ Szitnyai: 21. l.

nevezett *képzettársítás*, ismertebb szóval: *a gondolkodás*.

A LELKI ÉLET JELENSÉGEI.

Mielőtt a lelki élet jelenségeinek megmagyarázásába kezdenénk, pár szót kívánunk szólni az *öntudatról*.

A gyermekkor első éveiben egy különös jelenséget figyelhetünk meg, azt, hogy a gyermek — ha magáról beszél — mindig harmadik személyt említ. Fejlődése harmadik-negyedik évében figyelhetjük csak meg, hogy ha magáról beszél, már azt mondja: én teszek, én érzek, én örülök stb. Ezekből az következik, hogy a gyermek akkor, amidőn első személyben beszél magáról, észrevette önmagát, eszmélni kezd, öntudatra ébred.

Az öntudat lelki jelenség, mely az eszmélésnek az eredménye. Öntudatában a lélek saját lényét, állapotát és ténykedéseit ismeri fel, másoktól megkülönböztetni képes. Öntudatunk útján tudjuk azt, hogy gondolataink és érzéseink vannak, hogy akarni, elhatározni, tenni tudunk valamit. Az öntudat annyi, mint eszmélet, vagyis annak a tudata, hogy az „én“ maga-magát tudja. Az a tudat, hogy én „én“ vagyok.

Az öntudat rendes körülmények között tiszta és világos, néha azonban korlátolt. Egészséges embernél — ébredését során — teljesen tiszta, kis gyermeknél vagy magasabbfokú lázban levőknél mérsékeltén, mérgezés eseteiben, mély álomban vagy magasabbfokú indulatoknál teljesen homályos.

Egész törvénykönyvünkön végighúzódik azon követelmény, hogy elkövetett bűncselekményért csak azon egyént lehet felelősségre vonni, ki tettét öntudatosan követte el, tehát annak, amit tett, tudatában is volt. Minden emberről feltételez ugyanis annyi erkölcsi érzéket és tanultságot, hogy jó és rossz, megengedett és tiltott cselekmények között különbséget képes tenni s hogy képes felemelkedni azon értelmi fokra is, amelyen tisztában van a büntethetőség fogalmával. Igaz, hogy pl. törvénykönyvünk kifejezetten csupán az öntudatlan állapotról

tesz említést és a beszámítást kizáró okok között első helyre azt az állapotot teszi, amelyben az egyén egy bizonyos — rövidebb — időre elveszti az öntudatát és ezzel elhatározásai és cselekményei feletti uralmat. Ez az az állapot, amelyben az egyén értelmi erőinek öntudatos használatára képtelen.

Öntudatunk képesít bennünket arra, hogy elkövetendő cselekményeinket olyképen irányíthassuk, hogy azok sem isteni, sem emberi törvényt ne sértsenek. Öntudatunk képesít bennünket arra, hogy — a mások és magunk közötti különbségek mérlegelése mellett — a magunk tökéletesítésén fáradozhassunk. Öntudatunk képesít bennünket arra is, hogy amit már egyszer megtettünk, azt átgondolás és utólagos megfontolás tárgyává is tehessük. Öntudatunk képes igazán felfogni és felismerni az emberi cselekedetek valódi értékét. Öntudatunk kapcsol össze bennünket önmagunkkal, vagyis öntudatunk folytán tudjuk azt, hogy mi lelki életet is élünk s hogy azt fejleszteni és tökéletesíteni is képesek vagyunk. Végeredményként: öntudatunkban áll előttünk tisztán és világosan a mi egész szellemi életünk és így az öntudat kiindulási pontja az emberi lélek ismeretének.

*

Említettük, hogy sem magát a lelket, sem a lelki tüneteményeket — mint anyagot — elemezni, részekre bontani nem tudjuk. A lelki élet kutatói a lelki élet jelenségeit mégis rendszerezik és általánosságban három és pedig:

- a) a gondolkodás,
- b) az érzelem és
- c) az akarás csoportjára osztják.

Olyan terjedelemben, amint azt a nyomozó közegek számára szükségesnek ítéljük, foglalkozni fogunk e csoportok alá sorolt lelki jelenségekkel.

ad a) A gondolkodás.

Érzékszerveink (a szem, a fül, az orr, a nyelv stb.) útján képesek vagyunk felfogni a külső világ fizikai benyomásait. Ezek a benyomások — mint

folyamatok — idegszálaink útján eljutnak az agyvelőbe. Az agyvelőben ezen behatások visszahatásaként egy lelkiállapot jelentkezik, illetve keletkezik, amelyet *érzetnek* nevezünk. Ez az érzet a legegyszerűbb lelkiállapot, mely keletkezésében — azonban — a szervezetnek egy bizonyos fokú ingereltetéséhez van kötve. Ilyenkor inger lehet pl. a hang, a fény, a nyomás, esetleg vegyifolyamat is, mint az íznel és a szagnál. Ezt az ingert azért, mert hat idegeinkre, valamelyik érzékszervünk felfogja, tehát mi azt megérezzük, arról tudomást szerzünk.

A lelki életünk az érzettel kezdődik, mely a külvilág tárgyainak tulajdonságairól értesít bennünket. Van azonban olyan érzet is, mely a testünk belsejében elágazó idegek ingerlése nyomán keletkezik. Ezeknek megfelelően különböztetünk meg *külső és belső érzeteket*. Ez utóbbit létrehozhatja kívülről származó inger, de lehet belső életfolyamat eredménye is. A lélek — érzékszervei útján — nem csupán a külső világ állapotáról, hanem saját testünk állapotáról is tudomást szerez. Ilyen belső-érzet pl. az éhség, a szomjúság stb.

Azok az érzetek, amelyek segítségével a lélek úgy a külső világ, mint saját testének állapotáról tudomást szerez, igen különbözőek lehetnek. Ezek, mint több szín keveréke, egy határozatlan érzetbe olvadnak. „Ezt a határozatlan, homályos érzetet *életérzetnek*, vagy *közérzetnek* nevezük“.

Élet- vagy közérzetről szólva, meg kell emlékeznünk a *mozgási érzetokről*, amelyek arra nagy hatással vannak. A mozgás, különösen a megfelelő és kellő testmozgás, nemcsak a test, hanem a lélek egészségének is lényeges feltétele. A túlfeszített, vagy ennek ellenkezőjeképpen a túlkevés mozgás, beteggé teszi a testet. Közismert mondás: ép testben, ép lélek.

„A testszervezetünk részeinek mozgását szintén érzetek kísérik“. „Ezen érzetek az izmokban levő érző idegekben akkor keletkeznek, midőn a mozgató idegek izmainkat összehúzzák vagy kifeeszítik“. Szervezetünk „minden részében s így a bőr

felületén is érző idegek vannak. A bőr felületén elhelyezett érző idegek által felkeltett érzetek egy részét tapintó-, másik részét hőérzeteknek nevezzük“. Ezeken kívül megkülönböztetünk szag-, íz-, látási és hallási érzeteket, aszerint, amint az orrban, a szájban, a szemben vagy a fülben keletkező benyomások jutnak — érző idegeinken keresztül — öntudatunkba.

„Ezen érzetek alkotják azt a középpontot, mely körül összes lelkitüneményeink csoportosulnak. Ez az az alap, melyen az *öntudat*, az „*én*“ keletkezik. Ezen érzetek és a körjük csoportosult gondolatok alkotják azt, amit *léleknek* nevezünk“.⁹⁾

*

Az érzetek — mint előbb említettük — mindenkör a tárgyak tulajdonságairól értesítenek bennünket. „A tárgyak együttes tulajdonságainak térbeli észlelete: a *szemlélet*. A térben tehát nem tulajdonságokat, hanem csupán tárgyakat látunk és tapintunk. Ezért a szemlélet külső tárgyakra vonatkoztatott *érzéskapcsolat*. Voltaképen a jelenlevő tárgyak lelki képei. Vagyis az érzetkapcsolat: *szemlélet*.¹⁰⁾

Szemléletek útján tudunk a világban tájékozódni. Szemléletek segélyével vagyunk képesek a környezetünkben levő dolgok és tárgyak között eligazodni, különbségeket tenni és reájönni arra, hogy miképen kell alkalmazkodnunk azokhoz s miképen tudjuk azokat önfentartásunk eszközévé tenni.

Ha az az inger, amely a szemléletet létrehozza, megszűnik, megszűnik maga a szemlélet is.

⁹⁾ Szitnyai: 32. l.

¹⁰⁾ „Induljunk ki egy példából. Tegyük fel, hogy szemünk előtt egy virág van. Mi figyelemmel nézünk erre a virágra. A virágról jövő sugarak a szembe jutván, a renehártyán képet alkotnak. Ezt a képet a látóideg pályája mentén az agysejtekkig vezet, hol először, mint érzet jő tudomásunkra. A léleknek az az állapota, amidőn mi a virágot tényleg látjuk: szemlélet, mely érzetektől alakult“. (Szitnyai: 39. l.)

Mégis mit tapasztalhatunk? Azt, hogy az inger megszűnésével nem mindenkor szűnik meg azonnal az érzet és a szemlélet is, hanem rövidebb-hosszabb ideig utókép alakjában mindkettő fennmarad. Lelkünknek azt a folyamatát, amelynek a segítségével az érzékeivel szemlélt tárgyakat megőrizni képes, *képzetnek* nevezzük.¹¹⁾

„Képzetek nélkül nincs fejlődő lelki élet. Mi csak érzeteink és szemléletünk világában élünk; multunkat a jelennel és jelenünket, valamint multunkat a jövővel a képzetek kapcsolják össze“. „Érzet, szemlélet, képzet együtt alkotják meg a magasabb lelki élet kialakulását“.¹²⁾

Amint a szemléletről megállapítottuk azt, hogy az voltaképp a jelenlevő tárgyak lelki képe, a képzetről viszont azt mondhatjuk, hogy az egy már szemlélt tárgy lelki képe. Minél pontosabb és minél teljesebb volt a szemlélet, okozatszerűen, annál hívebb és tökéletesebb az annak megfelelő képzet. Ha nem volna szemlélet és nem volna képzet, nem fejlődhetnék a lelki élet sem.

A képzet homályosabb, elmosódottabb képe az érzetnek. Más a fogfájás érzete és más egy visszagondolás a fogfájásra. Más, ha hallom a cigányzenét és más, ha arról a visszamaradt képzetek megújulnak a lelkemben.

*

Lelkünk azonban nem csupán a külvilág tárgyainak, hanem a láthatatlan dolgoknak a képét is sokáig megőrzi és ismételten fel is idézi. Ezt a képességet *emlékezésnek* nevezzük, tudományosan *képzetvisszaidézésnek*. Az emlékezés reálismerés olyanra, ami már egyszer volt a lelkünkben, vagyis reálismerés a felidézett képzetre.

¹¹⁾ Visszatérve az említett virágra, ha attól elfordulunk s a képe dacára annak, hogy nem nézünk reá, nem látjuk, nincsen szemléletünk, mégis megjelenik a lélekben, azt mondjuk, hogy a lélekben most a virág képzete van. A tárgyaknak, a lelkünkben visszamaradt képeit képzeteknek nevezzük“. (Szitnyai: 40. l.)

¹²⁾ Szilveszter: 25. l.

Elménknek visszaidéző képessége állandó. Innen van, hogy a mult emlékei sohasem hálnak meg a számunkra.

Az emlékező képesség fiatalabb korban erősebb, élénkebb és világosabb. Van egy különleges fajtája, az u. n. „specialis“ emlékezés. Egyesek nevekre, számokra, arcokra emlékeznek inkább, mások nyelveket tanulnak könnyebben. Ennek az a magyarázata, hogy az agyidegrendszer némelyeknél jobban képesít bizonyosfajú benyomások átvételére. Ennek eredményeül tudhatjuk be azt is, hogy egyik ember könnyebben tanul, könnyebben jegyzi meg és rögzíti agyában az olvasott — és hallottakat, a másik nehezebben, vagy sehogy. Innen van legtöbbször a tanulóknak tanulásának különböző eredménye is.

Az emlékezés a testi erő gyengülésével gyengül. Az öregkorban levőknél elhomályosul, sőt el is vesz. Az öregek könnyen felejtik a tegnapot, ellenben — csodálatosképen — feltűnő élénkséggel és hűséggel emlékeznek vissza ifjú-, különösen pedig gyermekkoruk eseményeire.

Az emlékezésnek ellentéte a *feledés*, amikor t. i. „felújuló képzetek kapcsolatát nem tudjuk azonnal megtalálni“,¹³⁾ amikor tehát „valamely elhomályosult képzet a képzettársítás (asszociáció) valamely akadály miatt nem jöhet az öntudatba“.¹⁴⁾

Úgy az emlékezésnek, mint a feledésnek lelki életünkben igen nagy a jelentősége és különösen az előbbi rendkívülien gazdagítja azt.

*

A képzetekről tárgyalva meg kell jegyeznünk, hogy azok szemléleteinket többé-kevésbé hűen és változatlanul adják vissza. Előfordul azonban, hogy a képzetek „előbbi élményeink elemeiből olyan új kapcsolatban alakulnak össze, amint még szemléletben nem éltük át őket“. Az előbbiekre felidézésére szolgáló lelki készségünk az *emlékezet*, az utóbbi

¹³⁾ Szilveszter: 30. l.

¹⁴⁾ Szitnyai: 52. l.

megalkotására való hajlamosságunk (diszpozíciónk) pedig a *képzelet* (fantázia)¹⁵⁾

Bűnügyi nyomozásoknál — különösen a perdöntő jelentőségű tanuvallomások megbízhatósága szempontjából — igen nagy szerepe és jelentősége van úgy az emlékezetnek, mint a képzeletnek.

A nyomozó közegek néhány — kellő időben és ügyesen feltett — kérdéssel pillanatok alatt tisztázzhatják, hogy a tett vallomások a tiszta és világos emlékezés-e, vagy a képzelődés szüleményei-e? Hangsúlyoznunk sem kell, hogy most, amidőn a képzeletről és képzelődésről beszélünk, nem érintjük azokat az eseteket, amidőn egyes emberek tudatosan állanak elő agyafurtan kitalált mesékkel. Ez nem lelki jelenség, hanem erkölcsi fogyatékoság (amikor t. i. valaki tudatosan állít valótlant).

Bűnügyi nyomozásoknál számolni kell azonban olyan esetekkel is, amelyekben valamely, az idegrendszerre ható különösebb ok miatt az emlékezés kihagy, vagy a képzelődés észrevehetően korlátolt.

A felfogás és az emlékezés mérésével már nemcsak kísérleteznek, hanem arra különleges készülékek is állítottak össze, amelyek az elmebeli képességnek vizsgálatára és meghatározására szolgálnak s azon alapulnak, hogy pontosan megmutassák, milyen gyorsan fogunk fel betűket és színeket, optikai és akusztikai ingereket, milyen pontosan jegezzük meg ezeket és mennyire tévedünk.

*

Külön kell megemlékeznünk két jelenségről, amelyeknek a nyomozások során elég gyakran van szerepük. Az egyiket *vizió*, a másikat *hallucináció* néven ismerjük. Ezekkel kapcsolatosan azután egy harmadik lelki tünetenyről is megemlékezhetünk, amit köznapi életben *illuzió* néven ismerünk. Különösen a viziónak és a hallucinációnak gyakran jut szerepe a nyomozások során. Mindkettő érzékcsalódás.

¹⁵⁾ Kornis: 28. l.

Az ember gyakran látni véli azt, ami nem áll a szemei előtt, tehát nem képezi szemlélete tárgyát. Ezt vizióknak, látásbeli csalódásnak nevezzük. Akinek viziója van, az oly tisztán lát maga előtt embereket, tárgyakat, mintha tényleg ott — a szeme előtt — állanának. Sokszor halljuk, hogy egyesek előtt megjelenik az Isten, a Szűz Mária vagy a szentek valamelyike. Mások előtt állatok vagy más tárgyak jelennek meg. Goethe német tudósról beszélnek, hogy egyszer önmagával találkozott az úton. A vizió előidézője lehet magasfokú láz, lehet elmebetegség folyamánya, de felléphet nagy vérvesztés, agyvérzés, hosszas éhség, alkohol, nagyobb felingerültetés stb. nyomán is.

A hallucináció nem más, mint egyszerű hallásbeli érzécszalódás. Azt halljuk, hogy harangoznak, jajkiáltást hallunk, pedig csend van. Ilyen érzécszalódásaink lehetnek különben az ízlés, a szaglás körül is stb.

Illúzióknak azt nevezzük, midőn „érzéki észrevételeinket, tehát a látást, hallást, ízlést és tapintást a saját képzeletünkkel egészítjük, színezzük ki“. Azt szokták mondani, hogy minden csalódás illúzió.¹⁶⁾

Illúzió akkor keletkezik, ha valamely valóban létező külső inger (tárgy, személy, tünemény, szó) tévesen érzékeltetik s nem a megfelelő alakban vagy nem a helyes értelemben jön az öntudatba. Illúzió pl. az, ha valaki egy fatörzset embernek lát és hisz; ha bizonyos elejtett és reánk nézve teljesen közönyös megjegyzést meghamisított tartalommal önmagunkra vonatkoztatunk; ha kocsizörgést vagy puskalövést menydörgésnek hallunk.

¹⁶⁾ „A vizió és illúzió az alapja a kísértetekben való hitnek is. Ismeretes dolog, hogy nemcsak a gyermek, de sok felnőtt is hisz a kísértetekben. Sok ember nem hisz bennük, mégis félnek. Ennek oka a beteges, gyenge idegrendszerben, részint azon rémmesékben van, melyekkel a kis gyermekeket ijeszteni szokták. Az ilyen ijesztős mese olyan mélyen vésődik a gyermek idegrendszerébe, hogy némely ember még férfi korában is érzi hatását“. (Szitnyai: 58. l.)

Az ilyen esetekben előidéző okként egyes érzékszervek elváltozása veendő. Előfordul egészséges embereknél is, de ritkán. Elme- vagy idegbetegknél azonban gyakori tünet.

*

A lelki jelenségek és tünetmények legnagyobb része az *ébrenlét állapotában* jelentkezik, illetőleg folyik le, amikor is az egészséges szervezetű ember öntudatának birtokában van. Ez a tudatműködés időnként megszakítást szenved és pedig állandóan, illetőleg folytatólagosan visszatérő megszakítást. Az izom- és idegrendszerünk az ébrenlét során kimerül, a testi és szellemi erők elgyengülnek, mert hiszen úgy a testi, mint a szellemi munka erőfogyasztással jár. Az érzékszervek fogékonysága megszűnik s bekövetkezik az az állapot, amelyet álmoságnak, félálomnak, majd *álomnak* nevezünk. Ez utóbbi állapotban az öntudat teljesen szünetel, az érzékszervek pedig pihennek. Új munkához friss erőt gyűjtenek.

Az egészséges álom tényleg erőgyűjtés is. Csak az álmatlanság vagy a rossz alvás teszi fáradttá az embert. A túlfeszített szellemi munka, idegesség, testi túleröltöttség zavarólag hatnak az egészséges és üdítő álomra.

A régiek az alvást a halálhoz hasonlították, jöllehet az éppen úgy, mint az ébrenlét, az élet megnyilvánulása. Az ébrenlét a munka, az alvás a pihenés időszaka.

Vannak mérgek, amelyeknek altató a hatásuk. De az ilyen mérgekkel előidézett altatás — amit *narkózisnak* nevezünk — sok tekintetben nem azonos a természetes alvással.

Az újabb időben tudósok által tett tapasztalatok arra utalnak, hogy az alvásnak a középponti idegrendszerben külön központja van. Ennek a középpontnak az izgalma bonyolódott reflex-folyamatot vált ki, amelyeknek következménye mind az a jelenség, melyet az alvó szervezeten észlelhetünk.

Az alvás legszembeötlőbb tünete az *eszméletlenség*, vagyis a tudatos lelki műveletek szünetelése.

*

Az álom során is jelentkeznek lelki jelenségek, melyeket azonban nem kísér a tiszta öntudat. Ezek az úgynevezett *álomképek*, melyek sok esetben erősen tükrözik vissza testünk állapotát.¹⁷⁾

Kellemetlen az érzet, kellemetlen maga az álom is. Amint megszűnik a kellemetlen érzet, megszűnik, illetve megváltozik maga a kellemetlen álom is. Rossz fekvés, akadályozott lélekzetvétel gyakran előidézői lehetnek annak, hogy az álmok során kellemetlen álomképek jelentkeznek, üldöznek bennünket, verekedünk stb. Ittas emberek álomképei is zavarosak.

*

Az álomképek során keletkezett ingerek gyakran áttérjednek az agyvelő centrumaira s tudatos mozgásokhoz hasonló mozgásokat hoznak létre. Ide tartoznak az *alvajárás* és az *alvabeszélés* tünetnényei s ide sorolható a *hipnotikus állapot* is, melyekről azonban külön fejezetben fogunk részletesen szólni. Az álomban való igazi mozgás már a kóros állapotához közeledő jelenség. Ez tehát kóros tünet, amely igen gyakori, kivált idegesesknél.

Ilyen esetekben az alvó — rendszeren aggasztó álomképek hatása alatt — felkel, menekül, jön-megy, mindennapi foglalkozását kezdi üzni.

*

A továbbiakban még néhány szót kell szólnunk a *tudatról*, a *figyelemről*, továbbá az *appercepcióról*, végül a *gondolkodás* és *érzelmi megismerésről*.

A *tudat*. Említettük, hogy az általunk szemlélhető tárgyak tulajdonságait érzékszerveink segít-

¹⁷⁾ „Az álom tulajdonképen panoráma, melyben életünk történetének egyes képeit látjuk feltüntetve. Így látja meg a nyolcvan éves agg a gyermek-, ifjú- és férfikorú emlékeit“.
(Szitnyai: 67. l.)

ségével észlelhetjük. Az alkotott képzetek során előállott lelki állapotok és folyamatok azonban nem elszigeteltek, hanem egymással összefüggésben állanak. „A lelki folyamatok egységes összefüggését az egyénben *egyéni tudatnak* nevezzük“.¹⁸⁾ Ez az egységes lelki összefüggés csak akkor szünetel, amikor az egyén alszik vagy elájul stb. „Csakis a tudattal való kapcsolatban vannak valóban jelen a lelki folyamatok, csak akkor mondjuk, hogy tudomásunk van róluk..... Tudatállapotaink egymásután, mint a folyó hullámai, folynak le..... Egyszerre érezzük saját testünket és a körülöttünk levő tárgyakat, előbbi élményeink emlékképeit, kellemes vagy kellemetlen érzelmeket, rokon- vagy ellenzenvet, kívánságot stb.“¹⁹⁾

Van olyan lélektani iskola is, amely a tudatot akként magyarázza, hogy a magunk megismerése reáeszmeléssel kezdődik és hogy ennek az önmagunkra való eszmélésnek az egyik faja a tudat, amely nem más, mint lelkiállapotunk belső tapasztalása. Az eszmélésnek másik faja és magasabb foka az *öntudat*, amelynek segítségével különbözteti meg az egyén egyrészt önmagát a lelki tényeitől, másrészt minden más lénytől. Vagyis a tudat azt mondja meg, hogy mi az enyém, az öntudat pedig azt, hogy mi vagyok én. És ez a fejlődő „én“ csak akkor lesz öntudatos, amikor „egységesíteni tudja lelki jelenségeit és szembehelyezni a külső világgal, amikor el tudja vonatkoztatni képzeteit önmagától és meg tudja ítélni saját lelki jelenségeit“.²⁰⁾

A *figyelem* nem más, mint elménknek egy kiválasztott tárgyra való fokozott irányítása. Úgy is magyarázhatjuk, hogy idegrendszerünknek egy különleges állapota, amelyben bizonyos benyomások vagy behatolások befogadására szükségképpen alkalmas.

A vadász leshelyén minden kis zörejre, látókörének minden kis változására vigyáz, odafordítja fe-

¹⁸⁾ Kornis: 44. l.

¹⁹⁾ Kornis: 44. l.

²⁰⁾ Szilveszter: 40—41. l.

jét, semmi másra nem gondol, mint a zörej vagy a távolba mozgó barna folt okára. Egész mivolta a várt benyomásra van koncentrálna.²¹⁾ Minél jobban figyelünk, annál tisztább képet nyerünk a tárgyakról és azok viszonyairól. Aki nem képes a benyomásokat jól megfigyelni, tehát figyelmét úgy irányítani, ahogy azt a dolgok természete kívánja, *szórazottnak* mondjuk. A figyelemzavar tehát *szórazottság*.

Azt tartják, hogy figyelmünket fokozzák a tudásvágy, a fenkölt erkölcsi érzés. „A figyelem nagy szerepet játszik a jelenségek megfigyelésében, a tanulásban, ezért az intelligencia egyik főfeltétele“.

Nagy és jelentős a szerepe a nevelés terén is s sikerének szintén egyik főfeltétele.

A figyelem mindig elménk önkéntes működése. Az állandó és erős figyelem fárasztólag hat az agyidegrendszerre.

A figyelem fokát és terjedelmét különleges műszerek segítségével ma már vizsgálat tárgyává is lehet tenni.

Az appercepció. A külső benyomások hatnak reánk, azokat tudomásul vesszük, megértjük. Ezt a megértést *percepciónak*, magyarul *felfogásnak*, *tudomásvételnak* nevezhetnők. Ha egy új benyomás jön — mint képzet — az öntudatba és az ott már meglévő képzeleteinkkel kapcsolatba lép és a régebbi képzetek az új képzetet mintegy megvilágítják, akkor a már meglévő tudattartalom alapján az új képzetet is megértettük, felfogtuk. Ezt a lelki tüneményt, illetve jelenséget nevezük latin nyelven *appercepciónak*. E kifejezést megfelelő szóval a magyarban nem igen helyettesíthetjük.

Egy egészen tudatlan embernek hiába igyekezünk olyan dolgokat (pl. a villamosság mibenlétét stb.) megmagyarázni, vagy vele megértetni azt, ami az ő tudáskörét meghaladja. Hallja a szavainkat, de nem érti, nem fogja fel annak tartalmát. Egy — többé-kevésbé — iskolázott emberrel már köny-

²¹⁾ Kornis: 45. 1.

nyebben boldogulunk. A gyermek is az almát lábának nézi, vagy a cukrot hóból levőnek. A felnőtt embernek azonban már más a felfogása s ha pl. lovat lát, akkor abban nemcsak az állatot látja, hanem hozzágondolja annak faját, hasznosságát, szolgálatát is. A felnőtt emberben már megvan a készség arra, hogy a látottakhoz és a hallottakhoz jelentőséget is fűzzön és meglevő képzeleti anyagába illessze.

A percepció egyszerű tudomásvétel, illetve megértés. Az appercepció megokolt megértés, illetve megokolt tudomásvétel. A tanulás maga sem más, mint appercepció, mely a figyelem útján jön létre. Csak amire figyelünk, azt appercipiálhatjuk.²²⁾

A tanulás akkor eredményes, ha az új tanulási anyag „erős és gazdag támasztékot nyer a már régebben megszerzett ismeretanyagban“.

A gondolkodás és értelmi megismerés. Azt a lelki tevékenységet, amelynek segítségével képzeleteinket képesek vagyunk elemeire bontani, a részeket újból egységbe kapcsolni, egymással összehasonlítani, *gondolkodásnak* nevezzük. A gondolkodásnak ez a munkája az emlékezeten és a figyelmen épül fel. Legfőbb célja, hogy a bennünket körülvevő tüneményeket, magát a világot megismerjük s így jobban boldogulhassunk.

A külsővilág megismerése érzékszerveink munkájának az eredménye, viszont annak értelmi megismerése már szellemi képesség, a gondolkodás eredménye. „Értelmünkkel szerezzük meg a dolgok

²²⁾ Ugyanazt a tárgyat különböző egyének másképen appercipiálják, azaz más képzetkapcsolatba illesztik be. Ugyanazt a hegyet a geológus palatömegnek; a turista pompás megmászni való magaslatnak és természeti szépségnek nézi; a festő a színárnyalatokat keresi rajta; az erdész a fák minőségét és sűrűségét figyel; a vadász jó vagy rossz vadászterületet lát benne; a pásztor csak a tisztások fűvét vizsgálja stb. Ugyanazt a tüneményt másképp appercipiálja az, akinek sok odavágó ismerete van, mint aki csak csekély odavonatkozó képzetrel rendelkezik. (Kornis: 49. l.)

közvetlen ismeretét, alkotunk közvetlen ítéleteket. Értelmünk segítségével győződünk meg a dolgok igazságáról. Ez a lelki folyamat *ismerés*, a folyamat eredménye *ismeret*“.²³⁾ Tehát az a lelki folyamat, midőn olyan gondolatokat alkotunk, amelyeknek igazságáról meg vagyunk győződve. Minden gondolkodásnak — mint lelki jelenségnek — célja nem is lehet más, mint az, hogy igaz gondolatokhoz jussunk, a valóságos létet, életet és történeteket ismerjük meg.

A gondolkodás köre és anyaga nagyon tág s a természete nagyon különböző. „Az öregember reálisabban, a fiatal fantasztikusabban gondolkodik. Az ifjúból ugyanis hiányzik a sok tapasztalat; lehetségesnek tart olyant, amit az öregember tapasztalatai alapján azonnal elvet. Egyébként a gondolkodásra való természetes készség egyénenként változó. E készséget nevezzük *értelemnek, okosságnak, intelligenciának*“.²⁴⁾

A gondolkodásnak külön tudománya van, melyet *filozófia* néven ismerünk.

*

Gondolataink tömegét a *nyelv* egyszerűsíti. Nyelv útján válnak elvont gondolataink tudatosakká. A szó a gondolat jele.

Gondolatainkat vagy nyelvünk vagy *írásunk* segítségével közölhetjük másokkal. Herder János német bölcsész szerint a nyelv a szellem megnyilvánulása és egyik legnagyobb csodája az emberi származásnak. Az élő szavakban öltenek testet gondolataink.

Megkülönböztetünk *élő és néma nyelvet*. Az élő nyelv szavakból áll. A szavak hangokból, melyeket a fülünk fog fel. Ezeket megértjük, megjegyezzük, a választ megalkotjuk, gondolatokba öntjük és nyelvünk segítségével kifelé közvetítjük és így alakul ki a *beszéd*. A néma nyelv bizonyos taglejté-

²³⁾ Szilveszter: 36. l.

²⁴⁾ Kornis: 56. l.

sekkel és arcjátékkal eszközöltetik, épen azért nagyon tökéletlen módja az értekezésnek.

A *nyelv- és írástehetség* alatt azt a képességet értjük, amelynél fogva az ember szellemi tehetségeinek szavakat ad, vagyis a gondolatokat szóalakba öltözteti. Mindkettő feltételezi a gondolkodást, melynek előmozdítója is.

Egy régi latin közmondás szerint: a szavak elrepülnek, az írás megmarad. Hogy gondolataink maradandóságát biztosítsuk, azokat papírra vetjük s így egyrészt távollevőkkel is közölhetjük, másrészt az utókor számára is megtarthatjuk.

A műveltség előmozdítása szempontjából is fontos eszköz a nyelv- és írástehetség, nélkülök az ember vajmi kevés ismeretre és műveltségre tehetne szert.

Nyelvünk eredetének kérdése visszanyúlik az ember teremtése idejéig.

ad b) Az érzelem.

Az *érzelem* nem más, mint annak a kölcsönhatásnak megnyilvánulása, melyet a benyomások és élmények során támadt „érzetek, képzetek és szervezetünk egymásra gyakorolnak. Ez a hatás kölcsönhatás, amelyben a szervezetnek épen olyan része van, mint a képzeteknek“, azaz az érzetek és képzetek hatnak úgy az öntudatunkra, mint szervezetünkre és viszont.

Szokták az érzelmet hangulatos lelki folyamatnak is nevezni és neki értékjelző, értékmutató erőt tulajdonítanak. Ezen értékjelző szerepükben mondják meg nekünk, hogy mit ér számunkra a világ, mit érünk mi saját magunknak, mit tartunk jónak és rossznak, milyen emberi cselekedetet ítélünk helyesnek vagy helytelennek?

„Minden érték forrása e világon az érzelem, mert csak ez kölcsönözhet valaminek értéket, ez értékmérője a dolgok ránk való kellemes vagy kellemetlen hatásának, boldogságunknak és boldogtalanságunknak“.²⁵⁾

²⁵⁾ Kornis: 57. l.

Megfigyelhető jelenség, hogy a gyermeket egyedül az érzelem vezeti az önfenntartásban. Az értelem fejlődésével azonban már „az érzelem egységesül a gondolkodás összefoglaló, elvonó, ítélő működésével“.²⁶⁾

Az érzelmek legjellemzőbb két sajátossága, hogy örömet, gyönyört, vagy szomorúságot, fájdalmat okoznak. A szerzett benyomások vagy kellemes vagy kellemetlen érzelmét keltenek bennünk. Ezért az érzelem mintegy visszahatás is és aszerint alakul, amint a benyomások és élmények kellemesen hatnak reánk, vagy kellemetlenül érintenek bennünket.

Kellemes érzelmet kedvező testi érzet is kiválthat, de kiválthatnak olyan képzetek is, amelyek testi vagy lelki életünk előnyét, javát szolgálják. A kellemetlen érzelmeket ezek ellenkezői szülik.

Az érzelem erőssége, tartóssága és hatása egyénenként nagyon változó. Bizonyos vonatkozásokban ösztöneinkkel is összefüggésben vannak. Vannak érzékeny és rideg természetű emberek. Vannak meleg szívűek és vannak szívtelenek. Egyiket kis öröm is boldoggá tesz, másikat nagy fájdalom sem tud megindítani.

A kellemes érzelmeket jókedv, lelkesedés, gyorsabb vérkeringés és élénk mozgás kíséri. A kellemetlen érzelmek kísérői a lehangoltság, a szótlanlás stb.

Kellemes érzelmek: a hitben való megnyugvás, a tiszta lelkiismeret, a szabadság, a jó egészség, az erő, a bátorság, a remény, a szeretet, a boldogság stb.

Kellemetlen érzelmek: a rabság, a csalódás, a gyűlölet, a szeretetlenség, a lelkiismeret furdalása, a szégyen, a félelem, a gyengeség, a gyávaóság stb.

„Azt az érzelmet, melyet mások érzelmeinek látása kelt bennünk: *rokonérzelemnek* nevezzük, midőn tehát mások örömeinek vagy szenvedéseinek

²⁶⁾ Szilveszter: 45. l.

látása bennünk is hasonló érzelmeket támaszt: rokonérzelem van lelkünkben... A rokonérzelem is az appercipiálásnak eredménye, vagyis csak akkor fogjuk más örömét vagy bánatát megérteni és megérezni, ha nekünk is volt már részünk ehhez hasonló örömben vagy bánatban, vagyis, ha appercipiáló képzeteink vannak. Ezekből értjük meg azt a látószólagos ellentmondást, hogy a fájdalomra és a szenvedésre szükségünk van, s hogy a fájdalom nemesít. A fájdalom és a szenvedés tesz bennünket képessé arra, hogy a mások iránti részvét kifejlődjék bennünk. Aki tehát bizonyos fájdalmat még nem érzett, az ugyanazt a fájdalmat másban sem tudja méltányolni“.²⁷⁾

Az érzelmeket általában — két főcsoportra osztályozzuk fel és pedig: *gondolat-* és *akaratbeli* érzelmekre. Ezeknek megfelelően megkülönböztetünk: *érzéki, értelmi, esztétikai, szép* és *erkölcsi* érzelmeket.

Az érzéki érzelmek előidézője mindig valamilyen kellemes vagy kellemetlen képzet. A külvilág a maga ingereivel állandóan hat reánk. Az érzéki érzelmek inkább élettani jelentőségűek és szervezetünknek mintegy őrei. Ami jól esik, ami gyönyört okoz, ahhoz szervezetünk ragaszkodik; ami pedig fájdalommal jár, azt igyekszik elkerülni, magától távol tartani. Az érzéki érzelmek körébe tartozó érzelmeink a leghatározottabbak.

Azokat az érzelmeket, amelyekben inkább a gondolkodás képzetei és fogalmai uralkodnak s amelyek gondolkodásunk által és gondolkodásunk körében jelentkeznek, azokat *érzelmi érzelmeknek* nevezzük, más szóval logikai érzelmeknek. Ide sorolnak azok az érzelmek, amelyek az igazság földerítését, az okok nyomozását, általában a megismerést és a gondolkodást kísérik. Értelmünk tudvalevőleg a világ megismerésére törekszik. Ezen megismerésre törekvő gondolkodásunkat kísérő érzelmek az *értelmi érzelmek*. „Ott vannak mindenütt, ahol a

²⁷⁾ Szitnyai: 76. l.

gondolkodás igazságot, valószínűséget kutat, okokat nyomoz, kétséget és tévedést vizsgál“.

Az emberi ész tehát a szellemi munka kísérője.

Az esztétikai érzelmek lényeges sajátása, hogy valaminek a látása vagy hallása, általában valamilyen külső inger kellemes érzelmeket támaszt bennünk. Azt, amely ezt az érzelmet felkeltette bennünk, *szépnek* nevezzük. A szép megjelenik az emberben, de megjelenik a természetben és a művészetben is.²⁸⁾

Az emberben levő szép, mint *lelki szépség* mutatkozik. „Az emberi szépségnek a legmagasabb foka a jellembeli szép, vagyis a *jellem szépsége*. Ez mint legritkább tünemény, a legértékesebb is. A legszebb ember tehát: *a legerényesebb ember*“.²⁹⁾

Erkölcsei érzelmeknek azon érzelmeket nevezük, amelyek erkölcsi cselekedeteinkkel kapcsolatosak. A magunk és mások tetteit mérlegelni szoktuk és amidőn ezt tesszük, azokat a „jó“ szempontjából meg is ítéljük. Azokat az érzelmeket tehát, amelyek a jó cselekedet fölött örömet, a rossz cselekedetek miatt pedig fájdalmat okoznak nekünk, nevezük *erkölcsi érzelmeknek*.

Feltehetjük ebből a szempontból azt a kérdést, hogy melyek a jó cselekedetek? Kétségtelen, hogy csak azok lehetnek, amelyek úgy az ember, mint a társadalom helyesen értelmezett javára szolgálnak. És ebből az is következik, hogy rosszak azok a cselekedetek, amelyek a magunk javát a mások vagy a társadalom kárára célozzák.

Midőn a magunk és a mások tetteit mérlegeljük, akkor rendszeren *ítéletet*, *kritikát* is gyakorlunk. Ennek a mértéke saját erkölcsi tudatunkban van. „Ha az ember a saját akaratára és cselekvésére alkalmazza ezt a mértéket, erkölcsi tudatát *lelkiismeretnek* hívjuk. A lelkiismeret — mint értékelő — a cselekvés előtt tanácsol, int és figyelmeztet, utána

²⁸⁾ A szép fogalmának és fajainak méltatásával, mint külön tudomány: az *esztétika* foglalkozik.

²⁹⁾ Szitnyai: 79. l.

dícsér, vigasztal vagy dorgál. *Tág, alvó, néma lelkiismeretről* akkor beszélünk, ha az erkölcsi érzelmek kellő alkalommal nem jelentkeznek azonnal, ellenkező esetben *élénk, éber, vagy gyöngéd lelkiismeretről* szólunk“.³⁰⁾

További kérdés, mily szempontokból bíráljuk az emberi cselekedeteket? Erre csak úgy tudnánk helyes választ adni, ha előbb tisztába jönnénk az élet céljával. Hogy mi az élet célja, erről tanulmányunk során később az ember rendeltetésével kapcsolatban részletesebben fogunk szólni. Egy bizonyos, hogy a főszempont az lehet, mennyiben szolgáljuk az embereknek és a társadalomnak előnyét, tökéletesedését, boldogulását. Ami ennek a jegyében történik, az erkölcsileg jó és ami ennek kárára van, az erkölcsileg rossz.

„A jó eszerint nem más, mint a köznek tökéletesedését s így boldogulását előidéző, tehát okos, célszerű cselekvés. A rossz nem más, mint a köznek boldogulását akadályozó, tehát oktalan, célszerűtlen tett“.³¹⁾

„Az erkölcsi érzelem keletkezésénél két elemnek van döntő szerepe: a *megszokásnak* és az erkölcsiségre való szervezeti, vagyis velünk született *erkölcsi hajlandóságnak*. Akiben ez nagy, annak könnyű erkölcsösnek lennie, akiben kicsiny ez a vele született alapérzés, annak nehéz erkölcsösnek maradnia“.

Az erkölcsi érzelmeknek igen sok faja és formája van. Két csoportra oszthatók, úgymint: *társadalmi* és *vallási* csoportokra. Az előbbi csoporthoz tartozó érzelmeink alapja a *szeretet* és a *gyűlölet*. Egyenként jellemezve, a következőkben ismertetjük a társadalmi érzelmeket:

A *szeretet* egyéni vonzódás ahhoz, ami jó. Leghatalmasabb a szerelem, amely nem más, mint a különböző neműeknek az egymáshoz való vonzódása.

³⁰⁾ Kornis: 63. l.

³¹⁾ Szi'nyai: 80. l.

Világalkotó erő. A szeretet a szerelemtől abban különbözik, hogy nincs benne nemi vonatkozás.

Bűnözés szempontjából nézve, a szerelem jelentős szerepet játszik. Ezen érzelemről a későbbiek folyamán külön részletesen fogunk megemlékezni.

Aszerint, hogy mi a tárgya, megkülönböztetünk gyermeki szeretet, szülői szeretet, hitvesi szeretet, baráti szeretet, ember- és hazaszeretet.

A *gyűlölet* ellentéte a szeretetnek. Ha a gyűlölet emberekre vonatkozik és ösztönszerűleg történik, támad belőle a *rokonszenv ellentéte: az ellenszenv*. Az előbbi olyan vonzódás valakihez, amelynek nem tudjuk okát adni. Az utóbbi megmagyarázhatatlan idegenkedés valakitől minden igaz, tudatos ok nélkül. Úgy a rokon-, mint az ellenszenv ezekre való tekintettel sok igazságtalanságnak is lehet a forrása.

A gyermek-, a szülő- és a hitvesi szeretet — ez a családi körben megszokott együttérzés — fogékonnyá teszi lelkünket mások öröme és bánata iránt. Így fejlődik ki bennünk is egy hasonló állapot, amelyet *rokonérzelemnek* nevezünk. A hozzánk közel állók iránt érzett szeretet és részvét kitérül és kifejlődik *emberies érzelemmé*, amelynek a társadalmi életben rendkívüli a hivatása és fontossága. Örvendünk mások boldogulásán, fájdalmas érzés szállja meg a lelkünket, látva mások bánatát, fájdalmát. „A rokonérzelem erejét fokozzák azok a képzeleteink, melyek embertársaink örömeivel, bánatával hasonló tartalmúak“. „A rokonérzelem jelentősége nagy. Rajta nyugszik egész társadalmi életünk; a rokonérzelem tartja össze az embereket, fejleszti a közös munkán alapuló kulturát, forrása a vigasztalásnak, emberbaráti intézményeknek, önfeláldozásnak“.³²⁾

A gyűlöletnek súlyosabb foka az embergyűlölet, amelynek előidézője nagyobb csapás, megrázkódtatás, esetleg lelki betegség is lehet.

A gyűlölet veszedelmes és igazságtalan érzelem. Rendszerint elvakítja az értelmet. Egyike a

³²⁾ Szilveszter: 51. l.

legártalmasabb mozgatóerőnek életünkben. Ezért is erősíti az emberek lelkét a gyűlölettel szemben úgy a vallás, mint a társadalom és állítja vele szemben a szeretet, mint az erkölcsi élet legmagasztosabb eszményét.

A *részvét* az az érzelem, amelynek hatása alatt együtt tudunk örvendezni az örvendezőkkel és könnyezni a sírókkal. Ellentétei: az *irigység* és a *káröröm*. Az előbbi bánkódás a mások öröme, sikere, vagy szerencséje fölött, az utóbbi örvendezés a mások szomorúságán, balsorsán, szerencsétlenségén.

Az *önzés* alapját és lényegét az *önszeretet* képezi. Önző az az ember, aki mindig csak a saját javát keresi s nem törődik embertársai érdekével. Ha ez az érzelem elfajul, akkor *haszonlesés*, *leketlenség* vagy *gonoszság* formájában igen gyakori oka a bűnözésnek. Az önzéssel ellentétes érzelem az *önzetlenség*, amely nem más, mint a másokkal való állandó törődés.

Önértetnek saját személyes értékünk érzelmét nevezzük, amely főként a *bátorságban* és az *önbizalomban* nyilvánul. Az igazi és jogos önértetnek kísérő érzelmei a *szereénység* és az *alázatosság*, viszont az egyéniség túlbecsülésének a *szereénytelenség* és a *kevélység*. „Önértetünk egyébként egész mivoltunkat befolyásolja, minden tevékenységünkben megnyilatkozik, mindig új munkára készítet³³⁾.”

A *vallásos érzelemről* ezen a helyen azért teszünk említést, mert a legközelebb és a legszorosabb kapcsolatban áll az erkölcsi érzelmekkel. Annak az embernek lelkében születik meg, aki a maga gyarlóságának és véges emberi mivoltjának tudatában van. „Lényeges elemei: az Istentől való feltétlen függésnek, a félelemnek és tiszteletnek, a csodálatnak és megadásnak, meg a szeretetnek érzelmei. A vallásos érzés ama meggyőződésnek kísérője, hogy az ember és ez a világ legbensőbb vonatkozásban áll egy érzékfölötti lényvel, amelyben esz-

³³⁾ Kornis: 65. l.

ményeink megvalósulnak és amelyben földi értékeink abszolút biztosítékot nyernek: az örök, végtelen bölcs és jó Istenben. Csakis egy ilyen lény eszméje tudja kielégíteni az emberi szív tökéletesség után való vágyát“.⁸⁴⁾)

Az érzelmeknek általában csekély az erejük. Bizonyos hatásuk alatt azonban oly erősekké válhatnak s bizonyos képzetek találkozása és idegrendszerünknek visszahatása során olyan feszültség, illetve izgalom támadhat, amely képes megzavarni a lelkiállapotot, sőt megakadályozhatja képzeletünk rendes lefolyását is. Általában a hirtelen keletkező és a bennünket váratlanul megtámadó érzelmet nevezzük *indulatnak*. Ha az öntudatot kellemes képzetek tartják fogva, akkor az indulat kellemes lehet, öröm, remény, lelkesedés tölti be a szívünket, fokozódik a munkakedvünk stb. Ha ellenben az öntudatot kellemetlen képzetek tartják lekötve, akkor harag, kétségbeesés, szégyen, félelem stb. kísérik lelkiállapotunkat. Utóbbiak hatása alatt bekövetkezhet olyan állapot is, amely már az öntudatlansággal határos, amelyre a magyar ember azt szokta mondani, hogy az illető sem nem lát, sem nem hall. A bűnözés mezején a nyomozók gyakran találkoznak az „erős felindulásban“ elkövetett bűncselekményekkel.

*

Az indulatról szólva, meg kell emlékeznünk a *vérmérsékletről* és fajairól.

A lélek és a szervezet kölcsönös viszonyáról már szólottunk. Említettük, hogy ezeknek egymásra állandó és folytonos a hatásuk s hogy összhangzó működésük teheti normálissá az emberi életet.

Tapasztalhatjuk önmagunkon, hogy ha valami bánt bennünket, ez az érzés a szervezet állapotát is nehezíti. viszont a bennünket ért öröm könnyíti.

Eddigi fejtegetéseinkből nyilvánvaló az is, hogy a lelki jelenségek a legszorosabb összeköttetésben állanak bizonyos testi szervekkel, úgyannyira, hogy

⁸⁴⁾ Kornis: 65. l.

azok hibás volta okozója lehet rendellenes lelki működésnek.

Az egyes emberek testi alkata is különbözik egymástól, éppen úgy az idegrendszerük minősége is. Az utóbbi ingerlékenységének erős vagy gyenge volta mindenkor visszatükröződik a lelki állapotokban. Általában minden ember már a születésével a világra hoz bizonyos érzékenységet, hajlamosított-ságot az érzelmek egy és más faja iránt. A közönséges életben is szoktunk beszélni élénk vagy nyugodt vérmérsékletűekről, komoly vagy vidám természetekről. Egyik ember állandóan rózsás színben látja a világot (*optimista*), ezzel egyenesen ellentétben áll az epés (*pesszimista*), aki mindig lehangolt és az élet sötét oldalával foglalkozik.

Azt a módot, ahogyan a különféle ingereket befogadjuk s azokra visszahatunk: *vérmérsékletnek* (temperamentum) nevezzük. Ennek négy fajtáját ismerjük.³⁵⁾

A *vérmes* (szangvinikus) ember egész élete kifelé és csak nagyritkán befelé irányul. Nem tud mélyen gondolkodni. Könnyen lelkesül. Vágyai, indulatai gyorsan támadnak, de szalmatűz módjára gyorsan el is alszanak. Az ingerlékenység nála csekély visszahatással jár. Általában ingerlékeny, felületes, ingatag, vidám és reményteljes. Alapjelleme: a folytonos érzélgés.

Az *epés* (kolerikus) ember érzékeny, a külső behatást rendkívül élénken fogja fel. A nagy ingerlékenység nála erős visszahatással jár. Jellegzetes vonása az uralkodni vágyás. Megszégyenítést nem tűr. Mélyen gondolkodik. A mindennaposat nem szereti, ezért az életpályáján való emelkedése vagy esése rendszerint meglepően történik. Hirtelen hatá-

³⁵⁾ Hippokrates, az ókor leghíresebb orvosa az emberi testben négy főszervet különböztetett meg, nevezetesen vért, nyálkát, fekete és sárga epét. Sokáig e szervek különböző arányú vegyülete képezte alapját a vérmérsékletről keletkezett tudásnak.

roz, erélyes, gyorsan és bátran cselekszik. Alapjel-
leme: fékezhetetlen és vad.

A *nyálkás*: (flegmatikus) ember, nagyon megfontolt, küzdeni nem szeret, lassú úgy a gondolkodásban, mint a cselekvésben. Türelmes és ezért többre megy, mint más, jóllehet rendszeren közepszerű tehetséggel rendelkezik. Nem hiú, a világgal nem törődik, ember- és hazaszeretet kevésbé van lelkében állandósulva. Minden áron nyugalmat kíván és a nyilvános élet mezején ritkán mutatja magát. Alapjel-
leme: a gondnélküli tunyaság.

A *méla* (melankólikus) ember törekvései befelé és felfelé irányulnak. Szellemi élete élénk, erős és kitartó. Nem a jelenben, hanem a múltban találja elemét, vigaszát, a jövő miatt pedig állandó aggódással van eltelve. Túlkövetelő és ítéleteiben szigorú. Sokszor önfejtő. Alapjel-
leme: szilárd, értelmes és komoly.

Ki kell jelentenünk, hogy e négy vérmérséklet inkább csak típus s részben a korrallal is változik. Azonban mindenkor, amikor változáson megy át az idegrendszer érzékenysége és fogékonysága, annak megfelelően átváltozáson megy keresztül a vérmérséklet is.

Az életviszonyok, a nevelés, az élettapasztalatok sokféle módosulást, kedvező vagy káros alakulásokat eredményezhetnek. Jelentős szerepe van az akaratnak is, mely sok rossz tulajdonságot nyomhat el, sok káros hajlamot és rossz indulatot törhet le, fékezhethet meg.

A vérmérsékletek az egyes népfajoknál is különböző eltérést mutatnak.

Büntetőjogi szempontból tett megfigyelések szerint a legtöbb bűnözőt a vérmes és az epés emberek adják. Az előbbiekből kb. 40%, az utóbbiakból kb. 60% arányban vesznek részt a bűnözésben, különösen azon bűncselekmények elkövetésénél, melyeknél az erős felindultság, a harag vagy a bosszúállás játszik a főszerepet. Az ilyen vérmérsékletű emberek rendszerint erős természetűek, elhatározá-

saikban megingathatlanok és nincs törvény, nincs szabály, amelyekkel szembe ne szállanának.

Azon bűncselekmények elkövetőit pedig, kiknél az önzés, a gondnélküli élniakarás, a vagyon utáni vágy, a munkakerülés stb. játszik a főszerepet, a nyálkás és a méla vérmérsékletűek szolgálatják.

A vérmérsékletek függnék a nemtől, az éghajlattól, a táplálkozástól stb., sőt örökölhetők is.

ad c) Az akarás.

Lelki életünk harmadik alaptüneteménye: az akarás.

„Céljaink megvalósításában — megismerésen — alapuló — elhatározás vezet. Ez az eszes törekvés: az akarat“.³⁶⁾

Az akarat cselekvés-folyamat döntő mozzanata: az *elhatározás*. Tehát az akarás egy lelkifolyamat, amely valamely meghatározott célra irányuló cselekvést indít meg. „Akarat nyilvánul a figyelemben. Az erősebb érzelmek mindig akarat impulzussal (ösztönzés) vannak összekötve; a gondolatokban megvan a tendencia (irányzat) arra, hogy cselekvésre késztesse. Gondolkodás, érzelem és akarat nincsenek egymástól mereven elválasztva, hanem válhatatlan egységet képeznek.“³⁷⁾

Szilveszter dr. szerint, az összes akarat működésünk alapja a szeretet, ez a megismert jóból eredő kellemes érzelem egy neme. A szeretetből — mint gyökérből — támad a szándék, túlhaladja a pusztá tetszést és eszközöket keres, hogy a fölismert jót el is érhesse. A szándék nem a megismerésnek a ténye, hanem az akaraté. A rablási szándék pl. nem más, mint akarat elhatározás.

Bűnügyi szempontból tekintve, az akarat azon képesség, melynek alapján szabadon határozzuk el magunkat valaminek a megtételére vagy valaminek az abban hagyására. Az akarat tehát *önelhatározási képesség*.

³⁶⁾ Szilveszter: 64. l.

³⁷⁾ Kornis: 74. l.

A természeti ösztönök jórészben az akarat befolyása alatt állanak. Az akarat minden emberi törekvésnek irányt és mértéket szabhat és ezeket a törekvéseket jó vagy rossz irányban szabályozhatja.

Azon embernél, aki pl. a táplálkozás vagy a testi örömök és élvezetek keresésében mértéket tud tartani, kétségtelen, hogy az akarat tartja járom alatt ösztöneit. Azon embernél pedig, aki állandóan arra törekszik, hogy ismereteit gyarapítsa, műveltségét növelje, ismét csak az akarat irányítja képességeit és szellemi ösztöneit.

Nem szenvedhet kétséget, hogy minden embernek módjában áll a belső világában jelentkező törekvések közül bármely mellett határozni. Ez is az akarat, az elhatározás szabadsága. De az akarat szabadsága mellett döntő tényező az öntudat is. „Hogy szabadok vagyunk, azt épen oly bizonyossággal tudjuk, mint azt, hogy létezőnk“.⁸⁸⁾

Öntudatunk, belső érzésünk diktálja nekünk, hogy amint akarunk, úgy cselekszünk is. Azt is érezzük mindig, hogy másképen is cselekedhettünk volna. Ha akaratunk nem volna szabad, nem bántana bennünket a lelkiismeret, hogy másképen is cselekedhettünk volna.

Egész emberi és társadalmi életünk, jogi és állami berendezettségünk, a felelősség és a büntethetőség az akarat szabadságára van felépítve. Ha akaratunk nem lenne szabad, úgy a büntethetőségről sem lehetne beszélnünk. Ha nem volna szabad akarat, sem állam, sem társadalmi élet nem volna lehetséges. Az akarat elhatározásokat nagyban befolyásolja a *jellem*. Nagy jellemű emberek megfontoltak és meggondoltak, míg az alsóbbrendű jellemek inkább megfontolás nélküliek.

Előfordul, hogy az akarat hiányzik, amikor az ember nem képes akarni, vagyis nem képes magát valamire elhatározni. Ez már kóros lelki állapot.

⁸⁸⁾ Szilveszter: 65. l.

Büntetőjogi szempontból cselekedeteink csak akkor számíthatók be, ha szabadakaratton nyugvók, tehát ha tudatosak; akik nem tudják, mit cselekednek (pl. az elmebetegek), azok erkölcsi beszámítás alá sem vonhatók. Természetesen kivétel az az eset, ha valaki szándékosan hozta önmagát olyan állapotba, amelyben nem képes tudatosan cselekedni.

Ezekről a körülményekről később részletesebben fogunk megemlékezni.

*

Említettük, hogy az akarat lelki folyamat, amely valamely célra irányuló cselekvést indít meg. „A lelki élet alsó fokán ez a cél mindig valamely testi szükséglet kielégítése“. Ezek a szükségletek mindig hiányérzések (szomjúság, éhség stb.) képében jelentkeznek. Vágyódunk a kielégítés után és akarjuk azt. A folyamat tehát megindul a hiányérzettel, folytatódik az annak kielégítését célzó vágyódással s befejezést nyer a cél érdekében kifejtett mozgással, vagyis cselekvéssel.

Ezen akaratí folyamatnak megfelelően fogunk szólni:

1. az ösztönről;
2. a vágy és szenvedélyről; és általában
3. a mozgásokról.

ad 1. Az ösztön.

Az *ösztön* egy belső erő, egy velünk született készség, mely — a cél ismerete és tudata nélkül — minden állati léttel bíró lényt tudattalanul is célszerű mozgásokra és cselekedetekre indít.

Az ösztön megnyilvánulását az állatoknál is megfigyelhetjük. Ragadoz, védekezik, felismeri fájának ellenségeit, a madár fészket épít, alighogy kibúvik a tojásból, járni, úszni vagy repülni kezd, vándorol stb.

Említettük, hogy a rendes lelki élet az öntudattal indul meg, mely azonban nem születik velünk, hanem idővel fokról-fokra fejlődik és erősödik bennünk. Öntudatunk kialakulása előtt — különösen a csecsemőkorban — a homályos ösztönök szerint cse-

lekszünk. Sírás jelzi az éhséget, a szomjúságot s az egyéb szükségeket. Öntudatunk kialakulása után az értelem lép a homályos ösztönök helyébe. Az ember nemcsak felismeri szükségleteit, hanem azok megvalósítására és az ehhez szükséges eszközök megszerzésére is törekszik.

Legfontosabb ösztöneink azok, amelyeket *életösztönöknek* szoktunk nevezni. Ezek a lét- és a fajfenntartásra irányulnak. Másként *természeti ösztönöknek* is nevezzük.

Azokat az ösztönöket pedig, amelyekben már az észnek is jut szerepe, *értelmi* vagy *szellemi ösztönöknek* hívjuk.

A természeti ösztön — rendes viszonyok között — az érzéki rossz ellen az érzéki jóra törekszik. *Érzéki jó* alatt a testi jólétet és az érzéki élvezeteket értjük. Ezzel szemben *érezki rossznak* általánosságban azt nevezzük, ami ezt a jólétet zavarja vagy fájdalmat idéz elő.

Az ösztön alapja — eredetileg — mindig egy szükség, vagyis ösztönszerűleg olyan után törekszünk, aminek szükségét érezzük.

Az ön- és fajfenntartás különböző formái között megkülönböztetjük a *táplálkozási ösztönt*, amely abban jelentkezik, hogy törekszünk az élet fenntartásához szükséges egészség, élelem, levegő, mozgás és pihenés után; az *önvédelem ösztönét*, melynél fogva életünket és testi épségünket veszélyeztető támadások ellen küzdünk; a *társas ösztönt*, mely abban áll, hogy egyik ember vonzódik a másikhoz és keresi a társaságát; a *nemi ösztönt*, mely a faj fenntartására törekszik, az *utánczás ösztönét*, amely különösen a nyelv megtanulásánál játszik nagy szerepet; a *játékosztönt*, különösen a fiatal gyermekeknél és az állatoknál.

ad 2. A vágy és szenvedély.

Minden törekvés lelki ténykedés, mely az ösztönök irányát szabja meg. Ha az ösztön tudatossá válik, *vágy*nak nevezzük.

A vágy rendszerint távollevő s nekünk kedves

és kellemes után való törekvés. *Kivánság, vágyódás* formájában lép fel. Ha ez fokozottabb vagy élénkebb, akkor *óhajnak*, ha még erősebb, akkor *sóvárgásnak* nevezzük.

A vágy időszakos és szükségszerű. Annyiféle, ahányféle a szükségletünk. Vágyódunk azután, ami nekünk nincs meg s amire szervezetünknek szüksége van.

Ismerünk *érzéki vágyat*, amely teljesen lecsillapítható, kielégíthető, (pl. az éhség vagy szomjúság).

Ismerünk *értelmi vágyat*, amely teljesen soha ki nem elégíthető (pl. tudásvágy). Az értelmi vágyaknál nemcsak a vágyunk és törekvésünk tárgyát, hanem a célját is ismerjük.

Vannak olyan vágyak, amelyek folytonos kielégítést követelnek, amely már *szokássá* válik. Az ilyen szokássá lett vágyat *hajlamnak* nevezzük, amely nem más, mint ismételten fellépő ugyanazon nemű vágy. A vágnak gyakori kielégítése szüli. Ha pl. egy vágyat igen gyakran elégítünk ki, azt ez által meg is erősítjük (az ivás, a dohányzás stb. révén bizonyos mérgező anyagok jutnak a szervezetünkbe, amelyek abban olyan elváltozásokat idéznek elő, amelyeknek ismétlődő kielégítésére törekszünk).

Ha a vágy egy bizonyos irányban túlerős bennünk s nem vagyunk képesek felette uralkodni, akkor megszületik a *szenvedély*. Ez egy olyan erős indulat, vágy vagy érzelem, melynek hatalma alatt az egész emberi test és lélek szenved. Innen a neve is. Sajátságos vonása, hogy fékezhetetlen és semmiféle korlátot nem ismer. Inkább a rendellenes lelki jelenségek közé volna sorolandó, még azon esetben is, ha célját jó és nemes kívánság vagy tett gyakorlása képezi.

A szenvedély gyakori kielégítése lelki betegség, amely önző, telhetetlen, vak, önámító és mindent feláldozni kész. Míg az indulat hirtelen, mulékony, addig a szenvedély tervezet, kitartó munkára vállalkozik, maradandó ügy, hogy némely családok és nemzetek között századokig is dúl.

A szenvedély önző, mert saját érdekében letör minden előtte álló akadályt; vak, mert tetteinek kártekony voltát nem látja; önámító, mert félrevezeti áldozatát és cselekedeteit illetően téves hitben tartja; mindent feláldozni kész, mert szeszélyeinek élve, csupán a jelennel törődik és nem aggasztja sem a maga, sem hozzátartozói érdeke és jövője; testet és lelket megrontó, mert állattá sülyeszti az embert.

Kant, a német bölcseleő szerint az indulat olyan, mint a víz, mely gátat szakít, a szenvedély pedig olyan, mint a folyam, mely mindig mélyebb ágyat ás magának.

A szenvedélyek sokféle irányúak. Bizonyos testi és lelki okok azok irányára és kifejlődésére lényeges befolyást gyakorolnak. Sőt, még az életkor is figyelmet igényel, hiszen ismeretes körülmény, hogy az élvezetek hajhászása inkább a fiatalságnál jelentkező tünet; a becsvágy, a dicsőség- és hatalomvágy inkább a férfikor sajátossága; az irigység, a gyűlölet, a fösvenység, a gyanakodás inkább az öregkorban megnyilvánuló jelenségek.

A szenvedélyeket osztályozzák. A nyomozó közegeket közelebről az iszákosság, a játékszenvedély és a fajtalanság érdekli.

Az iszákosság nem más, mint a szeszésitaloknak mértéknélküli használata. Öntudatlan törekvés egy mámor után, amely megtompít minden idegrendszerbeli működést.

A játékszenvedély abban nyilvánul, hogy az a hajlam, amelyet valaki a kártya vagy egyéb szerencsejáték iránt érez, elfajul. Helyesen írja Rónay Jácint dr., hogy nincs bűn, nincs alávalóság, vagy galád tett, amelyre a szenvedélyes játékos kész ne volna. Családját, vérét, önmagát sülyeszti kegyetlenül és könnyelműen a nyomorba.

A fajtalanság, ha rabjává teszi az embert, akkor örvöngő szenvedéllyé fajulhat, mely a bujaság rémségeihez dobja áldozatát és kiforgatva emberi méltóságából, állati sorig alázza.

Az emberiség haladásának és boldogulásának nagy akadályai a szenvedélyek, nemcsak azért,

mert erkölcsileg kifogásolhatók, hanem azért is, mert elrabolják a lélek nyugalmát és elvonják az embereket természetes rendeltetésüktől.

Élvezze az ember az élet gyönyöreit és örömeit, hiszen ez az emberi természet törvénye, de legyenek ezek az élvezetek becsületesek és erkölcsösek, mert ez meg az észnek a törvénye! Nem szabad tehát megengedni, hogy úrrá legyenek feletünk a szenvedélyek és hogy áthágják az ész által megszabott korlátokat.

ad 3. A mozgásról általában.

Az emberi élet a *mozgásban* nyilvánul meg. Egyes lelki jelenségek — mint az ösztön, a vágy, a hajlam — a szervezetet mozgásra készítik. Ezek a mozgások tulajdonképpen izomösszehúzódások, amelyeknek a kiváltója rendszerint valamely agyidegrendszerbeli tevékenység.

A mozgás igen sokféle s azt mondhatjuk, hogy az élet majd minden tüneményében mozgással találkozunk.

Vannak olyan mozgások, amelyeknél — mint indítóok — nem jelentkezik lelki jelenség. A vérkeringés, az emésztés kifejezetten élettani jelenségek. Egyes mozgásokat bizonyos életérzetek kísérik. A gyermek a karját, a lábát minden különösebb ok és cél nélkül mozgatja. Ezeket *impulzív mozgásnak* nevezik.

Az a mozgás, amely valamely inger behatására — azonnal és önkénytelenül — jön létre, az *ösztönyszerű*, másképen *reflex-mozgás*. Valaki botot emel reánk, önkénytelenül védekezünk. Erős fény hat a szemünkbe, azonnal összehúzzuk. Villámláskor vagy hangos csattanásra az egész test megrezzen. Ezeket *tudattalan mozgásoknak* is nevezik.

Némely mozgás a nézőben önkénytelenül hasonló mozgást vált ki. Ilyen az ásitás, a nevetés. Ezek részben tudattalan, részben önkéntes mozgások. *Kifejező mozgásoknak* nevezzük, mert testiünk és lelkünk különféle állapotának kifejezésére szolgálnak.

A kifejező mozgásoknak három osztályát különböztetjük meg. Vannak olyanok, amelyek csak a legerősebb lelki jelenségek folyamányaképen jelentkeznek (pl. nagyfokú kedély-megrázkódtatásnál a szív gyorsabban ver, az arc színe piros vagy halvány lesz, a szem könnybelábad). Vannak olyan mozgások, amelyek az érzelem minősége és erőssége szerint jelentkeznek. Nemcsak kar- és kézmozgásokban nyilvánulnak, hanem különösen az arcjáték különféleségében. Bűnügyi nyomozásoknál különösen fontos ezeknek a megfigyelése és megjegyzése. Legkifejezőbb a szem és a száj. Vannak végül a nyaknak és a vállaknak olyan mozgásai, amelyek szintén kifejezőek (igenlünk vagy tagadunk velük valamit). A siketnémák és a primitív, a történelem előtti emberek életében nagy jelentősége van és volt ezeknek a mozgásoknak (*pantomimika*), mert velük fejezik, illetve fejezték ki lelki életük minden megnyilvánulását és mozgalmasságát.

A lélektan külön emlékezik az *utánzásról*, mely alatt olyan mozgásnak a megtevését érti, melyhez hasonlót másnál vagy másutt veszünk észre. Emberi természet, hogy utánozni szeretünk másokat. „Annak legnagyobb részét, amit tudunk, az utánzásnak köszönhetjük. A járás, a beszéd, az írás, az olvasás, az ipar, a művészet termékei, az élet számtalan tette utánzás által állottak elő. A sokszor megismételt utánzás maradandó hatást idéz elő a szervezetünkben. A sokszor megismételt cselekvés ösztön-szerűvé, gépiessé válik. Ez az állapot már a *megszokás*. Így szülhet az utánzás megszokást. A megszokás második természetünké válhatik.⁸⁹⁾”

Ez a megszokás azért fontos és jelentőséggel bír, mert jó és rossz tulajdonságaink tekintélyes része a szokás eredménye és, mert a megszokás — a velünk született hajlamon kívül — a legnagyobb hatással van a sorsunkra. Erkölcsi életünkre is jelentős a hatása s itt elég utalnunk arra a régi latin közmondásra, hogy „a példák vonzanak“.

⁸⁹⁾ Szitnyai: 98. l.

Mérsékelt mozgás a szervezetre üdítőleg és jótékonyan hat. A túl sok mozgás megerőltető és káros.

Mozgás és pihenés között folyik le az életünk. A tétlenség és lomhaság nemcsak a szervezetre, de a lelki életre is káros befolyással van.

A munka és a pihenés arányos megosztása mellett fejlődik és él az egészséges szervezet. A munka adja meg a lélek tiszta öntudatát, a becsületesen elvégzett munka pedig a lelkiismeret nyugalalmát.

A LELKI ÉLET JELENSÉGEIBŐL LEVONHATÓ TANULSÁGOK.

Mint tanulmányunk legelején említettük, a lelki jelenségek ismerete nemcsak azért fontos, mert közelebb visz bennünket az erkölcsös és józan élethez, hanem azért is, mert kiinduló pontjául tekinthető mindannak, ami világ- és emberismeretre tanít bennünket.

A lelki élet ismerete a nevelés főeszköze gyanánt is tekinthető, mert a lélektan alappillére a neveléstudománynak.

A lelki élet tanulmányozásából bizonyos erkölcsi és neveléstani igazságok vonhatók le, melyek az egyes embernél az élet- és lélekfejlődés, az érényes és az erkölcsös életre való nevelés és tanítás szempontjából fontosak és nélkülözhetetlenek.

*

Amit a lelki élet jelenségeiről eddigelé említettünk, azok csak az egyes ember életére vonatkoznak. Tekintettel azonban arra, hogy az emberi természet alapjában véve egyforma, s azokban sok közös vonás is fedezhető fel, azt kell mondanunk, hogy általánosságban a *tömegre* is vonatkoztatatók, mert a több ember, tehát az emberhalmozódásoknál — a lelki tulajdonságokat illetően — sok tekintetben azonososság és egyformaság jelentkezik, illetve fejlődik ki. Népeknél, fajoknál egyaránt. Közös vonás pl. a magyar fajnál az egyenes jellem, a vitézség, a hősiesség. És az ilyen közös vonás, közös lelki tulaj-

donság végeredményben reáüti bélyegét magára a nemzetre is.

Angyal Pál dr. szerint a tömeg olyan szervezetlen, többnyire igen különböző nemű, ugyanazon helyen és egyidőben jelenlevő nagyszámú ember-sokaság, melyet — bár előkészület és tervszerűség nélkül csoportosult össze — valamiféle közös cél, eszme, gondolat vagy érzés kapcsol egybe. A tömegben külön pszihe (lélek) alakul ki és a *tömeglélek* nem egyszerű sommázata a tömegtagok lelki-ségének. A tömegnek is van értelmisége, mely alacsonyabb fokon áll az egyes tagok értelmi színvonalánál; a tömegnél is mutatkoznak végletekre hajló érzelmi jelenségek; a tömegnél is van akarati megnyilatkozás, mely az átlag erkölcsöstől rendszerint eltér és inkább a bűnözés csíráját hordozza magában.

A tömegben elvesz az egyén, aminek a magyarázata az, hogy mint tömegtagot elnyeli a tömeg. Csökken az öntudata és alkalmazkodik készsége a tömeg alaphangulatához.

Az ember és a tömeg között azonban kölcsönös a hatás. Ha megfigyeljük — s ezt különösen a közrend és a közbiztonság fenntartására hívatottak tapasztalhatják a legjobban — sajátságos az a hatás, amelyet az egyes egyén gyakorol a tömegre vagy viszont a tömeg az egyesre. A tömegben lét egészen megváltoztatja az egyén lelki vonásait. Az egyén felelősségérzete megfogyatkozik, erősödik nála az utánpótlásra való hajlam, amelyet az a körülmény idéz elő, hogy „a tömegbe jutott embernél élmenyeinek folyásában a tömegbejutás folytán megszakitottság áll be“. Az egyén a tömegvezető irányítása alatt gondolkodik, érez és cselekszik és nem képes magát a tömeglélektől függetleníteni. A tömegben az emberek szinte kölcsönös szuggeszció alatt tartják egymást és olyan cselekedetekre ragadtatják, melyeket az egyes egyének egyike sem tenne külön-külön a magáévé.

A lelki élet jelenségeinek ismerete a *lelki élet fejlődése* szempontjából is súllyal bíró. Nemcsak az élet, hanem a lelki élet is fejlődik és vele együtt fejlődik és irányt vesz maga az *egyéniség* is.

Az egyéniség részben az örökölt készségek megnyilatkozása, részben a szerzett lelki készségké is. Épen azért rendkívül nehéz és bonyolult vállalkozás valakinek az egyéniségét alaposan megismerni és azt hűen megrajzolni.

„Az egyéniség fogalmában benne van lelkünknek egész tartalma, vagyis ösztöneink, vágyaink, érzelmeink, indulataink, szenvedélyeink, temperamentumunk, gondolkodás módunk, akarat erőnk, stb. Mindezek, bár mind az öröklés tárgyai s így alkotó elemeiket magunkkal hoztuk, mégis bizonyos rendben fokozatosan nőnek, fejlődnek, alakulnak s végre teljesen kialakulnak“.⁴⁰⁾

Ahány az ember, annyiféle az egyéniség, az egymástól való eltérődés. Az emberek nemcsak testi tulajdonságaikban, hanem lelki tulajdonságaik tekintetében is különböznek egymástól. Amint egyik falevél sem hasonlít a másikhoz. Minden egyes ember másképen örül vagy szomorkodik, másképen érez vagy gondolkodik, másképen él és cselekszik. A maga egyénisége szerint. Az egyéniség tehát nem más, mint az egyes ember testi és lelki vonásainak, állandó tulajdonságainak összessége.

Vannak egészen egyszerű, átlátszó, tiszta egyéniségek és vannak nagyon is összetett, egészen zavarosnak minősíthetők. Az utóbbiak között különösen sokan akadnak, akik bűnügyi nyomozásoknál rendkívül nehezítik az eljáró közegek egyébként is fáradságos munkáját.

A városi vagy a tanult ember egyénisége hasonlíthatatlanul komplikáltabb, mint az egyszerű falusi, tudatlanabb emberé.

*

Az egyéniség kiforrását, kialakulását: *jellemnek* nevezzük.

⁴⁰⁾ Szitnyai dr.: 102. l.

„A jellem erkölcsi tulajdonság. Alapvonásai: erkölcsös világnézet, következetes tevékenység, harmonikus élet. Ha a jóra irányuló akarat állandósul, a jellem hű marad önmagához. Az ingadozó akarat a jellemtelenség szülője. Állandóan változtatja nézeteit, meggyőződése nincs, a tömeg szerint igazodik, gyakran jön önmagával ellenkezésbe“.⁴¹⁾

Akként is meghatározhatjuk, hogy a jellem nem más, mint egy mód, amelynek alapján az ember aszerint cselekszik, amiként ítél és amelyben az egész érzés- és gondolatvilága mutatkozik. Érzésünk, gondolkodásunk és cselekvésünk módja tárja fel jellemünket.

A jellem lehet erkölcsös vagy erkölcstelen. Erkölcsös, ha erkölcsi törvényeken nyugszik. Erkölcstelen ennek az ellenkezője. Az előbbinek megnyilvánulásai: a jószívűség, a szelídség, az őszinteség, a nagylelkűség, becsületesség stb. Az utóbbié pedig: az alattomoság, a könnyelműség, a képmutatás, a határozatlanság, a módokban és az eszközökben nem válogató uralomvágy stb.

A jellemes ember akarata mindig a jóra van irányozva, nem bibelődik az élet csekélyiségeivel. Azt, ami kötelesség, mindig kedvvel és örömmel gyakorolja. Mindig az erkölcs és a vallás parancsait követi, anélkül azonban, hogy a maga egyéniségét azoknak feláldozná. A köznapi életben gerinces embereknek nevezzük őket.

A jellemtelen ember akarata minden komolyságot és határozottságot nélkülöz. Fortélyos és ravasz. Álutakat keres, mintha becsületes úton nem lenne képes eredményt elérni. Szemre dolgozik. Ígér mindent, de adni semmit sem ad. Fölfelé alázatos, lefelé gögös és kíméletlen. A jellemes ember harca az étellel mindig tiszta és becsületes, a jellemtelené pedig mindig szennyes és megbízhatatlan.

A jellem alapját az erkölcsi érzék tisztasága, az akarat szilárdsága és az értelem műveltsége képezi.

*

⁴¹⁾ Szilveszter dr.: 69. l.

Az ember *vegetatív* életműködése olyan, mint a növényeké vagy az állatoké. A táplálkozás, a növekedés és a szaporodás főbb vonásaikban egyezők. Ezekről a vegetatív életműködésektől megkülönböztetést igényelnek az úgynevezett *animális* életműködések, melyek közé az érzés, a mozgás stb. tartoznak. Az állatvilág érzéki életét magunkban lépten-nyomon tapasztalhatjuk és meg is figyelhetjük. Ami az állatoktól megkülönbözteti és magasabbrendűvé teszi az embert, ami a legbecsesebb tulajdonsága és ami a teremtés koronájává teszi, az nem más, mint az *értelmes lélek*.

Kérdés, melyik belső, nemes részben lehet az embernek a lelke? Az élő emberi lényt nem bonthatjuk szét és ha tennők, akkor sem érzékelhetnők a lelket.

Tanulmányunknak nem célja a tudományos kutatások eredményét ismertetni. Nem célja tudományos fejetegetésekbe és vitákba való bocsájtkozás. Az agyról és az agyidegrendszerrel — tanulmányunk elején — azért emlékeztünk, mert megállapított tény, hogy a lelki folyamatok székhelye csakugyan ott van. Ma már eldöntött tény, hogy azok a működések, amelyeket lelki működéseknek nevezünk és amelyeknek körébe erkölcsi ténykedéseink is sorolhatók, mind az agyvelőben folynak le. Egész és teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy az emberi lélek az agyvelő *anyagához* van kötve s hogy a léleknek testi székhelye az agyban van.

*

„Legnemesebb vonásunk a lélek, mely a testtől különböző *szellemi valóság*. Gondolkodó képességünk oly fogalmakat teremt, melyek messze távol esnek az állati élet megnyilvánulásaitól. Az állatnak nincs fogalma okosságtörvényről; szükségesség, lehetetlenség, erény, bűn, kötelesség, jog, idő, örökévalóság mind kívül esik képzetkörén. Ez egészen elrejtett világ előtte. Szellemi megismerőképességével egyedül csak az ember tekinthet bele. Értelmes akaratunk nem ragaszkodik kizáróan az érzékiek-

hez, hanem magasabb eszményi javak után is törekszik. Ilyenek: az igazság, dicsőség, erény, szépség, rend, főképpen pedig a halhatatlanság és az örök boldogság.

Öntudatunk a lélek nemességéről beszél. Életnyilvánulásaink egységes hordozóját magában csak az ember ismeri fel. Egyedül ő mondhatja magáról: „én“.⁴²⁾

Az öntudatra ébredt egyéniséget *személyiségnek* nevezzük.

*

A lelki élet jelenségeiből levonható az a tény is, hogy az érzés, a gondolat és az akarat testünkkel a legszorosabb összeköttetésben állanak. A test és a lélek kölcsönhatásának tényeit a különböző tudományos kísérletek is igazolják. Egész életünk során és tartama alatt mindig egymás mellett, sőt egymás által előidézve is jelentkeznek a testi és lelki tünetmények.

Tény az is, hogy amint örökölhettek a testi tulajdonságok, úgy örökölhettek a lelki tulajdonságok is. Megállapított tény, hogy a tanulékonyság foka és iránya, továbbá az érzelemre, az akaratra és a szenvedélyre való hajlam, tehát lelki életünk legfőbb elemei *öröklés* útján képezik tulajdonunkat. Ez egyébként a természet örök törvényéből is folyik. Még a nagyszülők, sőt a felmenőbb ágon levők lelki tulajdonságai is örökölhettek. Ezt az átöröklést már *visszaiítésnek* (atavizmus) nevezzük.

Mindkettő káros következményeit nagyban elensúlyozhatja, le is küzdheti a nevelés, feltéve, ha az még egészen fiatal korban (gyermek és ifjú) következetes eréllyel és befolyással hat az egyénre.

*

Leszűrhető igazság az is, hogy mindazon cselekedeteinkért, amelyeket saját elhatározásunkból folyólag, tiszta öntudattal követünk el, felelősek, sőt felelősségre vonhatók is vagyunk.

⁴²⁾ Szilveszter dr.: 70. l.

A cselekedetért való felelősségrevonásnak csak azon esetben nincs helye, amikor a cselekedetet nem előzte meg az elhatározás szabadságának érzése, amikor is az ember vagy lelki kényszerhelyzetben, vagy lelkileg beteges állapotban volt. Épen úgy nincs felelősségrevonásnak helye olyan esetekben, midőn az ember értelmi erejének teljes használatában nincs, amikor is lehetetlen úgy az indító okok helyes mérlegelése, mint azok értékének helyes megbecsülése.

*

Sajátos jelenség, hogy a lelki élet tüneményeire a *nemek* és az *életkor* is befolyással vannak.

Hívatásánál fogva más köre van a férfinek és más a nőnek. Sok tekintetben ez adja legfőbb magyarázatát a két nem lelki élete közötti különbségnek.

A férfit az erő, az erély és az önállóság jellemzi. Az életharcokban *cselekvőleg* vesz részt. Intézi a család és a nemzetek sorsát. Ővé a cselekvés és a tett világa. Ezzel szemben a nő élete és tevékenysége inkább *szenvedőleges*, megnyilatkozásaiban korlátozottabb. Élethivatása rendszerint nem terjed túl a családi élet keretein. Ővéinek él. Egész lénye az azok iránt érzett szeretetben olvad fel.

A férfi tevékenysége kifelé irányul, a nőé befelé, a családi élet felé. Egyik bölcselőnk azt írta, hogy a férfi szilárd jellemének, kitartó munkásságának és túlnyomó szellemi tehetségének kell tulajdonítani azt, ami nagyszerű, viszont a nő kedélyességének, ami szelid és emberi a műveltségünkben.

A férfi és nő lelki életének különbözősége a bűnözés terén is megnyilvánul, mely körülményről azonban külön emlékezünk.

Ami az életkort illeti, nem igényel különösebb magyarázatot, hogy a lelki jelenségekre befolyással van. Már a szervezet ingerlékenysége és a beálló visszahatás is életkorok szerint változik.

A *gyermekkort* a szangvinikus vérmérséklet és bizonyos könnyedség jellemzi. Az *ifjúkor* már a jövőbe tekint és benyomásait kapcsolatba hozza kel-

lemes és kellemetlen lehetőségekkel. Látja, hogy az élet küzdelemmel jár, hogy minden cél nagy erőfeszítést, szorgalmat és kitartást követel. Ebben a korban erősek a reményeink, nagyok a vágyaink és nagyok a csalódásaink. Bizonyos érzélgősség is fel lép. A *férfikorban* belátja az ember, hogy az ideálok nem arra valók, hogy elérjük, hanem csak arra, hogy feléjük törekedjünk. Lehiggadtság jellemzi e kort, amely a cselekvés, a megfontoltság és a komoly munka ideje. Az *öregkorban* a szervezet állapota erősen gyengült. A benyomásokra nem reagál. Ami újat nyújt a világ, azt gyanakvással nézi és rossznak tartja. Állandóan kritizál. Inkább nyugalomra vágyik.

*

A kedélymozgalmakból is vonhatók le bizonyos tanulságok. *Kedélymozgalom* fogalom alá az érzelmet, az indulatot, a vágyat és a szenvedélyt sorozzák. Az emberi élet minden öröme és fájdalma, boldogsága és boldogtalansága ezekhez van kötve.

Szitnyai dr. szerint az érzelmek tanából azt tanulhatjuk meg, hogy miután az élet boldogságát egyedül a kellemes érzelmek alkotják, minden embernek arra kell törekednie, hogy embertársainak minél több kellemes érzelmet szerezzen. Gyakran kell gondolnunk azokra, akiket tisztelni és szeretni tanultunk és jegyezzük meg azt is, hogy az erényes — tehát az erkölcsös, az erkölcsi ideálok elérését célzó — élet az az egyedüli talaj, amelyben állandó és kellemes érzelmek teremnek.

Az indulatok tanából azt tanulhatjuk meg, hogy erősen rongálja az emberi szervezetet. Ne legyünk ingerlékenyek, törekedjünk önuralomra! Szokjuk meg, hogy addig, míg az indulatok hatalmában vagyunk, semmit se cselekedjünk. Az indulatok rohama úgy is hamar elmúlik s visszaáll a lélek egyensúlya.

A vágyak tanából azt tanulhatjuk meg, hogy olyan célok felé kell törekednünk, melyek áldást és boldogságot hoznak reánk. Nem szenvedhet kétséget, hogy csak a vallásos, erényes, erkölcsös és mun-

kás élet vezet a megelégedettség és a boldogság felé. Aki hír, gyönyör, hatalom vagy kincsek után fut, az előbb-utóbb a csalódás örvényébe sodródik. Ne legyünk nagyravágyók, szorítsuk minél kisebb körre vágyainkat! Egészen bizonyos, hogy kevesebb csalódás fog érni bennünket. Tehát csak elérhető vágyaink legyenek!

A szenvedélyeket illetően legyünk tisztában azzal, hogy ezek bontják meg a lélek összhangját. Azért adott a Gondviselés értelmet, hogy képesek legyünk belátni a szenvedélyek romboló erejét.

*

A lelki élet jelenségeinek tanulmányozása és ismerete arra is int bennünket, hogy ne csak a szervezetünknek megismerésével bibelődjünk folyton és ne essünk mindjárt kétségbe, ha szervezetünk valamely részének baja támad, hanem foglalkozzunk minél gyakrabban és minél behatóbban *saját éniünk megismerésével*, tehát azzal is, ami a szervezetünkben a nemesebb részt, a lényegét, az igazi tartalmat alkotja.

Gondolkodnunk kell azon is, hogy milyen kiszámíthatatlan áldás háramolna reánk és a társadalomra is abból, ha önmagunkat s az önmagunkban rejlő emberi tehetségeket és értékeket jobban ismernénk és kihasználnánk.

Ennek nyomán micsoda lendületet venne az ember és a társadalom fejlődése! Mindenki tudatára ébredne annak, hogy az életben való boldogulásnak egyedüli alapja az erkölcs. Élni csak annak szabad, ki a gyakorlati életben a tisztességes, az alkotó munkából veszi ki a maga részét. Csírájában fojtatnék el a gonosz, hívatnék életre a jó és építtetnék ki az erkölcsi világ. Az erény lenne az az ideál, amely után minden ember jó szándékkal és öntudatosan törekedne. Azon versengene, miként tudna minél több jót cselekedni másokkal s előbbre vinni a maga és embertársai sorsát. Mindenki a szebbre, a jobbra, az igazabbra törekedne. Mindenki javítani és nemesíteni akarna.

Gondoljunk csak arra, milyen boldogok és elégedettek lennének az emberek! Megszünnék az önzés, a kapzsiság, a könnyelműség, az elégedetlenség, az érzéktelenség, a részvétlenség, a zsarnokság stb. és helyet adna a mindent átfogó és a mindent fenntartó erőnek: a szeretetnek. És végre állandó-sulna és megszilárdulna az erkölcsi világregend és abba — minden egyes ember személyében — beállítatnék a *jó ember* mintaképe.

AZ EMBER ÉLETFELADATA ÉS ÉLETCELJA.

Mindazok nyomán, amelyeket eddig ismertettünk, felmerülhet az a kérdés, hogy mit szolgálnak ezek a lelki jelenségek és ezekkel kapcsolatosan van-e, vagy lehet-e valami célja, életfeladata? A körülöttünk zajló élet nagy piacán uralgó nyüzsgés-forgásnak, tülekedés és állandó forrongásnak van-e valami célja? Végiglapozva a történelem nagykönyvét és elvonultatva szemeink előtt az emberiségnek évezredek óta folyt — jóban és rosszban, erényben és bűnben annyira gazdag — történetét és belemélyedve a körülöttünk végbemenő események szemlélésébe és megismerésébe, feladhatjuk önmagunknak a kérdést, mi is lehet ennek a sajátságos teremtménynek: az embernek földi rendeltetése és célja?

Eggyel tisztában vagyunk és ezt az emberiség történetének minden lapja igazolja, hogy a boldogságot mindig óhajtotta és mindig szerette az ember. Még kezdetleges és őskorában is a boldogság utáni természetes vágy uralta egész lényét.

Majd olthatatlan vággyal és kielégíthetetlen szomjjal küzdött a szabadság és a hatalom után. Ebben népek, nemzetek pusztultak, véreztek el.

*

Az idők folyama alatt a különféle korszakok emberei különféleképpen gondolkodtak a lét nagy problémája felett s hosszú évszázadok teltek el, míg eljutott az emberiség a fejlődés azon fokára, amelyen látva az elérhető cél kimeríthetetlenségét, ön-

kénytelenül is közelebb kíváncskozott jutni a *létkérdés igazi okához*. Ekkor már erkölcsi fogalmai kezdettek lenni, lelkében lassan-lassan kialakult az erkölcsi világ képe s megtalálta azokat az eszközöket is, amelyek segítségével tovább haladhatott igazi boldogsága felé.

Az őseMBER felett a primitív, ős ösztönök uralkodtak. A műveltség alacsonyabb fokán álló ember is inkább tengő életet élt. Tartalom és célnélkülit. Csak amikor — az írás szavai szerint — bekövetkezett az idő telje, akkor látta meg az ember szabatosan kijelölve azt az utat, amelyet — érzelmekben nemesedve, tudásban tökéletesedve — határozott irányként követhetett.

Krisztus születése ez a fordulópont. Tanai meghódították a világot és megmutatták az igazság és az élet útját. Az isteni igazságok győzték meg a küzdő embert céljai felől, az isteni bölcsesség emelte fel az embert és mutatta meg neki azt, hogy miképpen építheti meg lelkének világát és összhangját.

A krisztusi tanok mutattak reá az ember céljaira, amely nem lehet más, mint a *maga eszméjének* megvalósítása. És ennek elérésére képesítve, jogosítva és kötelezve is van. Kötelezve anélkül, hogy kényszerítve lenne és jogosítva anélkül, hogy e joga gyakorlásában akadályozva volna. Az embernek módjában áll az útjába gördült akadályokat elhárítani, a szemben álló erőket leküzdeni, az ellenállást megtörni és útját szabaddá tenni.

De mi lehet az eszme, amelynek megvalósítása életének célját képezi? Nem lehet más, mint törekedni az elérhető legfőbb boldogság után. Itt e földön munkás, becsületes, erkölcsös és jellemes életet élve, folyton törekedve a tökéletesedés felé, mindenképpen méltóvá lenni arra a kegyre, amelyben a Gondviselés az embert — pusztá megteremtése által is — részesítette.

Az isteni Gondviselés az ember legszűkebb tévé a családot tette. Ha a családi élet valóban melegágya minden igaznak és szeretetnek, ha a mindenkori ifjú-nemzedék a családi élet meghittségében,

szeretetteljes melegében, jótékony napsugara alatt növekedik és nevelkedik, ha ott mindig csak az igazat, a szépet, a jót követni, a bűnt pedig elkerülni és megvetni tanulja meg, akkor az emberiségnek a mindenirányú egészséges fejlődése biztosítva van s törekvésein az életkísértések egykönnyen nem tudnak erőt venni.

*

Az embert nemes lelki tulajdonai arra vezérlik, hogy a földi életfeladatát megvalósítsa. Bármennyire is parány a nagymindenségben, lelki élete őt a magasba emeli és a tökéletesedés felé vezérli.

Az embert a lelki élete emeli ki az állatok sorából. A lelki élete emeli szellemi fensőbbisége tudatára és viszi közelebb az Istenhez.

Nehéz ez a küzdelem, melyet a földön az igazak vívnak. Nehéz, de nem céltalan és nem reménytelen. A szép, a boldog jövő minden embert hívogat és reményt önt a lelkébe, hogy becsületes életének és tisztességes munkájának jutalmát el fogja érni, ha nem itt a földön, akkor ott túl a nagy vizen.

Minden ember előtt nyitva az út, szabad a tér. Isten azért adott minden embernek önállóságot, azért lehelt beléje lelket, azért ruházta fel értelemmel és öntött beléje akarati képességet, hogy a nagy célt elérni, annak eléréséért küzdeni képes legyen.

A vallás, az erkölcs, az iskola, a műveltség stb. mind e célt szolgálják. Ezek mutatják az élet igazi útját. Ezek tanítanak és lelkesítenek minden embert minden igazra és minden jóra. Ezek hangolják szép gondolatokra és nemes cselekedetekre.

*

Megdöbentő jelenség, hogy az emberek előtt az életnek kevés értéke van. Nem tudnak úgy élni, hogy életfeladatukat kellően betölteni, életcéljukat pedig eredményesen szolgálni képesek lennének. Tudnak gyáván, megalázkodva, koldusmódra, szolgailag és erkölcstelenül élni; tudják az életerő forrásait kiapasztani, tudják a drága életet elpazarolni, sőt — oktalanul — el is dobni maguktól; de cél-

tudatos, benső, magasabb értelmi és erkölcsi életet, amelynek igazi és valódi értékét nem a tudomány és nem a művészet, hanem magával az Istennel való szoros összeköttetés és viszony adja meg, valóban kevés ember tud élni.

Senkisem vonja kétségbe, hogy a tudomány és a művészet terén bámulatraméltó haladást és fejlődést tud az emberiség felmutatni. Meghódította a földet, ura lett a víznek és lassanként birtokba vette a levegőt is. Óriásit haladt és nagy műveket alkotott. Tudása, ereje, ügyessége, leleményessége az alkotások terén szinte félistenné tette. Csak a lelkét nem törekszik megismerni, széppé és nemessé formálni, javítani, gyámolítani és erősíteni.

Ha nem élne az emberiség természetellenesen és botorul, ha nem szenvedne örökös kétségek között, ha nem lenne kontára saját életének, reájöhetne és reájönne arra, hogy *egyedül az erős és a szép élet adja meg nekünk azt a tudatot, hogy nemcsak húsból és vérből vagyunk alkotva, hanem Isten képmásai is vagyunk, kiket a lélek ural, vezet és tanít.*

Az elhalt nagy püspök, Prohászka Ottokár dr. szerint az életet *nem tudni*, hanem *élni kell*. Van ennek a földi életnek értéke. Ezt a földi életet az erkölcs követelményei szerint érdemes is leélni, ezért érdemes áldozatokat is hozni, mert megszakadásával elmulásunk nem lesz örök és a földi élet még nem ér örökre véget.

Ennek a tudatnak hatalma és varázsa alól nem képes szabadulni egy ember sem. Ennek a — ténnyé szilárdult — tudatnak igazságát nem vonja kétségbe maga a tudomány sem, mert ez a tudat beléülleszkedik minden világnézetbe.

A lélek halhatatlanságának tudata nagy vigasza az emberiségnek és még nagyobb vigasza az emberi léleknek.

**MÁSODIK RÉSZ.
A RENDELLENES
LELKI ÉLET
ISMERTETÉSE.**

AZ ÖNTUDATLAN ÁLLAPOT.

Az öntudat hiánya kétféle alakban szokott jelentkezni, t. i. vagy átmeneti, tehát mulandó, vagy állandó, tehát maradandó. Maga az állapot a külvilágról levő tudatunk elvesztésével jár. Önmagunkról keveset vagy épen semmit sem tudunk. Hiányzik a felismerő képességünk és mindarra, ami velünk vagy körülöttünk történik, csak homályosan vagy egyáltalában nem emlékezünk vissza. Úgy is jellemezhetjük, hogy egy álomszerű állapot, amelynek különböző fokai vannak, aszerint, amennyire az egyén képes a vele történetekre részben vagy egészben visszaemlékezni.

Az öntudatlan állapot foka és időtartama a megzavart emlékezés fokából és tartamából megközelítően elbírálható, sőt bizonyos megállapítások is eszközölhetők a *kóros öntudatlanság* egyes nevéire nézve.

Öntudatlan állapotban az egyén szellemi és testi munkát is végezhet anélkül, hogy azokról tisztán tudna vagy azok akaratával történének.

Ide sorolhatók: az álomkór, az alvajárás, a részegségnek súlyosabb esetei, az epilepsziások, a degeneráltak, a koponyasérülést szenvedett egyének öntudatzavarai, az idegesek indulatkitörései stb.

Az ideges, a testileg és szellemileg kimerült egyének öntudata — különösen a mély álomból való felébredés után — még egy ideig zavart, homályos, érzékelésük hamis, könnyen keletkeznek illúziók és hallucinációk, melyeknek befolyása alatt erőszakos cselekedeteket is követhetnek el.

Az öntudatlan állapot nem más, mint az elme-tehetség működésének olyan — időleges — szünetelése, amelyben a képzetek öntudatos alakulása, a

gondolkodás, az eszmélet és az emlékezet hiányzik vagy elhomályosodik. Az ilyen állapotban véghezvitt testmozgások ösztönszerűek és automatikus jellegűek.

A büntető igazságszolgáltatás terén ezen állapotok jelentős fontossággal azért bírnak, mert az ilyen állapotban elkövetett cselekmények nélkülözik az öntudat, az akarat és az értelem befolyását, hiányzik a megfontolási képesség is, miből folyólag elkövetett cselekmények semmiképen sem hozhatók vonatkozásba az egyén multjával, egyéniségével, jellemével vagy erkölcsével.

A nyomozó közegek számára az öntudatlan állapot fennforgásának adott esetekben való biztos megállapítása amennyire fontos, éppen annyira nehéz is. A legtöbb esetben inkább múltó jellegűek s így utólagos megállapításra szorulnak. Ha olyan esettel állunk szemben, melynél az öntudatlanság vagy öntudatzavar fennforgása valószínű, feltétlenül helyes azon körülmények megállapítása, vajjon milyen volt a tettes korábbi élete, magaviselete; fellehet-e tételni róla azt, hogy magát a bűncselekmény elkövetésére ragadtatta, nem forgott vagy foroghatott-e fenn testi vagy szellemi kimerültség? A főkörülmenyt, tehát magát az öntudatlanságnak vagy öntudatzavarnak megállapítását, mindenkor szakemberre (orvosra) kell bízni. Hogy foroghat-e fenn öntudatlanság vagy öntudatzavar, ezt olyan esetekben feltételezhetjük, ha a nyomozás során szembetűnő, hogy a tettes emlékezése — a cselekmény elkövetése körülményeit illetően — homályos vagy hiányos. E tekintetben azonban rendkívül óvatosan kell figyelni azon gyakori esetre, hogy a tettesek nem igen szeretnek visszaemlékezni az általuk elkövetett cselekményekre s ezzel nemcsak hátráltatják, de veszélyeztetik is a nyomozó eljárások sikerét.

Törvénykönyvünk — mint tudjuk — két — a beszámíthatást feltétlenül kizáró — okot állapít meg, amelyek közül az egyik az *öntudatlan állapot*, a másik az *elmetehetség megzavarodása*.

Hogy miben áll az öntudatlan állapot, arra maga a törvénykönyv semmiféle — közelebbi vagy távolabbi — útbaigazítást nem ad. Annak fennforgását és mibenlétét részben a tudományra, részben a bírói gyakorlatra bízva és kiindul abból a tényből, hogy az öntudatlan állapot sokszor betegségi tünet. Az elmebetegség tudvalevőleg mindig öntudatlansággal jár és ez az öntudatlanság a büntetőtörvénykönyvünk szerint a másik kizáró okot képezi. Ebből pedig az következik, hogy amikor — e jelen fejezetben — öntudatlanságról emlékezünk, olyan öntudatlanságra gondolunk, amely a lelkileg egészséges embernél fordul elő valamely — a lelki működés rendes folyamatát gátló — ok miatt.

Az a különben ép és egészséges ember, aki öntudatlan állapotban van, akaratának szabadelhatározási képességével sem bír. Gondoljunk arra az — indulat által hevített — emberre, akit az indulata kedélyében és lelkében annyira megrázkódtat, hogy eszméletét veszíti. Ilyenkor vakon cselekszik. „Nem az ész, nem az akarat vezeti testét, hanem a fékétvesztett érzéki erő, az ösztönök és a vágyak. Ilyen erős indulatkitörés szülői gyakran a szerelem és a féltékenység drámái, a részegség, a vallási és politikai fanatizmus“. Sokszor testi betegségek is hozzák az embert önkívületi állapotba (magasabb láz, hiszteria, epilepszia stb.), melyben az öntudat és az elhatározási képesség bizonyos időre teljesen elhomályosodik.

ALVÁS ÉS ÁLOM.

„A tudatműködés szabályszerűen visszatérő megszakításokat szenved. E tünetemény az *alvás*, lelki életünknek egyik legcsodálatosabb jelensége. Ebben a pillanatban még lelki életünk teljes tudatában vagyunk s utána 7—8 óráig semmit sem tudunk magunkról; majd fölébredve, ismét bonyolult lelki világunk közepén találjuk magunkat. Az alvás fiziológiai oka — rendszerint — a központi idegrendszer fáradtsága vagy kimerültsége. A vegetatív életfolya-

matok (vérkeringés, emésztés) alvás közben is tovább tartanak¹⁾)

Az alvást a régiek a halálhoz hasonlították, pedig az épen úgy az élet megnyilvánulása, mint az ébrenlét.

Alvás alatt az eszmélet elvész, a tudatos lelki műveletek szünetelnek. Az alvás tartama változó. Ha a test pihenésre vágyik, ha az idegrendszer kimerül, érzi a felfrissülés szükségét. Minél többet dolgozik valaki, rendes viszonyok között az álma annál mélyebb és tartama hosszabb. Mély álomban, amely $\frac{3}{4}$ —1 órai *félalvás* után következik be, az idegrendszer működése szünetel s az ilyen mély alvás után a teljes üdülés kellemes érzésével ébredünk.

Alvás alatt a lelki működés szünetelése nem mindig teljes. Lelki jelenségek keletkeznek, melyeket azonban nem kísér tiszta tudat.

*

Az *álmok* az alvás alatt lefolyó lelki események. Rendszerint valamely külső ingerhez vannak kötve. Ilyenkor az ingerek befogadására mindegyik érzékszervünk fogékony s így álmodhatunk nemcsak képekről, hangokról stb., hanem ízekről és szagokról is. Az álomban az összes lelki jelenségeink is képviselve vannak. Így a képzetek (álomképek), az érzelmek (gyönyör és fájdalom, félelem és ijedtség), végül az akarati folyamatok is. Nem ritkán olyan képzetek újulnak fel bennünk, amelyekről már nagyon régen megfeledkeztünk (gyermekkor).

Az álomban visszatér az ősi, primitív gondolkozás. Az álomban elmosódik az élethatár az „én“ és a külvilág között. Gyakran testünk állapotát is visszatükrözik az álomképek. Így, ha izmaink fekvésközben nyomást szenvednek, akkor álmunkban valami nagyon kimerítő dolgot végzünk, cipelünk valamit, vagy verekedünk.

*

E fejtegetésünk során meg kell emlékeznünk az *álomittasságról* is, mely az az állapot, amikor va-

¹⁾ Kornis dr.: 85. l.

laki a mély alvásból ébredőfélben van, amidőn tehát az öntudat visszatérése késedelmes, tehát még zavart, az emlékezés hiányos, a felfogási képesség is kezdetleges úgynyira, hogy ilyen állapotban bűncselekmények elkövetésére is hajlamosítottabbak vagyunk. Ez azonban csupán pár percig tartó, tehát átmeneti jellegű lelki állapot. Ilyen esetekben a nyomozásnál célszerű kitudakolni, hogy a cselekményt elkövetett egyén nem végzett-e megerőltetőbb testi vagy szellemi munkát, nem volt-e ittas, nem étkezett-e bőségesen, nem volt-e túlfűtött a szoba, amelyben aludt, a család álomittasságra nem hajlamosított-e?

AZ ALVAJÁRÁS.

Az alvásnak rendellenes állapota az *alvajárás*, mely abban áll, hogy az álomképek bizonyos mozgási cselekedeteket eredményeznek. Az álomképek útján keletkezett inger ugyanis átterjed az agyvelő mozgató központjaira és önkéntes mozgásokat hoz létre. Ide tartozik az *alvabeszélés* is, amikor az alvóval formális párbeszédet lehet lefolytatni.

Az alvajárást, miután a nép a hold járásával hozta összefüggésbe, *holdkórosságnak* is nevezik.

Az alvajárás beteges, gyenge idegzetű egyéneknél lép fel, nem ritkán fiataloknál. Naponként ismétlődhet. Alvással kezdődik, majd kisebb rángatógörcsök jelentkeznek, dermedés futja át a testet és bekövetkezik az álom s az ezzel járó zavartság. A házfedelén járó ember ébren van pl. a járást illetően, ellenben alszik arra a veszélyre vonatkozólag, amelyben forog. A lóháton alvó lovas is ébren van annyira, hogy magát a ló hátán fenn tartani képes, idegrendszere azonban minden más tekintetben pihen s csak akkor ébred fel, ha a ló megáll.

HIPNOTIKUS ÁLLAPOTOK.

A hipnozis alváshoz hasonló állapot, amelyet mesterségesen az idéz elő, aki mást ilyen állapotba hoz. Az utóbbit *hipnotizálónak*, az elaltatott egyént *médiumnak* nevezük. A hipnózis oka az idegrend-

szer gyöngesége. Előidézhető az izmokon végzett dörzsölés, nyomás vagy merev, kifárasztó nézés útján. De előidézhető a fantáziának egy különös neme (*autoszuggeszció*) és végül az idegrendszerre bénítólag ható szerek által is. A hipnotizálásnak azt a módját, midőn a hipnotizálandó egyénre a hipnotizáló mintegy reáparancsolja az álmat, *szuggeszciónak* (*reáhatásnak*) nevezzük. Ha magunk vagyunk oka a hipnotikus állapotunknak, *autoszuggeszció — önreábeszélés* — keletkezik. Az a kapcsolat, amely a hipnotizált és a hipnotizáló között fennmarad: „rapport“ néven ismeretes.

A szuggeszció nem más, mint egy olyan képzet, amelyet mesterségesen keltünk fel valakiben anélkül, hogy „ez a képzet rendes, normalis kritikának volna az illető részéről alávetve. A hipnotizáló saját gondolatait, akaratát egyszerű bemondás útján viszi át a médiumba; a médium csak azt gondolja, csak azt érzi, csak azt akarja és azt teszi, amit neki a hipnotizáló parancsol“. Ha hozzátesszük ehhez, hogy a szuggeszció hatása a hipnotikus állapotból való felébredés utáni időre is kiterjed, meg van indokolva, hogy miért bír ezen állapot bűnügyi szempontból jelentőséggel. Jelentőségét az növeli, hogy elkövetett bűncselekmény esetében a tettes nem a szuggeszció hatása alatt cselekedett-e? Ennek felderítése egyike a legnehezebben bizonyítható kérdéseknek. Ezért is mondja egyik jogtudósunk, hogy a hipnózis mellett az ártatlanok elítélésének s a valódi büntetettek menekülésének lehetősége eddig nem ismert és nem képzelt arányokban növekedett. És miért? Mert olyan esetben, amidőn egy hipnotizált egyén által elkövetett bűncselekmény az ő akarata ellenére, beleegyezése és hozzájárulása nélkül történt, nyilvánvaló, hogy a közvetett tettes maga azon egyén, aki őt hipnotizálta, aki a tett elkövetését reáparancsolta, akinek tehát ő saját akarata ellenére engedelmeskedett.

Más elbírálás alá esik azonban, ha valaki azért szuggeráltatta magát, hogy bűncselekményt kövessen el. Ilyen esetben a cselekménye neki feltétlenül

beszámítandó, mert eljárása és annak eredménye között okozati összefüggés van.

A hipnozishoz tünetei a fél, a könnyű és a mély alvás. Félalváskor a tettes nehéznek érzi magát; könnyű kábulás fogja el a fejét. A hipnózis ezen állapotában lelki eredetű kórtünetek gyógyszer-szuggeszciónal orvosolhatók, illetve gyógyíthatók.²⁾ Ezen gyógyítás lényege abban áll, „hogyan bizonyos szuggesztív képzetek, vagy maga az erős hit, bizalom, akarat, jótékonyan hatnak a szervezetre“.

„Hipnózisban egyesek megéreznek érzékektől távol eső jelenségeket, normális viszonyok között nem érzékelhető dolgokat is. Ilyen a *távolbalátás*, a *gondolatolvasás*. Rokon ezzel a *telepátia* — *távolba-érzés*. Ezeket a jelenségeket együttesen *okkultizmusnak* hívjuk.“³⁾ Ez alatt „a rejtélyességnek és titok-szerűségnek azon, tudományosan be nem bizonyított tanait értjük, melyek bizonyos érzékfeletti tünetnyekre vonatkoznak“⁴⁾ s amelyeket a tudomány még nem tud kellően megmagyarázni.

A LELKI BETEGSÉGEK.⁵⁾

E gyűjtő meghatározás alatt a lelki életben megnyilvánuló ideiglenes vagy tartós rendellenességeket értjük, amelyek különösen az érző és gondolkodó működésünkben nyilvánulnak meg. Lelki betegségeknek is tekinthetők és alapjuk a szervezet, különösen pedig az agyvelő beteges elváltozásaiban keresendő. Mint betegségeknek keletkezését, lefolyását és gyógyítása módjait külön tudomány: *pszichiatria (elmekórtan)* tanulmányozza. Ez a tudományág egyrészt megállapítja az agycentrumoknak a — lelkizavaroknak megfelelő — megbetegedéseit,

²⁾ Ilyenek a kellemetlen érzések, az ideges fájdalmak, a beidegzési zavarok, makacs álmatlanság stb. Ma már sokan gyógyítanak hipnozissal.

³⁾ Szilveszter dr.: 76. l.

⁴⁾ Szitnyai dr.: 12. l.

⁵⁾ Rendszerezésük Kornis dr. nyomán. (Lásd! könyve 88—93. oldalát.)

megfigyeli a kóros állapotok lelki megnyilvánulásait, fényt deríteni igyekszik az abnormis lelki jelenségek lefolyására.

E zavarok oka többféle lehet. Így előidézhetik az agyvelőben különféle elváltozások, de okai lehetnek az agysejtek táplálkozásának hiánya, az agyvelő legkülönbözőbb sérülései vagy az idegvezetés különféle akadályai. „Ilyen zavarokat idézhetnek elő a különféle betegségek is, mint himlő, agyvelőgyulladás, tifusz, pestis, belső szervek betegségei, az idegrendszer kimerülése, örökölt diszpozíció, különféle mérgezések“.⁶⁾

*

Kell még szólnunk a lelki betegségek keletkezési okairól és tartamáról is.

Rendellenességek vagy *öröklés*, vagy *megszerzés* által keletkeznek. Ha öröklődnek, akkor *terheltségnek* nevezzük. Ha nem öröklés folytán keletkeznek, akkor a *megszerzés* esete áll fenn. Az öröklés folytán keletkezett lelki betegségből nem következik, hogy lelki bajból származott legyen. A felmenők egészségtelen vére, különösen pedig iszákossága a lemenőkben gyakran lép fel lelki betegségek alakjában. Ami pedig a megszerzést illeti, ez alatt értjük az idegrendszer bármilyen más okból keletkezett megbetegedését (akut esetek).

Ami végül a lelki rendellenességeknek — mint betegségeknek — tartamát illeti, az rendkívül különböző lehet. Tarthat pár napig, de elhúzódhat éven át.

Csonkamagyarországon az 1920. évi népszámlálás egészségügyi statisztikája szerint az elmebetegek száma 21.201 volt. Ebből elmebeteg 10.600, hülye 10.601. Százezer lakosra esett 132·8 elmebeteg, 132·8 hülye, összesen 265·6 beteg.⁷⁾

Kornis dr. szerint a lelki betegségeket általánosságban a rendes lelki élet főiránya szerint osztá-

⁶⁾ Szitnyai dr.: 104. l.

⁷⁾ Szél Tivadar: Egységügyi statisztika (Budapest, 1930.) 235. l.

lyozhatjuk. A rendes lelki tevékenységek — mint már említettük — egyrészt a külső világ jelenségeinek felfogása, másrészt értelmi feldolgozása. Mindakettőt nyomon kísérik a kedélyi élet változó hullámzásai és az akarat megnyilvánulásai. Mindezeknek a rendes lelki működéseknek megvan a maguk rendellenes párjuk. Ezek szerint a lelki betegségek tehát:

a) a gondolkodás,

b) az érzelem és

c) az akaras rendellenességeire (betegségeire) oszthatók fel, „természetesen nem oly értelemben, mintha ezek egymástól teljesen elválasztva jelentkeznének“.

ad. a) A gondolkodás körébe tartozó lelki bajok.

A gondolkodás körébe tartozó lelki rendellenességek a legkülönbözőbbek lehetnek. A következő hét alcsoportra oszthatjuk.

1. Az érzet zavarai.

Szilveszter dr. szerint az ítéleteiben gyenge, az éles megkülönböztetésre alkalmatlan elmét olykor olyan eszmék lepik meg, amelyek az ingerfolyamatot a maguk képére alkotják át, beteges illuziót idéznek fel. Ezek a beteges illuziók gyakran alakulnak át beteges hallucinációvá. A vallásos tébolyban szenvedők a fecskék csiripelésében isteni szózatot hallanak, vagy a felhők alakulataiban égi jelenségeket pillantanak meg. Ezek az illuzióknak és hallucinációknak sűrű előfordulása leggyakoribb megnyilvánulása az elmebetegségeknek.

2. A figyelem eltompulása.

Ez akkor áll be, ha a szemlélethez nem kapcsolódnak — az azokat erősítő vagy rögzítő — emléképek. Így a beteg a környezetében előforduló változásokat nem veszi észre, az eseményeket nem tudja figyelmével nyomon követni. A figyelem eltompulásának ellentéte a figyelem rendellenes élénksége, a benyomások iránti fokozott érzékenység. A figyelem mozzanatainál értelmi zavarok is léphetnek

fel, amikor is meglassul a gondolkodás és megnehezül a képzetkapcsolás.

3. Az emlékezet betegségei.

Gondolkodási zavart jelent az emlékezet bizonyos rendellenessége. Megfigyelhető, hogy az emlékezés ereje bizonyos életkorig nő, attól kezdve fokozatosan csökken. Az emlékezet betegségei szorosan egybefüggnek a szemlélet és a figyelem zavarai-
val s miután az idegrendszer gyengülésével mindkettő gyengül, természetesen az idegrendszer a magasabb életkorban tökéletlenebbé válik az ingerfolyamatok befogadására. Gyakran találkozunk az úgynevezett *amnézia* eseteivel. A beteg vagy részlegesen vagy teljesen elveszíti emlékezőtehetségét.

Az emlékezés rendellenességei közé sorolhatók: a nagyfokú szórakozottság vagy rendszeren a — gyengébb idegzetű — nőknél fellépni szokott hisztéria.

4. A képzetkapcsolódás zavarai.

E csoportba sorolnak legfőképen a *kényszerképzetek*, amelyek a beteg akarata nélkül, gyakran akarata ellenére állandóan a tudat gyújtópontjában vannak és heteken, sőt hónapokon át kízóan vizsgálva is térnek, nem ritkán az egyént „gondolkodásával és érzületével ellentétes cselekvésre kényszerítve“. *Kényszerképzet* alatt áll azon egyén, aki pl. valamitől örökös rettegésben, örökös félelemben él. A kényszerképzetek között egyik leggyakoribb eset, hogy a beteg valamely betegsége állandó aggodalmaskodással gondol. Kornis dr. szerint tévesnek bizonyult azon elterjedt vélemény, hogy az egyik vagy másik kényszerképzet néha egyébként lelkileg teljesen egészséges személyeknél is felléphet. Az ilyen nevek, mint kleptománia (lopási mánia), piro-mánia (gyújtogatási mánia) stb. elavultak és csak félreértésre adnak alkalmat, mióta kitünt, hogy mindazok, akiknek ilyen u. n. rögeszméjük van, valóságos lelki betegségben szenvednek, amelyeknek a rögeszme csak egy kísérő jelensége.

5. A képzelet betegsége.

Az ezen betegségben szenvedő nem rendelkezik képzetanyaga felett. Nehézkesen alkot új képzetet vagy képzetkapcsolást. Szellemi mozgékonyságának hiányában szenved. Ide sorolnak a beteges gondolkodásról tanúskodó abnormis hazudozók és szélhámosok, akik biztos fellépéseikkel, tetszetős meséikkel a hiszékenyebb embereket könnyen hálójukba ejtik és kihasználják. Ide sorolhatók a beteges feltalálók és kalandorok, a születésüknél fogva felületesek, a megbízhatatlanok, a tékozlók stb.

6. Az ítélet és következtetési képesség csökkenése.

Az e csoport alá tartozó lelki bajok között szerepelnek az u. n. *téveszmék* és pedig a legkülönbözőbb változatban. Téves eszmék támadnak akkor, amikor a gondolkodás zavarai az ítélőképességet egészen kizökkentik természetes állapotából. Az ítélőképesség tartós gyengülése idézi elő az *üldözteségi téveszméket* és a *nagyzási téveszméket*. Az előbbiben szenvedők mindenben a személyük ellen irányuló támadást látnak. A legártatlanabb megjegyzésekből vagy taglejtésről azt hiszik, hogy ellenük irányulnak. Üldözöttnek hiszik magukat minden különösebb külső ok nélkül. Aki nagyzási téveszmében szenved, az azt hiszi magáról, hogy „minden szó; minden mozdulat reá vonatkozik, neki ígér valamit“. Ebben a téveszmében szenvedő „világnagyságnak“ képzelet magát, abban a téveszmékben él, hogy óriási birtokai vannak, rengeteg pénze stb.

7. Az öntudat zavarai.

Az öntudatnak is van beteges állapota, amelyet a lélektudósok *öntudatkettéhasadásnak* neveznek. Az egyénben nem egy „én“ él, hanem kettő, sőt három, esetleg váltakozva is és pedig csodálatosképen úgy, hogy az egyik „én“ semmit sem tud a másiktól. Szilveszter dr. említi, hogy egy beteg asszony elveszítette öntudatát. Mikor magához tért, kedélye víg, csapongó lett, holott betegsége előtt komoly

és higgadtnak ismerték. Megtörténik az is, hogy váltakozó betegségek után váltakozik az öntudat állapota is. Az előbbi példában: egy második betegség után a beteg ismét visszanyerheti komoly, higgadt természetét.

ad. b) Az érzelmek zavarai.

Az érzelmi élet betegségei két csoportra sorolhatók és pedig: a *lelki felhevülés (exaltáció)* és a *lelki csüggedés (depresszió)* csoportjára. Az előbbiben a beteg rövidebb-hosszabb ideig tartó jókedvet, szokatlan élénkséget mutat, amely többnyire valamely — a józan szemlélő előtt indokolatlan — téveszmével kapcsolatos. Az utóbbiban a beteg fokozott ingerlékenységet, szomorúságot, bizalmatlankodást mutat, amelyek szintén valamely téveszmével kapcsolatosak.

A tudomány idesorolja még azt a betegséget is, amelyben a beteg ép és egészséges gondolkodása mellett az erkölcsi érzelmek terén mutat teljes érzéketlenséget (*moral inszeniti*). „Az ebben szenvedők már gyermekkorukban feltűnnek társadalomellenes hajlamaikkal, amilyenek: hazudozás, állatkínzás, más kínjában való gyönyörködés, folytonos kártevés, lopás, csavargás, kicsapongás, indokolatlan kötekedés“.

Vannak kombinált érzelmi zavarok. Ezek között említhető elsősorban: a *mélakór*, amely a csendes, mély fájdalomérzésnek állandósulása. A beteg egész valóját lenyűgöző hatalmával szemben az akarat tehetetlennek bizonyul. A neuraszténiának egy különleges alakja. A beteges képzelődés gyakran betegséget szuggerál és nem engedi, hogy a beteg ki lépjen téveszméi világából vagy hogy magán kívül egyébbel is foglalkozzék. A beteg ezen érzéseinek természetesen tárgyilagos szervi elváltozás nem felel meg. A régi időkben külön betegségnek tartották. *Hipokondria* néven is ismeretes.

A mélakórnak fokozottabb faja a *búskomorság* (melankólia). Alaptünetét a mozgásbeli működések gátoltsága, a lelki élet lehangoltsága, szorongó érzé-

sek, kínos félelemérzet jellemzik, melyek összességéből folyólag a beteg könnyen válhatik ön- és közveszélyessé. A búskomorságban kellemetlen, fájdalmas tartalmú, téves képzetkör uralkodik. A beteg nem szereti családját, sem embertársait. Életkedve, önérzete csökken, beszéde halk, mozgása nehézkes és tétovázó. Öntudata csupa kínzó, gyötrő képzetekkel van tele. Életunt, öngyilkosságra hajlamos. Gyakran vádolja magát bűnösséggel. A nagyfokú izgatottság néha egy rohamban éri el a tetőfokát, amikor is az öntudat teljesen zavart, a beteg tör-zúz, megtámadja hozzátartozóit, gyilkosságra, gyujtogatásra ragadtatja magát, általában bűncselekmények elkövetésével igyekszik fájdalmas közérzeteitől megszabadulni.

A kombinált érzelmi zavarok közé sorolhatók még az *elfásultság* és mint időszakos jelenség, a *düh*. Az elfásult ember teljesen közömbös, lelkiileg meghasonlott. Az időszakos düh fenyegető viselkedésben és romboló tettekben nyilvánul meg.

ad. c) Az akarás és cselekvés zavarai.

Ha meggyengül az idegrendszer, ebben az állapotban ingadozásra hajlik az akarat is. A lelki élet más területeinek betegsége befolyásolja nemcsak az akarást, hanem magát a cselekvést is. Az ítélőképesség biztonságának a megtorpanásával vagy megfogyatkozásával a beteg állandó ingadozás, kételkedés áldozata, magát sehogysem tudja elhatározni, akaratát végrehajtani. Semmisem biztos előtte, állandó kételyek rabja. Az ilyen állapotot *akaratbénulásnak* (*abulia*) nevezik. „Ellentéte a *hiperbulia*. Nyilvánulásai: a fölösleges mozgások, örökös kísérletezések, sikertelen próbálkozások, szakadatlan beszédek“⁸⁾

AZ ÖSSZETETT LELKI BETEGSÉGEK FAJAI.

Az előbb felsorolt lelki betegségek jellegzetes elemi zavarok. Ezek különböző csoportosulásából alakulnak az összetettebb lelki betegségek.

⁸⁾ Szilveszter dr.: 80. l.

Büntetőjogi vonatkozásban két főcsoportra oszthatók és pedig:

- a) szellemi gyengeségekre és
- b) a tulajdonképeni elmezavarokra.

ad. a) A szellemi gyengeségek.

Két alcsoportra oszthatók, nevezetesen az *örökölt* és a *szerzett szellemi gyengeségekre*.

Az előbbieket leggyakrabban előforduló neme az u. n. „*veleszületett butaság (idiotizmus)*”. Tünetei már a gyermekkor első éveiben felismerhetők nemcsak a lelki rendellenességek megnyilvánulásaiban, hanem a külső degenerációs⁹⁾ jelekben is. Általában engedetlenek, alattomosak, összeférhetetlenek, lopásra hajlamosítottak. Későbbi életkorukban nem képesek rendszeres foglalkozást végezni vagy komoly hivatást betölteni. Az ezen betegségben szenvedők nyúgei az otthonnak, a társadalomnak és jelentékeny %-át szolgáltatják a bűnözésnek. Állhatatlan természetükből folyólag semmiképen sem tudnak beleilleszkedni a társadalom és jogrend keretébe.

A nyomozási eljárásoknál különös figyelmet igényelnek. A bűnügyi statisztika adatai szerint gyakran találtnak bűnösöknek lopásokban, testisértésekben, okirathamisításokban és szemérem elleni bűncselekményekben. Szeszkes italokkal szembeni ellenálló képességük csekély, azok élvezete rendkívüli

⁹⁾ Tudvalevő, hogy az öröklés útján bekövetkező terheltség rendszeren bizonyos testi elfajulásos jelenségekben is kifejezésre jut. Ilyenek a test egyes részei, különösen pedig a koponya és az arc között levő aránytalanság, az alacsony, szűk, felfelé összetérő homlok, kiálló vagy lejtős homlok, a halántéktáj bemélyedése, a szemöldökívek ferdesége, a nagy, a ferde vagy benyomott orr, vastag ajak és nyelv, a nyúlt ajak, a gerincoszlop ferdesége, a testen rendellenes szőrzet stb. Szellemi tünetek: a szellemi képességek egyoldalú fejlettsége, a jellem tekintetében eltérések, a hangulat túlélénksége, vagy az öngyilkosságig fokozódó nyomottsága, indulatvonalak stb.

kedélyt, felhevülést vagy fokozott lehangoltságot vált ki belőlük.

*

Ami a szerzett szellemi gyengeségeket illeti, megemlíthető, hogy az agy s a gerincvelőn olykor bizonyos kóros elváltozások szoktak jelentkezni. Előállhat agyvérbőség, agyvérzegénység, agyvérzés, agytályog, agydaganat, melyek mindenkor bizonyos következményekkel járnak. Ezeket természetesen nyomon kíséri az öntudat elhomályosodása is. Ezek a tünetek a laikus által csak akkor vehetők észre, ha a beteg egyént régebb idő óta ismeri s nála az agyműködés fokozatos bénulását figyelemmel kísérheti.

Az agy megbetegedéseivel járó gyengeségek jellegzetességei: a könnyű felindulás, a rendkívüli érzékenység, a nehézkes gondolkodás, az emlékezet hiányossága, az értelem csökkenése, a munkaszereget, a munkabírás és a kitartás elgyengülése, ezekkel szemben a bűnözésre való készség fokozatos növekedése.

Tudósaink a szerzett szellemi gyengeségek között említik 1. a koponyasérüléseket, 2. az aggkori elme gyengeségeket és 3. a terjedő vagy szerzett butaságot (anoia).

1. Koponyasérülések.

A koponyát érő egyes sérülések különbözőek. Létrejöhetnek külső behatás (ütés, rugás) által, amidőn a behorpadt koponyacsont izgatólag hat az agyfelületre, vagy előállhat az agy állományában egy ér megpattanása folytán létrejött agyvérzés útján. Ezek különféle értelmi működésbeli zavarokat eredményezhetnek. Ilyen állapotban az epilepsziás rohamok sem ritkák.

Az ütés és a rugásnak külsőleg gyakran semmi nyoma sem látható s csak boncolás útján lehet tényleges megállapításokat eszközölni. Az ilyen sérülések utókövetkezményei: szédülések, vértorlódások, álmatlanság, ingerlékenység stb. megnyilvánulásai-
ban jelentkeznek, gyakran bűnös cselekedeteket vál-

tanak ki, sőt elmebetegségeket is idézhetnek elő. Krafft-Ebing 4062 bűnöző közül 25-nél talált koponyasérülés által előállott elmezavart. Megemlékezik egy kettős gyilkosságot elkövetett egyénről, aki szomszédját és unokatestvérét pusztán azért lőtte agyon, mert őt — mint bolondot — nevetve csúfolták. A tettes 30 éves volt. Később nyert megállapítást, hogy 21. éves koráig józan életet élt, de súlyos fejsérülést szenvedett és ezen életkorától kezdve teljesen megváltozott. Kihallgatása során azzal mentegetőzött, hogy nem hitte el, hogy pisztolya elsül és azért lőtt, mert unokatestvére azt mondotta neki: — hát lőjj! s ő ezt — mint parancsot — teljesítette. A tettet a bíróság felmentette s gyógyintézetbe utaltatta.

Ebből a példából láthatjuk, hogy a nyomozások során az ilyen részletekre is fényt kell deríteni, mert különben igen sokszor az egész bűnvádi eljárás téves útra sodródik.

2. Az aggkori elme gyengeség.

Magas korúaknál gyakran ismétlődő tünet. Az egész test összeesik, a szellemi működés lanyhul s az egész ember valóságos egyéni és jellemváltozáson megy keresztül. Értelmi köre korlátolttá válik, érzelmi világába változékonnyá, akarata pedig könnyen befolyásolhatóvá. Ez az állapot elmezavarrá fokozódhat.

A bűnözés terén az aggkor azért érdemel figyelmet, mert különösen a szemérem elleni bűncselekmények eseteinél az aggkorban jelentkező erkölcsi elfajulás igen gyakran fontos szerepet játszik.

3. A szerzett vagy terjedő butaság.

A szerzett szellemi gyengeségi állapotok között — büntetőjogi szempontból — legnagyobb jelentőségűnek ezen lelki betegség tekinthető. Köznyelven *agylágyulásnak* nevezik. Fontosságát egyrészt gyakori előfordulása adja, másrészt az, hogy a kezdeti stádiumában alig felismerhető.

Sajátos vonása az értelem hanyatlásának fokozatos súlyedése. A 30—50 év között szokott kifej-

lódni. Férfiaknál 6—10-szer gyakoribb eset, mint nőknél. Elősegítheti a baj fejlődését a rendetlen életmód, a nemi és az alkohol élvezetekben való kicsapongás, különösebb állandó kedélyű izgatottság, túlhajtott szellemi munka. Átöröklés egészen ritka eset.

Tünetei: beszéd közben a beteg elakad, emlékezőtehetsége cserbenhagyja, gyakran esik számológási hibába, írásnál egyes betűket kihagy, az írásjeleket következetesen nem alkalmazza, munkájába hamar belefárad, munkakedve hanyatlik, nem ritkán jelentkeznek vértorlódások és fejfájások. A beteg gyakran túlérzékeny, ok nélkül könnyezik vagy szédülés fogja el. Kedélyileg gyakran jelentkeznek nagyzási hóbort, vásárlási hajlam vesz rajta erőt, esztelen vállalkozásokba fog, máskor nem respektálja a tulajdonjogot stb. A betegség későbbi időszakában az öntudat nagyfokú zavarai jelentkeznek, amellet teljes közönyösség stb.

Ha nyomozásoknál a cselekmény elkövetési módjában bizonyosfokú nehézkesség nyomait, ügyetlenséget, tervszerűtlenséget, feltűnően kíméletlenséget vagy durvaságot tapasztalunk, elmebetegség fennforgását erősen valószínűsíthetjük. Nem ritkán előfordul az is, hogy a beteg meztelenül jelenik meg, nyilvános helyen mutogatja nemi részét, nyilvános helyen önfertőz stb.

ad. b) Az elmezavarok.

Elmeorvosok és büntetőjogászok általános véleménye, hogy a bűncselekmények jelentékeny részét elmebetegek követik el. A lipótmezei gyógyintézetbe a különböző törvényszékek által 1884—1893-ig beutalt 183 vizsgálati fogolynak csupán 3%-a volt épelméjű. Moravcsik tanár saját tapasztalatai alapján pedig azt állapította meg, hogy 340 megvizsgált egyén közül 121 volt elmebeteg.

Az elmebetegségek az agyidegrendszer megbetegedései. Különféle alakban jelentkeznek s büntetőjogi vonatkozásukat illetően különféle módokon diszponálják a betegeket egyes bűncselekmények elkövetésére.

Az elmebetegségek a lelki élet zavarodottságával járnak. Különösen jellemző elváltozások vagy a mániában (örjögés) vagy a melancholiában (búskomorság) jelentkeznek. Az előbbinél a szellemi és mozgásbeli műveletek betegesen emelkedettek, a hangulat ingerlékeny, a gondolatok csapongóak, a beteg összefüggéstelenül fecseg. Az utóbbinál — mint már fentebb említettük — a betegben minden benyomás és észrevezés fájdalmas érzelmeket kelt.

A legáltalánosabban ismert elmezavarok között említhetők:

a) *A serdüléssel elmezavar.*

Ez a betegség a serdülés időszakában jelentkezik. „A beteget mániás nyugtalanság, lehangoltság, hallucinációk gyötrik, kedélyi élete eltompul, időközönként bizarr gondolatai és tettei vannak. Mesterként helyzeteket vesz fel, arcát fintorgatja, néha hónapokig sem beszél. Ezen kórforma keretébe tartoznak azon esetek, ahol a szellemi fejlődés menete egy bizonyos fokon megáll (pl. a jó tanuló egyszerre nem tud tovább haladni)“.¹⁰⁾

b) *A tébolyodottság.*

Lassan, szinte észrevétlenül fejlődő betegség. Kezdetén a rendellenes lelki állapot felismerése igen nehéz. Közel van a veszély, hogy az ilyen — mélyen megzavart lelkű — betegeket nem ismerik fel ilyenekül, vagy „bogaras“-aknak nyilvánítják, büntetés alá eső cselekedeteiket pedig az indulatosság, a szenvedélyesség, a vakbuzgóság vagy erkölcsi sülyedés eredményei gyanánt hamisan bírálják el.

Ezen betegségnél az átöröklés — és a degeneráció is — fontos szerepet játszik.

A betegség a 20—40 év között jelentkezik. A beteg túlságosan érzékeny, ideggyenge, külön, ábrándozó, zárkózott, bizalmatlan, hallucinál és illuzionál. Később kezd önmagával többet foglalkozni, ítélőképessége, emlékezőtehetsége kezd fogyatkozni, üldöztetési, vallási téveszmék ejtik hatalmukba.

¹⁰⁾ Szitnyai: 105. l.

A beteg teljesen megváltozik. Szokott foglalkozási körét, társaságát elhanyagolja, esetleg egészen elhagyja, saját állapotát sötét színben látja; súlyos betegségben szenvedőnek tartja magát, gyakran túlértékeli önmagát, azt hiszi, hogy körülötte forog az egész világ.

E betegségnek három alfaját különböztetik meg, úgymint az *üldözési*, a *vallási* és a *szerelmi tébolyodottságot*.

Az *üldözési téboly* — büntetőjogi szempontból — igen jelentős, mert igen gyakori. A beteg magabazárkózott. Eleinte sejtelmek gyötrik, kerüli a társaságot, melyről azt hiszi, hogy őt megveti. Ez a lelki állapot évekig eltarthat. Néha meglepő gyorsan fejlődik tovább. A beteg sorsüldözöttnek tartja magát. Azt hiszi, mindenki üldözi. Fél, ijedezik, nyugtalan. Ablakaikat is elzárják, bedugdossák még az ajtók kulcsnyílásait is; maguk főznek, nehogy megmérgezzék őket. Gyakran fordulnak törvényes oltalomért. Ha a nyomozó közegek vagy hatósági emberek az ilyen betegeket — sajnálkozó vállvonogatás helyett — igyekeznének gyógyintézetbe juttatni, számos olyan büntettnék lehetne elejét venni, melyet ilyen szerencsétlenek követnek el. Mert ha a beteg azt látja, hogy nem nyer oltalmat, a cselekvés terére lép. Világos nappal, tanúk előtt öl embert abban a meggyőződésben, hogy jogosan járt el. Sőt még dicsekszik is vele. Tetteikben durvák, kegyetlenek és kíméletlenek. Nem ritkán öngyilkosságot követnek el, hogy az elviselhetetlen üldöztetési kínjaiknak véget vessenek.

A *vallási téboly* abban nyilvánul, hogy a beteg folyton a templomokat bújja anélkül, hogy a vallásnak szükségét vagy értékét felismerni és átérezni tudná. Ezzel szemben foglalkozását elhanyagolja, hivatalát elkerüli, ehelyett vallásos gyakorlatokat túlzottan végez. Folyton imádkozik, sanyargatásra, hallgatásra kárhoztatja magát. Gyakran vizionál. Jézust látja kilépni az oltárképből; kútban Szűz Mária képét látja. Sokszor hallucinál, angyalok karát hallja, szózatot hall a felhők közül.

A *szerelmi tébolyban* szenvedők rendszerint abban a téveszmében élnek, hogy őket egy magasabbrendű, de másnemű egyén nagyon szereti. Ennél a betegségnél az illúzió játsza a főszerepet. Regényhősnek képzeletben a beteg magát, üldözi szerelme tárgyát; ha visszautasítják, akkor ebben üldözést lát. Általában sok botrányt idéz elő, míg gyógykezelés alá nem vonják.

c) *A hűdékes elmezavar.*

„E bajt a hűdékes tünetek mellett a fokozatosan előrehaladó szellemi hanyatlás (elbutulás) jellemzi. Lehet nagyzási, depressziós és egyszerű alak. Az első esetben a beteg izgatott, terveket csinál, mindenféle jogügyletbe belebonyolódik, gazdagnak, hatalmasnak, erősnek hiszi magát; a másíknál a beteg telve van hipokondrikus, téves eszmékkel; a harmadíknál minden hangulatbeli színezés nélkül butul el“¹¹⁾ A betegség közísmert neve: *paralízis*.

d) *Nehézkóros elmezavar.*

A legnehezebben elbírállható elmezavarok egyike. Inkább egy idegbántalom, mely az öntudat elvesztésével és görcsökkel jár. A végtagok mereven összehúzódnak, majd a beteg elkezd rángatózni, hánykolódní, fogait csikorgatja, arca elhalványodik vagy kípírul, szájából habos, sokszor — a nyelv megharapása folytán — vérrel kevert nyál jön elő. Ez az állapot 4—5 percig tart. Utána még 10—20 percre van szükség, míg a beteg teljesen magához tér.

E kórnál az értelem lassan csökken, a beteg nehezen gondolkodik, rendes foglalkozását elhanyagolja, céltalanul bolyong, kedélye szokatlanul ingerült. Ha a tünetek erősbödnék és a rohamok rövidebb időközönként ismétlődnek, már egy valóságos elmezavar fejlődik ki, melynél a fokozatos értelmi hanyatlás tünetei jobban kiütköznek és felísmerehtők. Az ilyen betegek gyógyíntézetekben helyezendők el.

¹¹⁾ Szitnyai dr.: 105. 1.

A betegség többnyire öröklött, de előidézhetik: a vérhaj, a szellemi túleröltetés, az alkohol, a kicsapongó élet, sőt súlyosabb szervi betegségek utóbaja gyanánt is jelentkezhethet. A betegség közismert neve: *epilepszia*.

e) *Az alkoholos elmezavar.*

Tudott dolog, hogy az alkohol nemcsak a szervezet, de többé-kevésbé a lelki élet működését is megzavarja. Különösen áll ez akkor, ha annak élvezetében visszaélés fordul elő. Élettani magyarázatát abban bírja, hogy az alkohol mérgező hatású és élvezete folytán az agykéreg bővebb vérmennyiséggel láttatik el, az agyidegrendszer fokozottabb tevékenységet fejt ki. Innen ered az ittas ember kedélyi felindultsága.

Az alkohollal való állandó visszaélés a legsúlyosabb és legvégzetesebb hatást gyakorolja az emberre. Gyakran még a nemzedékekre is. A statisztika igazolja, hogy az ilyen emberek leszármazóinak életképessége csekély, idegbetegségekre hajlamosítottak, terheltek.

A részeg állapot és bűnözés közötti kapcsolat igen szoros. A statisztika itt is kimutatja, hogy a bűncselekmények több, mint 50%-a alkohol-kicsapongás következménye.

Ha valaki állandóan él alkohollal, ez állandó izgatottságban tartja idegrendszerét. Ez a folytonossági állapot károsan befolyásolja a szervezetét és hirtelen keletkező elmezavarra szolgáltathat okot.

Az alkoholos részegségnek tünetei közismertek. Az alkoholizmusban szenvedők jellemző megnyilvánulása: a feltűnően változó kedélyi állapot, a zavart beszéd, az értelemnélküli és okszerűtlen cselekedetek. Súlyosabb jelensége: a reszkető őrjöngés (delirium tremensz), a mániás izgatottság, a réveteg tekintet, az ingadozó járás stb. Az idült alkoholistáknál öntudatzavar is fellép. Tettükben hiányzik az okszerűség; cselekedeteikben durvák és kíméletlenek. Ok nélkül kötnek bele az eléjük kerülő emberekbe; türehetetlenül izgágák mindenkivel szem-

ben. Képesek családjukat is elpusztítani. Büntetőjogi szempontból rendkívülien veszélyesek és idejében való ártalmatlanná tételük a társadalom érdekében álló.

f) *Az elmebetegség egyéb nemei.*

Az elmezavarok azon nemeit, amelyek a bűnözés és a nyomozás szempontjából súllyal és jelentőséggel bírnak, a fentiekben ismertettük. Sem büntetőtörvénykönyvünk, sem a miniszteri indokolása nem részletezik az elmebetegségek nemeit, hanem hangsúlyozza, hogy az elmebetegség megállapítása „az orvosok saját szaktudományuk tárgyául marad fenn“. A bíróság az orvosi szakvélemény alapján dönt, hogy a tettes elmebeteg-e s mint ilyennek, mennyiben volt az elmetehetsége oly mérvben megzavarva, hogy amiatt akaratának szabad elhatározási képességével nem bírt.

Finkey dr. szerint az, hogy miben áll az elmebetegség s minő alakjai vannak, kizárólag és egyenesen orvostudományi kérdés, mellyel a büntetőjog szakszerűen nem foglalkozhat. Miután azonban az elmebetegség sok bűncselekmény előidézője és azt az épelméjűségtől sokszor igen nehéz megkülönböztetni, de a büntetettek is igen gyakran színlelnek elmezavartságot, a büntetőtörvénykönyvünk az orvostudománynak — alkotása idején — uralkodó felfogását követte, az elmetehetség megzavarodásában s emiatt az akarat szabad elhatározási képességének a hiányában (Btkv. 76. §.) állapította meg a büntetőjogi felelősséget kizáró elmebetegséget.

Az elmebetegség megállapítása tehát orvosi, elfogadása pedig bírói feladat. Itt azonban megemlítjük, hogy az orvosi vélemények az ítélelhozatalnál nem kötelezők a bíróságra. Azok csak kisegítő eszközök a bíróság számára, melyeket jogosítva, sőt kötelezve van mérlegelés és megbírálás tárgyává tenni.

*

Az elmebetegség egyéb alakjai: a *hevenybutaság (hülyeség)*, a *hisztertiás elmezavar*, a *morfiúm*

és kokain mérgek állandó és szertelen élvezése folytán előálló elmezavarok.

g) Az elmebetegségek okai és tünetei.

Az elmebetegségek okai gyanánt szerepelhetnek:

- a) szervezeti és testi okok (pl. agyvérzés, agyvérzés, idegesség, gerincsorvadás, vérhaj),
- b) szervi megbetegedések (pl. himlő, tifusz, orbánc, vörheny),
- c) a rendellenes nemi élet,
- d) mérgezések,
- e) túlhajtott szellemi munka,
- f) átöröklés,
- g) degeneráció stb.

Az elmebetegségek főbb tüneteit pedig összefoglalóan az alábbiakban ismertetjük:

- a) kedélyhangulatbeli feltűnő változások,
- b) ingerlékenység,
- c) kórosan emelkedett hangulat (könnyű és indokolatlan felindulás),
- d) közönyösség és részvétlenség
- e) az észrevezés és megfigyelés rendellenességei,
- f) hallucináció, vízió és illúzió,
- g) az értelem zavarai (pl. eltompulása, csökkenése, megszűnése),
- h) az emlékező tehetség zavarai,
- i) a gondolkodás zavarai,
- k) téves eszmék,
- l) a tudat zavarai,
- m) az akarat zavarai,
- n) a nemi rendellenességek,
- o) a táplálkozás zavarai (pl. nagyétkűség, étvágyhiány, éhség-inger),
- p) rángatózások, remegések, reszketés a végtagokban, élénk taglejtés,
- r) beszéd- és írászavarok,
- s) a test súlyának elváltozása,
- t) a koponya alkatbeli rendellenességei,

- u) egyéb élettani zavarok (vizelet, nyálevlét, széklet, sírás),
- v) álomkórság és alvajárás stb.

h) *Az elmebetegség színlelése.*

Nyomozó eljárások közben gyakran találkozhatunk olyan esetekkel, amidőn a bűncselekmény elkövetője színleli az elmebetegség tüneteit. Ezért a körültekintő nyomozónak abban a tekintetben, hogy egy gyanúsítottan észlelt tünetek a valóságnak megfelelnek-e vagy sem, fokozottabb óvatosságot kell tanúsítania.

A színlelés (szimulálás) okát rendszerint az képezi, hogy a szegényt hozó és fenyegető büntetés alól a tettes meneküljön, vagy hogy egy elvállalt kötelezettség (pl. hadi) alól szabaduljon. Sokszor képezi a színlelés alapját zsarolás is. Gondoljuk el, hogy magánházhoz beállít egy ember és kéreget azon a címen, hogy elmebeteg s most jön ki a gyógyintézetből. Nem-e szívesen ad mindenki neki akármennyi pénzt, csak hogy mielőbb megszabaduljon tőle?

Ha nyomozások vagy hasonló természetű ténykedés során gyanú merül fel, hogy az elmebetegségre gyanús egyén színlel, meg kell figyelniük arckifejezését, magatartását, járását, mozdulatait, mert a színlelő elmebeteg egyénektől betanulhat egyes mozdulatokat és tőlük elleshet valamit, de hamar kerül ellentmondásba, hamar mond csődöt a színlelése.

Ha az őrizet alatt levő ilyen színlelő jól alszik, jól eszik, vagy ha hosszabb időn át — de csak látószólag — megfigyelés és ellenőrzés nélkül hagyjuk, sokszor kiesik szerepéből.

A színlelők dicsekednek tév- és rögeszmékkel is, de könnyen kerülnek ellentmondásokba, meghazudtolják önmagukat, sokszor, ha erőltetett arcjátékot csinálnak vagy idétlenül eltorzítják arcukat, egy tükörnek az arcuk elé tartására elmosolyodnak; más esetben a testi tünetek nincsenek összhangban a lelki körülményekkel; sokszor nem zavart és ösz-

szefüggés nélküli a beszédük, mint egy elmebetegé, hanem valósággal hadar és komikus; sokszor akarják utánozni az őrjöngőt is, de míg azok mozgása, taglejtése minden fáradság nélkül történik, addig a színlelő hamar belefárad az utánzásba s csak addig dühöng, amíg látják stb.

Természetes, hogy ilyen esetekben a legnagyobb óvatossággal kell a nyomozásnál eljárni. Ajánlatos, kezdetben megfigyelő állást foglalni és mintegy meglesni, vajjon nem-e színlelővel állunk szemben.

BÜNTETŐJOGI VONATKOZÁSOK.

A bűncselekmény élet- és lélektani jelenség, mely az emberi szervezet és a lelki élet működésével magyarázható.

A nyomozásoknál amennyire szükséges a bűncselekmények gyökerét az ember életét irányító és befolyásoló külső — tehát társadalmi, politikai, gazdasági stb. — okokban keresni, épen annyira kell azok élet- és lélektani vonatkozásait is vizsgálni, tehát felkutatni a bűnös ember életére vonatkozó és kedvezőtlen körülményeket s azokat megfelelő mérlegelés tárgyává is tenni.

A bűnözés szempontjából a lélektani vonatkozású okokat igyekeztünk feltárni, miután az ember gondolkodását, öntudatát, akaratát, cselekvéseit befolyásoló lelki jelenségek hatóereje a bűnözés terén igen jelentős szerepet játszik. Hogy ez így van, azt az érvényben levő büntetőtörvénykönyvünk tervezetének indokolása is megerősíti, amikor ezeket írja:

„Az ember igen gyakran kénytelen harcot küzdeni a bensejében tevékeny ingerekkel, vágyakkal, ösztönökkel, indulatokkal, szenvedélyekkel és kötelességeivel, amely harcban elhatározása majd az egyik, majd a másik hatóerő felé hajlik, amint vagy erkölcsi ereje nagyobb, mint az az ellen működő ösztönök, vagy pedig a laza erkölcsiség a gonosz ösztönöknek engedi át a hatalmat. De ritka kivételekkel választása szabad a kötelesség és indulata

között: maga határozhatja el magát vagy a kötelesség parancsának követésére, vagy az erkölcsstelen hatások sugallata szerinti cselekvésre“.

A rendes életviszonyok és a rendes lelki élet a bűnözésnek gátjait képezik. Rendkívüli életviszonyok és a rendellenes lelki élet mellett, amidőn tehát az embert vagy a lét- és önfenntartás küzdelmei veszik inkább igénybe, vagy a lelki működés összhangja van megzavarva, az ellenálló képesség lényegesen csökken és a bűnözésnek út nyittatik. Ilyen esetekben az állami és a társadalmi élet veszélyeztetve van; az ember élete, testiépsége és vagyona, tehát maga a jogrend is veszélyben forog.

Minél inkább tudjuk értékelni az emberi cselekedeteket, azok erkölcsi súlyát és jelentőségét; minél inkább ismerjük a magunk jogait, a mások életét és jogait annál kevésbé veszélyeztetjük.

Kétségtelenül joga van minden embernek élni és érvényesülni, s hogy ezt szabadon tehesse, ennek érdekében az állam és a társadalom szabályokat állított fel, amelyeknek érvényét minden állampolgárra nézve egyformán kötelezőknek jelentette ki. Kijelentette azt is, hogy ezen — általa felállított — szabályok nem tudása vagy téves értelmezése a büntethetőséget nem zárja ki. Ezzel egyidejűleg kimondta azt is, hogy az általa felállított szabályok ellen vétőkkel szemben megtorlással él.

A törvény feltételezi, hogy törvényszegést tudva és akarva követnek el az állampolgárok. És aki tudva és akarva követ el törvényszegést, azzal szemben feltételezi azon képességet is, hogy cselekvésének büntetendő voltát felismerte és választási szabadsága nem volt annyira korlátozva, hogy a bűnösség ne terhelné őt amiatt, mert a fennforgott viszonyok között kötelessége megszegésére határozta el magát. Mindezzel szemben a büntetőtörvénykönyv külön fejezetben tárgyalja a beszámítást kizáró és enyhítő okokat, vagyis az állam figyelemmel van és méltányol olyan rendkívüli helyzeteket és viszonyokat, amelyek lehetetlenné teszik, hogy az ezen viszonyok között elkövetett bűncselekmény miatt

a tettes ugyanazzal a büntetéssel büntettesék, mint „amely azt érné, aki azon büntettet vagy vétséget szintén elkövette, de akire nézve a körülmények nem forognak fenn. Ily esetekben nem ugyan a cselekmény beszámíthatósága, hanem a bűnösség beszámítása száll alá“.

Nem számítja be a cselekményt elsősorban annak, aki midőn azt elkövette, öntudatlan állapotban volt, vagy ha elmetehetsége meg volt zavarva s emiatt akarátának szabadelhatározási képességével nem bírt. Ezzel a rendelkezésével leszegezi azt a tényt, hogy a beszámítás első és általános feltételét az elhatározás szabadsága képezi.

Hogy miben áll az öntudatlan állapot, erre vonatkozólag a törvény semmi különösebb útbaigazítást nem ad. Annak mibenlétét és eseteit a tudományra és a bírói gyakorlatra bízva. Ezért fordult úgy a büntetőjogi irodalom, mint a bírói gyakorlat a lélektanhoz és az orvosi tudományhoz felvilágosításért, mert az öntudatlanság sokszor betegségi tünet, az elmebetegség pedig mindig öntudatlansággal jár.

A beszámítást kizárja azon cselekmény is, amelyre a tettes vagy legyőzhetetlen erő, vagy olyan kényszer által kényszerítettett, amely saját vagy valamely hozzátartozójának életét vagy testi-épségét közvetlenül veszélyeztette, feltéve, hogy ez a veszély másképen nem volt elhárítható.

Kétségtelen, hogy törvénykönyvünk a szabadakarat megszűnésének azon eseteiről rendelkezik, amelyeknél az nem a cselekmény elkövetőjének értelmi állapota, hanem külső erő következtében záratik ki. Tehát nem a szabadakarat szűnik meg, hanem a szabad választhatás van korlátozva, illetve kizárva. „Az erőszak vagy a veszélyes fenyegetés befolyása alatt állónak erős akarattal kell bírnia, el nem követni a tettet, melyre erőszakoltatik, vagy amelyre — a fenyegető veszély közvetlen bekövetkezésével — kényszerítettik, vagy épen nincs hatalmában akarátát követni, vagy azt csak heroikus feláldozással követhetné“.

A legyőzhetetlen erő hatása alatt cselekvő ember tulajdonképpen csak eszköze annak a kezében, aki ezen erőt alkalmazza.

Az „erő“ nemcsak fizikai, hanem lelki erő által előidézett hatás is lehet. A cselédet a rabló pisztoly rászégezéssel kényszeríti arra, hogy felnyissa a gazdája szobáját; a tettes a nőt gyermekének azonnali megfojtásával fenyegeti. Igen helyesen állítja a miniszteri indokolás azt, hogy „a törvénynek emberi viszonyokat, a közönséges élet körülményeit kell szem előtt tartania, s e szempontból nem állíthatja az embert a büntett és a heroizmus közé, s nem követelheti, hogy csupán az esetben mentessék fel az ember a büntett undok bélyegétől és a büntetéstől, ha heroszi tulajdonsággal bír. A törvény nem állíthatja fel a nagylelkű — hősie és azért csakis kivételes — elhatározottságát az élet közönséges szabályául“.

Tételes büntetőjogunk a tett felismerésére és a szabadakarat általi elhatározást illetően egy bizonyos életkort is meghatároz, ameddig a beszámíthatatlanságot — mint kivétel nélküli szabályt — feltétlenül megállapítja, ezenfeül egy másik életkort is, ameddig a beszámíthatatlanságot feltételtől teszi függővé.

Az első esetben kimondja, hogy az ellen, aki a bűncselekmény (büntett és vétség) elkövetésekor életének 12-ik évét meg nem haladta, sem vád nem emelhető, sem bünvádi eljárás nem indítható. A 12 éves koron alul a törvény a belátási képesség teljes hiányát védelmezi s kimondja, hogy az ilyen korban lévő gyermekekkel, bármilyen bűncselekményt követnek is el, nem foglalkozik.

A második esetben azt mondja ki a törvény, hogy aki a büntett vagy vétség elkövetésekor — az előbb említett — életkort már meghaladta, de életének 18-ik évét még be nem töltötte — feltéve, hogy a büntethetőséghez szükséges értelmi (és erkölcsi) fejlettsége nem volt meg — büntetőjogi felelősségre nem vonható. Ezzel azt vélelmezi, hogy egy 18 éven aluli egyén még nem bírhat teljes belátással, sem

értelmi fejlettséggel, a jellem sem alakul ki még e korban teljesen, a hajlamok sem szilárdulnak meg. Ezen korban inkább az ösztönélet fejlettebb, ezzel szemben az öntudat és a belátási-képesség homályosak. Ezen korban a törvény szükségességének tudata sem tiszta.

Mindezekből pedig az következik, hogy ahhoz, hogy valaki az általa elkövetett bűncselekményért felelősségre vonható legyen, szükséges, hogy

1. koránál fogva felelős-e a tetteért,
 2. a tett bűnösségének felismeréséhez szükséges belátással bírt-e, végül,
 3. tettét szabadakaratából követte-el?
-

HARMADIK RÉSZ.

A BŰN ISMERTETÉSE.

A lelki élet jelenségeinek megismerése után alkalom — és szükségszerű, hogy bepillantjunk az emberi bűnözés világába. Két okból is szükségünk van erre. Egyrészt a nyomozó közegek szolgálatával a bűnözés a legszorosabb vonatkozásban és összeköttetésben áll, másrészt, miután mindannyian érezzük felettünk a bűn hatalmát, csak természetes, hogy e sajátos jelenségről magunknak vázlatos képet alkotni szükséges.

Ahol megjelenik a bűn, ott már nyitva is áll az a kapu, mely a bűnözés világába vezet.

A bűn és a bűnözés gyökereit mélyebben kell keresnünk s ennek során meg fogunk ismerkedni azon külső és belső tényezőkkel és okokkal, amelyek a bűnre való készség létrejöttét és kifejlődését elősegítik.

A tudósok vizsgálódásai és kutatásai nyomán valóságos tudománya fejlődött ki a bűnözésnek, amelyet tudományosan *kriminalitásnak*, a vele foglalkozó tudományt *kriminológiának*, az ezen tudománnyal hivatásszerűen foglalkozókat pedig *kriminalistáknak* (büntetőjogászoknak) nevezzük.

*

Az ideális, tehát az eszményi ember képét magunk elé vetíthetjük, ha emlékezetünkbe idézzük mindazokat, amelyeket a rendes lelki működés ismertetésénél, főként pedig az ember életfeladata és célja fejtegetéseinél említettünk. Minél inkább eltérünk az ott ismertetett eszményi tipustól, annál nagyobb tért hódít közöttünk és bennünk a bűnözés.

Az emberek életében a bűnnek és a bűnözésnek igen fontos szerepe jutott. Már ez okból folyólag sem tartjuk érdektelennek, ha rövid áttekintésben megismerkedünk mindakettővel. Elsősorban vizsgálat alá vesszük azt a kérdést, hogy mi a bűn, hol keresendő és hol található fel annak eredete és gyökere; azután pedig vizsgálni fogjuk azon hatóerőket is, amelyek segítségével a bűnök ellen — feltéve, hogy kellően fel vagyunk vértézve — küzdhetünk, sőt azokat le is győzhetjük.

Amiként mindennek, úgy annak is van oka, hogy egyáltalán létezik bűn, viszont van oka annak is, hogy az ember — jóllehet olyan sok esetben vallja tehetetlenségének kárát — miért nem bír a bűn fertőjéből kimenekülni.

Az előttünk álló feladatot igyekeznünk nem tudományos elmélyedéssel fejtegetni, pusztán a nyomozó közegeket kívánjuk a bűn és a bűnözés lényege felől általánosságban tájékoztatni és az azokkal összefüggő kérdéseket az éles és fürkésző nyomozószem számára kellő megvilágításba helyezni.

*

Csodálatos, hogy a bűnnek a fogalmát maga a büntetőtörvénykönyv sem határozza meg. Szabatosan körülírja, hogy büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, amelyet „a törvény annak nyilvánít“, de magáról a büntetendő cselekmény — tehát a bűn — lényegéről semmi közelebbit nem mond.

A bűn emberi és társadalmi jelenség s mint ilyen, erkölcsi jellegénél és társadalmi jelentőségénél fogva belekapcsolódik a nagy közületbe: az állam életébe is. Az állam védekezik is a bűnözéssel szemben és büntetendő cselekménynek minősít, sőt büntetéssel sújt minden olyan emberi cselekedetet, amelyet hátrányosnak és károsnak ítél úgy az egyén, mint az állam érdeke szempontjából.

A bűn — rendszerint — bűnös cselekedetben jelentkezik. Ennek a cselekedetnek egyrészt jogtalanoknak, másrészt büntetéssel fenyegetettnek kell

lennie. Mert büntetendő cselekmény csak „emberi“ cselekmény lehet és csak „ember“ vonható felelősségre tetteiért és pedig akkor, ha a cselekménye érdek- vagy jogsértő, továbbá elkövetőjének tevékenységéből, ez a tevékenység pedig elkövetőjének akaratóból, vagyis alanyi bűnösségéből származik.

*

Az emberiség életében és fejlődése útján három fontos tényező játszik szerepet. Megismervén a világot, megtanult az ember élni; fajfenntartási ösztönéből folyólag megtanult szaporodni; egyéni boldogulása és további fejlődése érdekében pedig megtanult érvényesülni. Földi életét az ember e három cselekvési kör keretén belül éli le. Élete folytonos harc és ez a harc és ez a küzdelem a mi földi életünk rendeltetése, de egyben kötelessége is.

Az élni akarás és az önfenntartás alapja: a mindennapi kenyér. Egy olyan szükséglet, amely nélkül nem lehet meg az ember.

A fajfenntartás az örök természet célja, a világ sarkalatos törvénye és tekintettel arra, hogy az emberek csoportosulása alkotja a nemzeteket s — mint ilyen — az államokat is, tehát végeredményben az államok célja is.

Az érvényesülés alapja a bennünk rejlő ösztönök összessége.

E három főtenyező körüli harcban születik meg az emberiség minden erénye, de minden bűne is. A harcot nem mindenki vívja egyenlő fegyverekkel. A küzdőket bátran két csoportra oszthatjuk, az erősek és a gyengék csoportjára. Az előbbieket helyzetük igen előnyös. Nekik nem kell olyan akadályokkal megküzdeniök, mint a gyengéknek, vagy legalább is könnyen küzdenek meg azokkal. Erejük birtokában és tudatában játszva, könnyen szállanak szembe az ellenséges tényezőkkel, tehát könnyen érvényesülnek is. Ezért jutott nekik fontos szerep a hatalom világában. Védelmezik a gyengéket, szerzik a jogokat, alkotják a törvényeket. Szembeötlő igazság, hogy a mindenségnek egyik uralkodó elve:

az erősebb uralma. Erős az, aki nemcsak testileg, tehát szervezeten, vagy anyagiakban, hanem aki erkölcsi tekintetben, az értelmesség, a tanultság, a műveltség, a többre hivatottság szempontjából is vezetőszerepre képesített.

Nyílt kérdés már most, hogy ha a természet az erőt ilyen előnyökben részesítette, ilyen kiváltságos helyzetbe juttatta, miért botlik meg és miért nem áll feltétlenül módjában magát mentesítenie a bűnöktől? Melyek azok a rejtett tényezők, melyek a bűnbe sodorják? Egyszerű és egyenes választ adhatunk a kérdésre. A kiváltságos embert ezen kiváltságos helyzete kábítja el és nem képes annak előnyeit a maga javára állandósítani.

Az elbizakodottság, a vakhit, hogy ő erős, ezek azok a motívumok, melyek képtelenné teszik arra, hogy a benne is szunnyadó rossz csírákat kiölhesse. Nem lévén képes a jelentkező rossz hajlamokat elnyomni, így válik bűnözővé. Nem sülyed azonban sohasem olyan mélyre és sohasem vált ki magából olyan közönséges és aljas bűnököt, mint a gyenge. Attól a pillanattól kezdve azonban, amikor az élet tiltott ösvényeit járja, már többé nem erős. Nem pedig azért, mert emberi gyengesége és gyarlósága lett urrá felette.

Áttérve a gyengékre, ők szintén akarnak, mert hiszen kell is élniök. Ha megvan a testi erejük, azt veszik segítségül; ha szellemi tehetségeik a túlnyomóak, élnek azokkal. Ők inkább hajlamosítottak a bűnök elkövetésére. Nem túlozunk, ha azt állítjuk, hogy náluk néha életkérdés, hogy bűnben és bűn által éljenek és tartsák fenn magukat. Nem tudnak elég erősek lenni ahhoz, hogy kiemelkedjenek a bűn fertőjéből, embertársaik — mondjuk az erősek — pedig nem elég könyörületesek ahhoz, hogy egyrészt felvilágosítsák őket, másrészt segítsék olyan irányban, hogy megélhetésükért és érvényesülésükért emberi méltóságukhoz illően küzdeni képesek legyenek. Gyengeségük alapját legfőképen lelki és erkölcsi fogyatkozásaikban találhatjuk fel. A testi visszamaradottság is lényeges elősegítője ennek.

Tény, hogy a legsúlyosabb beszámítás alá eső bűnök a gyengék által követtetnek el, mert ezek az emberi szervezet s az emberben rejlő nemes tehetségek és tulajdonságok hiánya, vagy fejletlen volta miatt és egyéb mostoha körülmények befolyása alatt az ellentállásra inkább képtelenek.

Úgy az erősek, mint a gyengék tisztességesen fenntarthatnák magukat, ha az életküzdelemben nem térnének le az egyenes útról. Némelyek — érvényesülésük és megélhetésük érdekében — letérnek az egyenes útról, kerülő utakat keresnek, meg nem engedett eszközökkel akarnak boldogulni, tiltott ösvényeket taposnak, amelyeket röviden a *bűn útjának* nevezhetünk. Magától értetődő, hogy a gyengébbek gyakrabban térnek le az egyenes útról és talán innen ered azon egyik elmélet, hogy a *bűn nem más, mint emberi gyengeség*.

Ebből azonban korántsem szabad arra a feltevésre következtetni, hogy az erőseknek egyáltalán nincsenek bűneik. Bűne mindenkinek van. Erőseknek épen úgy, mint a gyengéknek. Nyugodtan állíthatjuk, hogy nincs halandó ezen a földön, aki szepőlőten lenne a bűnöktől.

Az erősek bűneit az ő féktelen hajlamaik szülik, a gyengék bűneinek gyökerét pedig legtöbbször az ő testi, lelki vagy erkölcsi fogyatékságaikban találhatjuk fel.

*

Mi lehet tehát a bűn, amelyről annyit hallunk és olvasunk, melyet annyira igyekezünk elkerülni, amelybe mégis annyiszor bele botlunk? Szembeszálunk vele és elbukunk általa. Nem tud olyan magasra emelkedni az ember, hogy ne érné őt a bűnök felcsapó szennye. Minél inkább szaporodik az évek száma, a statisztika annál szomorúbban igazolja a bűnözés térhódítását. Mintha csak igazolná, hogy az emberiség napról-napra tehetetlenebbé válik arra, hogy az étellel vívott harcában az értékebb erkölcsi tulajdonait állítsa sorompóba! És mennyire beláthatatlan azon bűnök száma, amelyek

vagy nem tarthatók nyilván, vagy nincsen még hivatalos meghatározásuk.

A bűn fogalma nagyon tág magyarázatot enged. Általában *bűnnek az emberek azon cselekedeteit nevezük, melyek erkölcsi tekintetben kifogás alá esők, amelyek épen ezen okból folyólag megtorlást érdemelnek s amelyek az erkölcsös érzésű és érzékű emberben ellenszenvet ébresztenek.*

Elfogadható tény az is, hogy *a bűnök elkövetésére minden ember hajlamosítva van és hogy ez a hajlam egy bennünk élő általános és közös vonás.* Befolyásoltatik ugyan a körülmények (az életkor, a nem, a foglalkozás, a műveltség stb.) által, de rajtunk és bennünk él. Meg tudjuk törni, sőt el is tudjuk teljesen nyomni, ha elég erősek vagyunk ahhoz, hogy legyőzzük azt a hajlamot, mely érthetetlenül, szinte állandóan ingerel bennünket, izgat és csábít arra, hogy bűnt kövessünk el. Az erősebbek jobban és eredményesebben tudnak vele szembeállni, mint a gyengék, de a gyengék is képesítve vannak erre. Ha nem képesek, akkor a hajlam győzelme a biztos és maga a bűnözés is. Eszerint *a bűn forrása a hajlam és a meggyengült akaratból* ered. Ha valaki egyszer lop, azt szokták reá mondani: lopott, mert hajlama volt lopni. Ha két ízben vagy többször lop, azt mondják: szenvedélye a lopás. A hajlamtól tehát csak egy lépés a szenvedély, amelynek uralma erős és amelynek megfékezéséhez még erősebb akaratra van szükség. Sajnos, ez sok esetben hiányozni szokott. Ennek oka pedig az önfegyelmezettség hiánya. Amint egy testületet, épen úgy az egyént is csak a fegyelem tarthatja fenn. Csupán az teheti igazán naggyá, ha önmagát a rossz ellen kellően megvédeni, fegyelmezni képes. Nem tagadható, hogy az önfegyelmezettségre a bűn elleni védekezésben is nagy szükség van; állandó, erős akaratra pedig azért, hogy az önfegyelmezésben kitartóak tudjunk maradni.

Ami a bűnre ingerlő hajlamokat illeti, azok rendkívül sajátosak. Egyes bűnök elkövetésére már a gyermek is hajlamosított és ez a hajlam fejlődik,

fokozódik a korrall és idővel. Az inger mindig meg van, az sohasem vész ki és állandó próbára teszi az akarat erejét. Nem hangoztathatjuk tehát eléggé fontosságát annak, hogy ne engedjük magunk fölött elhatalmasodni a hajlam uralmát és ne engedjük azt, hogy a külső és belső ingerek hatalmukba kerítse- nek bennünket. Ha az erősek a velük és a mellettük küzdő gyengéket gyámolítanák, erősítenék és — reá- mutatva a bűnök következményeire — az egye- nes és az igazi úton való megmaradásra ösztönöz- nék ezek őket, bizonyára követnék is. Az életben számtalan eset igazolja, hogy ha elég erősek va- gyunk gyarlóságainkkal szemben és ha szívós kitar- tással már a kísértések idején ellenállunk, akkor a bennünket kísérő és körülöttünk lappangó és kínál- kozó alkalmakkal szemben erősek maradunk és fel- törő hajlamainkat legyőzhetjük.

A velünk született és bennünk élő hajlamot és gyengeséget el lehet tehát fogadnunk a bűnforrások egyike gyanánt.

*

Egy másik elmélet a bűnt *élettani jelenségnek* tartja és a bűnözés természetes forrását az emberi szervezetben, annak működésében, öröklött vagy szerzett sajátosságaiban keresi. Nem az ember rossz, hanem mostohák az életkörülmények, ame- lyek magát az emberi szervezetet, illetőleg annak működését — kezdetben vagy később — károsan befolyásolják s a helytelenül fejlődő és rendellen- sen működő szervezet természetes szükségszerű- séggel váltja ki a bűnt.

Azok, akik gondosabban szokták az embereket megfigyelni, akik ismerik az élet kedvező és kedvezőtlen körülményeit, akik tisztában vannak úgy az élettan, mint az átöröklés törvényeivel, azok ezt az elméletet csupán annyiban fogadhatják el magyará- zatul, hogy az emberi szervezet, annak működése, öröklött vagy szerzett sajátosságai csupán elősegít- ői a bűnözésnek, amellyel közvetlen vonatkozásban is állanak, de nem okai.

*

Ahrens Henrik német bölcész a bűn forrását *az emberek tudatlanságában* keresi. Kézenfekvő, hogy ez az elmélet kevésbé állhat fenn, mert egyes jelenségek erősen ellene szólnak. Gondoljunk a bűnözésnek csak a legutóbbi évtizedben megnyilvánult eseteire, melyekről — különösen a háború óta — szinte nap, mint nap hallunk és olvasunk. Nem-e az a tény, hogy a bűncselekmények elkövetői vagy értelmi szerzői között feltűnően felszaporodott azoknak a száma, akik magasabb társadalmi osztályból származnak, magasabb közhivatali állást töltöttek be, főiskolákat végzett, művelt és tanult emberek. Ezeknél a tudatlanság a legjobb akarattal sem tekinthető bűnözéseik szülőokául.

*

Van a bűnforrás elméletének egy különös formája is és ez a régiek azon magyarázata, hogy amikor bűncselekmény elkövetéséről volt szó, azt mondták, hogy annak *gonoszság az eredője*.

A levéltárakban őrzött és ezen felfogás hatása alatt készült ítéletek egész sora igazolja, hogy a tetteseket ördögtől megszállt embereknek tartották és a legkíméletlenebb büntetésekkel (feldarabolás, megégetés, kerékbetörés) sújtották. Az efajta ítéleteket meg sem igen indokolták, azt sem kutatták, vajjon nem egyszerű vakeszköz volt-e a tettes mások kezében, vagy a legújabb ítélkezési eljárások szerinti beszámítást kizáró vagy enyhítő körülmények nem forogtak-e fenn? Első pillanatra látszik, hogy ez az elmélet annyira kezdetleges, mint amilyen egyszerű és könnyű volt ezeknek a szörnyű ítéleteknek a megszővegezése és végrehajtása.

*

Érdekesebb elmélet az, mely a bűn forrását a *mostoha körülményekben* keresi. Ezen elmélet szerint az emberi szervezetet és ennek útján a lelki élet működését a mostoha körülmények befolyásolják s a rendellenesen működő szervezet szükségszerűen váltja ki a bűnt. Nem vonható kétségbe, hogy a mos-

toha körülmények tényleg hatalmas elősegítői a bűnözésnek. Ez főként a városokban a munkásosztály, a vidéken pedig a néposztály soraiban szembeötlően észlelhető. A nyomorúságos lakásviszonyok, a szükségyszerű vadházasságok, a vallási és erkölcsi élet meglazulása, a családi otthonok szétzüllése csakugyan nem minősíthetők a bűnök elleni küzdelemre alkalmas tényezőkül. A nevelés és az iskolázottság hiánya is bőséges forrása a bűnözésnek, bár azt sem lehet megdönthetlen tétel gyanánt felállítani, hogy maga az iskolázottság bárkit is visszatart a bűn útjáról. Sajnos, a legtöbb esetben egyenesen diszponál a törvények megszegésére, áthágására vagy kijátszására. Bizonyos fokig az iskolázottság kétélű fegyver, mely a bűnözés terén pusztításokat is okozhat. Az u. n. intellektuel bűnöző tanítója a gyengébbeknek, kiket a maga céljaira eszközül használ fel és a bűnözésnek olyan raffinált útját-módját eszeli ki, mely még a különlegesen kiképzett nyomozó képességeit is alaposabb próbára teszi.

Ebből az elméletből mindenesetre elfogadhatunk annyit, hogy a mostoha körülmények nem kizárólagos forrásai a bűnözésnek, hanem igenis alkalmasak arra, hogy a bennünk szunnyadó bűn-készséget életre keltsék és kifejlesszék.

*

Az eddig — csak általánosságban — ismertetett elméleteken kívül még számos elmélet fejtegeti a bűn eredetét. A fontosabb elméletek között szerepelnek azok, amelyek az *erkölcsi érzés hiányában* vélik feltalálni a rejtély kulcsát; mások *betegségnek* tartják a bűnt, amely a test és a lélek zavaraival hozható okozati összefüggésbe. Ez utóbbi elmélet annyiban különösebb figyelmet igényelhet, mert a lelki életünk jelenségeinek alapos ismerete után feltétlenül hinnünk kell, hogy az érzelmi világunkra káros befolyással ható állapotok feltétlenül hajlamosítanak a bűnözésre, megzavarják a kedélyi életet és sokszor valósággal megváltoztatják a jellemet. Hogy állapotán javítson vagy helyzetén könnyít-

sen, a beteg szervezetű vagy kedélyű ember sokszor nyúl meg nem engedett eszközökhöz.

A harag, az indulat, a gyűlölet, a féltékenység, a földi javak és élvezetek utáni erős vágy szintén bő forrásai a bűnek. A rosszra csábító hajlam akadályozza a jellemfejlődést és erősödést s bőséges tápot nyújt a bűnök elkövetésére.

De nemcsak ez, hanem sok egyéb melléktényező is elősegítheti a küzdő ember bűnbe jutását. Két ilyen fontos és számottevő tényezőt meg kell említeni, mint hatalmas forrásait a bűnözésnek. Egyik a *vallástalanság* vagy a vallásos nevelés hiánya, a másik a *nyomor*.

A vallás erőforrást jelent a bűnök ellen. Fegyelmezi és erkölcsileg nemesíti az embert. Képesíti az életküzdelmekre. Sok esetben tart vissza a bűnök elkövetésétől vagy legalább is mérsékli azok szenvedélyes kitöréseit. A vallástalanság viszont elősegíti a rossz hajlamok kifejlődését, képtelenné tesz az életküzdelemre, hátrányosan hat az ember értelmi és érzelmi világára és előbb-utóbb az erkölcsök meglazulására vezet. A vallásos érzés, jobban mondva a vallásos fegyelem mindig óvta és óvja az embereket a bűnöktől; a vallásos lélekben az erős akarat a legtöbbször győzelmesen ellenáll a bűnök elkövetésére csábító ingereknek. Tapasztalat igazolja, hogy a hivatásos és szokásos büntetéseknél a lelke sívár, olyan, mint a kiégett és terméktelenné vált mező. Már pedig ott, ahol az ember lelke üres és terméktelen, nem is találhatunk mást, mint az Istentől elfordult, önmagával is meghasonlott ember szomorú vergődését a bűnben.

A nyomor amennyire hatalmas, épen annyira veszedelmes forrása a bűnöknek. A nyomorgó testileg is szenved. Ez a szenvedés nemtelen vágyakat ébreszt, feltüzei a szenvedélyeket, megbomlasztja a lelki egyensúlyt és bűnbe kergeti a nyomorgót. Rendszerint az alkoholra adja magát és ez kiöli belőle emberi méltósága utolsó maradványait is. Késervesen és kétszeresen érzik a nyomor szomorú következményeit azok, akik valamikor jobb napo-

kat láttak. Életuntakká, embergyülölökké, elszántakká válnak.

Ha azokat a fojtott levegőjű, nyirkos, sötét földüregeket képzeljük magunk elé és azok sárga, beesett arcú, kiéhezett lakóit, meg tudjuk érteni a nyomor rettenetességeit. Ahol ez uralkodik, ott nincs értéke sem törvénynek, sem vallásnak, sem erénynek, sem életnek. A bűn, a gonoszság hatalmasodik el nyomorult áldozatain. És fájóan szomorú, hogy az ilyen körből — az átöröklés során — nemcsak testileg, de lelkileg is — megroppant egyének kerülnek bele az élet forgatagába.

*

Összefoglalva az eddigieket, ha a bűn eredetét vitató elmélete közül — mint a legkézenfekvőbbet — azt fogadjuk el, hogy a bűnök elkövetésére úgy szervezetileg, mint lelkileg hajlamosítva vagyunk s hogy ez a hajlam — mint lelki tulajdon — velünk születik; ha tétel gyanánt elfogadjuk azt, hogy a hajlamot el-
lensúlyozhatjuk, sőt el is nyomhatjuk akaratumk által s hogy a meggyengült akarat legtöbb esetben emberi gyengeségünk és gyarlóságunkban fészkel, akkor ezt a bűn eredetéül is elfogadhatjuk. Ezzel szemben azonban azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, mert ahhoz sem fér kétség, hogy amennyire hajlamosítva van az ember a bűnre, ép úgy hajlamosítva van a jóra is, de nem férhet kétség ahhoz sem, hogy rendes viszonyok között kizárólag az emberen áll és az embertől függ, hogy a tisztesség útján megmaradjon s a társadalmi és az erkölcsi rend keretén belül érvényesüljön is.

Minél magasabb és előkelőbb szellemi és erkölcsi javakkal rendelkezik valaki, annál inkább módjában áll az életharcot az ellenséges tényezőkkel szemben eredményesen felvenni.

A műveltség terjedésében és fokozódásában, az értelmi és érzelmi élet finomodásában, a gondolkodás tisztulásában bízhatunk és ezekből meríthetünk hitet és reményt ahhoz, hogy a jövőben nemesebben fog gondolkodni és cselekedni az emberiség.

A BÜNTETÉS ISMERTETÉSE.

A bűn után közvetlenül a büntetés ismertetésével foglalkozunk. E kettő között okozati összefüggés van. A büntetés alapja a bűn, vagyis ez utóbbi képezi az okot; a büntetés maga már okozat, eredmény, mondhatni a bűn folyománya.

Hogy mi a bűn, miért kell azt — mint emberi és társadalmi jelenséget — üldözni, miért kell attól óvakodnunk, ezekkel a kérdésekkel már foglalkoztunk. Hogy mi a büntetés, mi a büntetés célja, miért kell adott esetben azt következetesen és teljes szigorral alkalmazni, miért van a bűn és a büntetés között okozati összefüggés, ezen kérdéseket jelen értekezésünk során kívánjuk megvilágítani.

*

Tudjuk, hogy vannak olyan cselekmények, amelyeket rossznak, illetve bűnnek nevezünk. Ezek nyomait — ha nem is egyenlő mértékben és mérvben — minden ember életében megtalálhatjuk. Az emberek életét erkölcsi oldaláról tekintve, szemünkbe ötlük, hogy a rossz, a bűn ellen küzdeni az emberiség fejlődése érdekében is szükséges, mert azok elszaporodása minden esetben hanyatlást és visszaesést idéz elő úgy az emberi és társadalmi fejlődés, mint a tökéletesedés terén. Vannak olyanok, akik a bűnre csábító hajlamokkal szemben és azok leküzdésében erősek. Vannak olyanok, akiket csak bizonyos módok és eszközök igénybevételével lehet hatásosan visszatartani a bűnök elkövetésétől. Sőt van mód arra is, hogy ha már elkövették a bűnt, megtorlásban is részesüljenek. Ez a mód, ez a megtorlás nem más, mint maga a büntetés.

A büntetés fogalmának teljes tisztázása érdekében szükségesnek tartunk még egy lényeges körülményre reámutatni. Már említettük, hogy mint mindennek a földön, úgy a legtökéletesebb lénynek: az embernek is van rendeltetése és van célja, mely után törekszik. Ha kiindulóponttól a vallást vesszük, tudott dolog, hogy az Alkotó már a világ megterem-

tésekor kitűzte az ember elé a célt és felruházta őt mindazon tulajdonokkal, melyek e cél felismerésére és elérésére képessé teszik.

A tapasztalat azonban rövid idő alatt beigazolta, hogy egyedül és önerejére utalva az ember nem oldhatta meg életfeladatát. Ezért társult, s bár lassanként, de ez a társulás már inkább képessé tette arra, hogy támogatás mellett e társulás által rendelkezésre nyújtott erővel — könnyebben boldogulhasson, boldogulása és érvényesülése útjában fekvő akadályokat könnyebben leküzdhesse. Ez a társulás, ez a tömörülés előbb néptörzseket képezett, utóbb — teljes és tökéletes formát nyerve — alkotja az államokat. Az államoknak hivatása nem más, mint úgy a saját, mint a kötelékében élő egyének életének, haladásának és érvényesülésének előmozdítása és biztosítása. Mi sem természetesebb, mint az, hogy az államoknak hatalmat és jogot is kellett adni ahhoz, hogy rendeltetésüknek megfelelhessenek és csak ezen jogok és hatalmak birtokában jutottak abba a helyzetbe, hogy hivatásuknak tényleg meg is felelhettek. Ezt a jogot, ezt a hatalmat maguk a népek adták az államoknak, de szükség is volt rá, mert létérdekük parancsolta, hogy a jogok gyakorlására biztosítékot is adjanak. Ez a biztosíték nem más, mint maga a törvény, amelynek megsértése bűncselekményt képez és megtorlást vár. A törvény tehát egy alap, amelyen az államok büntető hatalma nyugszik. A büntető igazságszolgáltatás pedig az államakarathoz, a kormányzati hatalomhoz és a társadalom lelkiismeretének nagyfontosságú megtorló eszköze.

*

A büntetés *eredetét* a legrégebb időkig visszavezethetjük. Az idők során áttökéletesült. Amint egy családban is előfordul, hogy valamely tagja által elkövetett s inkább csak a családot érintő hiba vagy bűn a családfőt hívja fel arra, hogy kérdőrevonást, esetleg megtorlást alkalmazzon, ugyanezt teszi az állam is a saját családtagjaival: állampolgáraival

szemben. Ezzel minden esetben a törvény uralmát kívánja megvédeni és fenntartani.

Előtérbe jön az a kérdés, hogy a büntetés szolgál-e valami célt, tehát eszköz-e valamely cél elérésére?

A büntetés *célja* körüli vizsgálódások rendkívül széles mederben mozognak, egész elméletek fejlődtek ki annak során. Egy bizonyos, hogy a büntetés célját belső okokban kell keresnünk, jóllehet a büntetés gyakorlati alkalmazása külső okot: a törvények megóvását célozza. És e helyen nem érdektelen megemlítenünk, hogy igen sokszor a büntetés célját és gyakorlását kapcsolatba hozzák az államok céljaival.

Két elmélet domborodik ki a viták folyamán. Az egyik szerint a büntetés okát magukban a bűncselekményekben kell keresnünk. Vagyis azért kell büntetni a bűnöst, mert azt megérdemli, mert arra okot szolgáltatott. Eszerint az elmélet szerint az állam kizárólagos jogát gyakorolja akkor, amidőn a büntetést kiszabja és végrehajtja. Ez egy állami ténykedés, amellyel az állam a saját céljait szolgálja.

A másik elmélet szerint a büntetés célszerű eszköz ahhoz, hogy az állampolgárok jólétét biztosítva, azok személyét, vagyonát és jogait megóvja. Ezzel az állam nem kizárólagos jogot gyakorol, hanem annak látszólagos, de tényleges gyakorlása által tulajdonképen a közérdeket szolgálja.

Első pillanatra úgy tetszik, hogy e két elmélet fedi egymást, pedig áthidalhatatlan űr tátong közöttük. Nem tartozik szorosán fejtegetéseinkhez, csak megjegyezzük, hogy az első szerint az állampolgárok vannak az államért, a másik elmélet szerint pedig az állam van a polgáraiért.

Van egy harmadik — s talán ez a legegészségesebb — elmélet, amely a büntetés tulajdonképeni alapját erkölcsi igazságokban keresi. Ez modern és értékes elmélet, csak egy hibája van, az, hogy még időelőtti és talán sohasem fog időszerű lenni. Nagyon reánk férne pedig embertársaink egyes ténykedéseiben felismerni és keresni a belső rugókat és

igazságokat, de a közömbösség és a tömeg korlátoaltsága, nagyrészből felületessége is útjában áll ennek.

*

A büntetés a jogvédelem és az igazságszolgáltatás eszköze.

A büntetést a megsértett jog követeli és épen azért mindig jogos és szükséges is. Minden állampolgárnak elemi kötelessége, hogy úgy éljen, hogy ne sértse a más jogait s ha mégis megsérti, ha önhatalmúlag és jogtalanul az állam vagy más embertársa kárára cselekszik, büntetést érdemel. A bűnös önmaga fölött mond törvényt, az állam csak megállapítja és alkalmazza a büntetést. A bűnös előre tudja, hogy a cselekménye büntetendő, tehát minden esetben magán hordozza cselekménye következményeinek súlyát.

Fejtegetéseinkből kitetszik az is, hogy a törvényeknek nemes rendeltetésük van. Oltalmuk alatt élünk mindannyian. Védelmükre őrt áll az ellenséges indulatok, cselekmények üldözése és büntetése által. Segítségünkre van a jóra irányuló cselekedeteinkben, előmozdítja a közjólétet és állandósítja az élet-, a személy- és vagyonbiztonságot.

*

A büntetés céljáról elmélkedve, elsősorban is azt állapíthatjuk meg, hogy a bűn elkövetésével kapcsolatban — szinte természetszerűen — az a jogos követelmény lép előtérbe, hogy a bűn megtoroltságos, vagyis a büntetésnek meg legyen az elégtételadási jellege. A közönségre is megnyugtatólag hat, ha a jogtalansággal szemben az igazság győzelmét és erejét látja érvényesülni.

A megtorlás elsősorban elégtételt, másodsorban javítást, harmadsorban az elrettentést tűzte ki feladatául, alapelvét. E két utóbbi mellékcél egyaránt szerepel, a legutóbbi pedig inkább megelőzés akar lenni.

A javítás célja az, hogy a büntetés visszatart-

son másokat a bűnök elkövetésétől, egyidejűleg emberséges úton akar hatni a bűnösre s mintegy meg akarja óvni a bűnök megismétlésétől. Vallja azt az elvet is, hogy a bűnös emberrel annak emberi méltóságához illően kell bánni, tehát megfeleljen a humanizmus követelményeinek, de természetesen anélkül, hogy az igazság s az ezáltal követelt kellő szigor figyelmen kívül hagyassék. Vallja, hogy csak ilyen eljárással lehet elérni azt, hogy a bűnös — aki még nem gonosztevő — megjavuljon.

Az elrettentési elmélet régebb keletű és ridegebb. Tulajdonképpen ma már alig képezik a büntetések célját. Ha feltesszük, hogy a bűnözésre hajlammal bírók nagyobb része egy nyugtalankodó tömeg, melyet fékezni és hatásos eszközökkel visszatartani kell a bűnök elkövetésétől, akkor talán elhithető lenne, hogy a büntetésnek teljes mértékben az a célja, hogy a tömegből még a bűnre való hajlandóság csíráját is kioltsa. Ez az elijesztési és fenyegető eljárás emlékezetünkbe idézheti azokat a hajmeresztő, embertelen kínzásokat, amelyek az ó- és középkort jellemzik. És tudjuk, hogy a cél ezekkel sem volt elérve. Történelmileg ismert tény, hogy minél leketlenebbül kínoztak a római császárság korában, a kereszténység vagy a zsidók üldözése idején, a tömeg ellenállása annál hatalmasabb mérveket öltött. Végeredményében a zsarnoki önkény drákói szigora tört meg, mert az ellenállás tüze felperzselte a kényurak trónját. Az ilyen büntetéseknek meg volt a célja, de viszont annyira embertelen is volt az, hogy eltörlésükkel a későbbi korok méltán dicsekedhetnek. Mindazonáltal a büntetés egy célja gyanánt elfogadhatjuk az elrettentést, annál inkább, mert erkölcsi szempontból, de meg az állam és az állampolgárok jólétének biztosítása érdekében szükséges s hogy a büntetés célja — bizonyos mérvig — magán viselje az elrettentés jellegét.

A gyakorlat idővel beigazolta, hogy a büntetés nemcsak elriaszt, hanem javítólag is hat. Ettől az időtől lett inkább elfogadva a javítás a büntetés értékesebb célja gyanánt, amely tehát nem a félelem-

keltéstől, hanem a bűnös megjavulásától és megjavításától várja céljai megvalósulását.

Szerintünk ez az életrevaló, belső értékkel bíró elmélet. Elvégre az elrettentés ideig-óráig eredményezhet sikert, azonban ott, ahol a büntetés túlszigorú, célt is téveszthet, mert gyűlöletet teremt. Ez pedig igen alkalmas a bűnös hajlamok kitörésére. Az erkölcsi tudat felébresztése; a jobb meggyőződés és az akarat' uralmának kiérlelése a leghatásosabb eredmény, melyet a büntetéstől várunk lehet. Kerülje el a bűnös ember az elkövetett bűnt másodízben már azért, mert megundorodott a bűntől, mert belátta, hogy annak elkövetése nem egyeztethető össze emberi méltóságával és mert van elég akaratereje is annak leküzdésére. Ez lenne a végső, az ideális eredmény, melyre bármely kultúrember és kultúrállam büszke is lehetne.

Hogy a büntetés javítólag is hat, ez egy gyakorlati igazság, amelynek mélyenfekvő lelki okai is vannak. Minden büntetés szenvedések elviselésével jár. A szenvedésnek már a gondolata is megfélemlíti az embert. A szenvedés jó orvossága a bűnnek. Vannak vallások, amelyek egyenesen azt hirdetik, hogy a szenvedés együtt született a bűnnel és csak a szenvedéssel lehet legyőzni a bűn uralmát. A szenvedés visszaszorítja a hajlamokat és ösztönöket, béklyóban tartja, de meg is nemesíti az akaratot.

*

Egy lépéssel tovább haladva, láthatjuk, hogy a bűn és a büntetés között okozati összefüggés van. Ahol megjelenik a bűn, ott megjelenik a büntetés is, amely mindig jogosan jár a bűn nyomában és jogosan sújt le a bűnösre.

A büntetés tehát az igazság ténye és természetes következménye az igazságszolgáltatás ama magasztos feladatának, hogy minden jogtalanság megsemmisíttessék és fenntartassék a jog uralma. Emberi gyarlóságaink, bűnözésre való készségünk, a rendellenességek és a jogtalanságok tényei, a bűnesetek száma és szaporodása élénken bizonyítja és

követeli a büntetések alkalmazását és igazolja szükségét. Miután pedig az állam az egyes egyének boldogulásának és érvényesülésének a célját is szolgálja, a büntetésre az állampolgárok érdekében is szükség van.

*

Az államok két jellegzetes irányban küzdenek a bűnök ellen. Röviden ezekről is megemlékezünk.

Az egyik a *megelőző eljárás*, amely óvintézkedéseket foglal magában és arra törekszik, hogy az ember ne jusson vagy ne juthasson olyan könnyen a bűn útjára. Különös gondot fordít a szokásos, a hivatásszerű büntetésekre, de még fokozottabb gondot a fiatakorúakra és ezekkel szemben már igen széleskörű óvintézkedéseket tesz. A szokásos és hivatásszerű büntetéseket illetően, azokat nyilvántartásba veszi, osztályozza, minősíti őket, fényképezteti, újjlenyomatokat készít, koponyaméreteket vesz fel róluk. Teszi ezt ép úgy, mint egy kötelességtudó nyomozó a hivatása körében korlátozottabb határok között. Eljárásával két célt kíván elérni, egyrészt, hogy adott esetben a büntetéseket könnyebben és gyorsabban legyenek kézrekeríthetők, másrészt lehetőleg megközelíteni igyekszik azt az ideális állapotot, hogy az ember felismerve és megértve a bűnök utálatosságait, azokat el is kerülje.

A másik irány, amelyet már fejtegetéseink során lényegileg érintettük, az *ítélkezési eljárás*, amely olyan ténykedés, mely hivatott a bűn, tehát az ejtett sérelem, a tettes személye révén megzavart egyensúlyt helyre állítani. Ezt nálunk a kir. bíróságok teljesítik. A bíróság nem más, mint az állam büntető hatalmának a végrehajtója. Független, mert nem befolyásolható; igazságos, mert törvénykönyvvel a kezében, nyílt ítéletekkel sújtja a bűnösöket. Így és ilyen módon állítja esetről-esetre helyre a megbontott és megbántott társadalmi rendet. Minden — általa hozott — ítéletnek ez a célja s az egész igazságszolgáltatásunknak ez a rendeltetése és hivatása.

A BÜNTETTES ISMERTETÉSE.

A nyomozó közegeknek nemcsak magát a bűnözést kell tanulmányozniok, hanem azzal kapcsolatosan a büntetéseket is, ha őket egyéni vonatkozásokban is igazán és alaposan meg akarják ismerni.

Az eddigiekben az embert, mint társadalmi lényt világítottuk meg; vizsgáltuk a lelki élet jelenségeit s azok rendellenességeit. Felkutattuk az emberi bűnözés okait is. E tanulmányunkban az emberrel, mint bűnösrel, mint a bűnök elkövetőjével, fogunk megismerkedni.

Állami és társadalmi életünk szilárd alapját az képezi, hogy cselekedeteink semmiféle érdeket, semmiféle jogot ne sértsenek. Aki ezen örök érvényű szabályt megsérti, az — ezen cselekményével — mintegy igazolja, hogy nem ismeri el maga fölött állónak sem az erkölcs, sem a törvények hatalmát. A büntettesnek azonban szándékosan és szabadelhatározási képességéből folyólag kell jogsértően cselekednie, különben cselekménye a beszámíthatóságot illetően kétségessé válik.

Büntettesnek jogi szempontból általában azon egyént nevezzük, ki valamely — az állam által törvényileg — tiltott cselekmény elkövetésében találta bűnösnek. Másszóval: aki azt viszi véghez, amit a törvény bűncselekmény ismérveül megállapít, akár egyedül követte el cselekményét, akár többekkel együttesen.

A büntetéseket általánosságban két főcsoportra lehet osztanunk és pedig:

- a) *kezdő bűnözők* és a
- b) *szokásos büntettek*¹⁾ csoportjára.

Az előbbiekhöz lehet sorolnunk az *alkalmi bűnözőket*, az utóbbiakhoz pedig a *bűnözésre* — átöröklés útján — *terhelteket*. Az utóbbiaknál érvényesül az átöröklés azon közismert és kéréllhetetlen élet-tani törvénye, mely szerint nemcsak minden ember,

¹⁾ Visszaesőknek is nevezik.

hanem minden élőlény arra törekszik, hogy magát utódaiban megismételje.

*

A bűnözésre való hajlamosítottságunk nem vonja maga után azt, hogy mindannyiunknak kivétel nélkül szembe kell kerülnünk az erkölcs vagy a törvény rendelkezéseivel, csupán arra enged következtetni, hogy a rosszra csábító hajlammal szemben vagy nem tud, vagy nem képes az ember sikeresen megküzdeni s ha ez fennáll, akkor a rosszat, a bűnt szinte ösztönszerűleg váltja ki magából.

Alkalmi vagy *kezdő bűnösnek* azt az egyént nevezzük, akit mostoha vagy szorongatott helyzete kergetett a bűn útjára, sikerült azonban neki onnan — ha büntetés útján is — visszatérnie a tisztesség ösvényére.

Szokásos vagy *hivatásszerű bűnözőknek* azokat tartjuk, akikből kivesztek bizonyos erkölcsi érzékenységek és érzések, a bűnben való élés náluk természetes szükséglet képez, abban megrögzödtek.

A bűnözésnek, mint társadalmi életjelenségnek, kutatása során nyilvánvalóvá lett, hogy annak nemcsak a társadalmi környezetben rejően, hanem magában az emberi szervezetben is felderíthető és kimutatható okai vannak.

A lelki élet jelenségeinek ismertetése során tetünk említést arról, hogy ami — mint tünet — az egyesnél jelentkezik, ugyanaz feltalálható az összességben is. Ugyanez áll az életjelenségekre. Az emberi és a társadalmi életjelenségek közötti azonosság nem követel különösebb magyarázatot.

A szokásos bűnözők úgy a bűnügyi embertan, mint a bűnügyi kóroktan kutatásainak tárgyát képezik. Óriási az az anyaghalmaz, melyet a bűnözéssel foglalkozó e tudományágak felölelnek. Ilyen szűkebb tanulmány keretében — még az ismertetésük is — nagy feladatot ró reánk. Röviden mégis ismertetjük. Kutatják a büntetettek életviszonyait, származását, szervezeti tulajdonságait és sajátosságait, előéletét, értelmi és érzelmi világát, örökléses vagy nem örökléses terheltségét stb.

Lombroso Caesár, a híres turini egyetemi tanár, volt az első, aki a szokásos és született büntettes meghatározását illetően azt a tételt állította fel, hogy a büntettesi jelleg kóros terheltségen alapszik, amelyeknek oka és magyarázata bizonyos elfajulásban keresendő. Ez annyit jelent, hogy a büntettes egy degenerált faja az emberiségnek s hogy annak születik az ember. Lombroso kimutatta azt is, hogy a büntettes szervezetileg is különbözik a normális embertől. Így például a koponya különleges alakját és térfogatát illetően azt a felfedezést tette, hogy a büntettes koponyája kisebb, mint az egészséges emberé. Táblázatokat állított össze, melyeken kimutatta, hogy még az egyes bűncselekmények elkövetőinek koponyatérfogata is változó. Vele egyetértően más tudósok is egybehangzó adatokat szolgáltatottak a tekintetben, hogy a büntettes koponyatérfogata a normális mögött marad és hogy a büntetteseknél nemcsak elváltozások, de jellegzetes eltérések mutatkoznak a büntettesek egyéb szervi részeinél is. Lombroso a vad, illetve az ősemberekhez hasonlította a született büntettet, aki — állítása szerint — a mai civilizáció közepette visszaüött valamelyik századik vagy ezredik ősapjára. Ezt az álláspontját annak a vizsgálatának eredménye gyanánt állította fel, hogy a különböző nemű büntettesek $\frac{1}{45}$ -nek koponyáján fedezett fel olyan tüneteket és jelenségeket, amelyek a primitív állapot világos vonásai.

A tudományos világ bár elismerte, hogy Lombroso a végzett hatalmas kutatásai során számtalan értékes adattal és maradandó értékű megállapításaival gazdagította a büntetőjogi embertant, áttért azonban arra a modernebb irányra, mely szerint a *bűnözés társadalmi tényezőkben bírja az alapját és részben az emberi szervezetben rejlő okok* (tehát testi és lelki tulajdonságok), *részben az emberi szervezeten kívül fekvő okok avatják a bűnözésre alkalmas médiummá az embert.*

Ami a bűnözésnek az emberi szervezetben rejlő okait illeti, ezek között figyelmet érdemelnek elsősorban a büntettes testi tulajdonságai. A megfigyelések és tanulmányozások körébe vonatott a test egész szervezete, az agy- és idegrendszer, a büntettes koponyája, a többi testi tulajdonságok (tehát a fül, az orr, a büntettes haja, keze, karja és lába, sőt a mellkas alkata is). Külön kutatások tárgyát képezik a büntettes arckifejezése és arcvonásai, érzékszervei, általános testi érzéketlensége, az érzelmi élettal összefüggésben álló reflex-működései, az anyagcseréjében jelentkező rendellenességek, a bűnözési hajlam átöröklése, a nemi és faji tulajdonságok stb.

A bűnözésnek az emberi szervezetben rejlő okai tudományos vizsgálódások anyagát képezik, így a büntettesek főbb lelki tulajdonságai, szellemi képessége, általános erkölcsi érzéketlensége, érzelmi világának rendellenes megnyilvánulásai, kézírása, írói és művészi megnyilatkozásai stb.²⁾

A bűnözésnek az emberi szervezetben rejlő egyéb okai azok, melyek a született büntettet, a büntettesek típusát, az atavizmust (visszaütés) és a lelki betegségeket jellegzik.

A bűnözésnek az emberi szervezeten kívül fekvő okai között felsorakoztathatók bizonyos fizikai tényezők (pl. azok évszakonkénti hullámozása stb.), továbbá a bűnözés társadalmi tényezői (gazdasági viszonyok, társadalmi környezet, táplálkozás, alkoholizmus, életkorok, prostitúció, vagyoni állapot, a bűnözésnek a város és vidék szerinti megoszlása, a kultúra hatása a bűnözésre stb., stb.).

A született büntettes típusát Lombrosó állította fel azon tantételével, hogy a bűnözés oka a büntettes személy egyéniségében rejlik, t. i. azon testi és lelki tulajdonságokban, amelyekkel a büntettes születik. Sokan támadták Lombrosot e tanáért s úgy büntető-

²⁾ Meg kell jegyeznünk, hogy a büntettes lélektana a bűnözéssel foglalkozó tudományoknak ezidőszert még kevésbé fejlett ága.

jogászok, mint természettudósok hatalmas vita-
anyagot találtak benne.

„Hanem a vita itt is inkább a szavak körül
mozgott, mint a lényeg körül. A kérdést pedig eldön-
teni a született büntettes pszichológiai értékelése mel-
lett nem túlnehéz. A kriminal-statisztika a szociális
tényezőktől teljesen függetlenül rublikálja el a visz-
szaeső büntettek egy részét. Konzervatív jogá-
szok is elismerik, hogy vannak büntettek, kikre a
büntetésnek nincs semmilyen elrettentő hatása, mert
a legközelebbi alkalmommal ismét visszaesnek a bű-
nözésbe. Másrészt szemünk előtt látunk felnőni
gyermeket, kik a leggondosabb és legszigorúbb
nevelés dacára, határozottan a büntettes életpályá-
ra vannak predesztinálva“.³⁾

*

Mikor büntetetről szólunk, mindenkoron a szo-
kásos bűnözőkről beszélünk, tehát a bűnözők azon
csoportjáról és típusáról, akiket állandóan jelenlevő
— szinte csalahatatlannal felismerhető — erkölcsi,
testi és lelki tulajdonságok jellegeznek s akik úgy a
bűnügyi lélektani, mint általános embertani megfi-
gyelések anyagának gazdag adathalmazát szolgál-
tatják.

Abban, hogy a büntettes típusa beteges elté-
rést mutat a normális ember típusával szemben, az
okok felfedésével foglalkozó tudósok nagyjában
egyetértenek. Hozzáadható még ehhez az a tény is,
hogy a bűnözés kiváltásában egyrészt a büntettes
részéről bizonyos fokú individuális (egyéni) tényezők
játszanak főszerepet, másrészt pedig a kedvezőtlen
szociális környezet.

A büntettes-hajlam természetéről a nagy hol-
land filozófus: Spinoza⁴⁾ is megemlékezik és mint a
társadalom „mérgező kígyóinak“ mérgeztét javíthatat-
lannak mondja. Kant Immánuel⁵⁾ világhírű német
bölcseletről szerint pedig „vannak gyermekek, kik a

³⁾ Irk dr.: 146. l.

⁴⁾ Benediktus Spinoza élt 1632—1677-ig.

⁵⁾ Élt 1724—1804-ig.

leggondosabb nevelés dacára már kora éveikben különös hajlamot mutatnak a rosszra és amely hajlam csak folyton nő, úgy, hogy született gonosztevőknek lehet őket mondani, kiknek gondolkodás-módjuk javíthatatlan“.⁶⁾)

A büntetéseknél jelentkező lelki rendelleneségek nem azonosak a szó közönséges értelmében vett elmebetegségekkel. A bűnügyi lélektan művelői közül egyik legkiválóbb tudós: Destine például a büntettest nem elmebeli, hanem erkölcsbeli tébolyodottnak tartja, akinek jellegzetes lelki tulajdonságait képezik a gondatlan elővigyázatlanság, az erkölcsi közömbösség, végül az elkövetett cselekedetek feletti bánat hiánya. Egy másik tudós: Nicolson ezekhez még a büntettes állhatatlanságát, érzéketlenségét, lustaságát, könnyelműségét és alacsony szellemi nivóját fűzi.

Érdeemes néhány gondolatban a büntettek ezen említett lelki tulajdonságairól megemlékeznünk.

A gondatlan elővigyázatlanság a büntettes alacsony értelmiségével áll összefüggésben s abban nyilvánul, hogy bármilyen körültekintéssel és pontossággal is tervezi ki elkövetendő bűncselekménye végrehajtásának körülményeit, cselekményében bizonyos logikátlanság jelentkezik s kiütöközik, hogy nem számolt bekövetkező természetes tényezőkkel. A nagy ügyesség és fortély mellett valami egészen különös gondatlanság, durva ostobaság is jelentkezik, tehát a figyelem és a kitartás igen kis foka vagy azok teljes hiánya.

Az erkölcsi közömbösség lelki defektus. A büntettes sem cselekménye erkölcstelensége felől nincsen tisztában, de bizonyos fokú reakcióhiány is mutatkozik tette értékelésével szemben.

A bánat hiánya inkább erkölcsi defektus. A büntettesből rendszerint hiányzik a cselekménye feletti legcsekélyebb bűnbánás is, vagyis hiányzik az elkövetett „bűncselekmény nagyságának belátása

⁶⁾ Irk dr.: 12. l.

alatt kiváltódó megbánás“. Ez gyakran cinizmussá is fokozódik, amely már erősen degeneráltsági tünet. A büntetett a legkegyetlenebbül elkövetett bűncselekmény végrehajtása után nyugodtan fogyasztja el ebédjét vagy vacsoráját, képes áldozatával egy szobában átaludni az éjszakát, a legnagyobb hidegvérrel adja elő szörnyű cselekményének legapróbb részleteit is.

Az állhatatlanság alatt az a jelenség érthető, hogy míg pl. a büntetett — mint börtönfegyenc — a fegyintézetben rendes, kötelességeit kifogástalanul végző ember, amint elhagyja börtöne falait, rabjául esik az első kísértésnek.

Az érzéketlenség alatt nemcsak a büntetett morális, tehát erkölcsi érzéketlenségét értjük, hanem azzal a szorosán összefüggő testi érzéketlenséget is. Maga az előbb említett megbánás hiánya is bizonyosfokú érzéketlenséget igazol.

A lustaságra vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy a legtöbb gonosztevő kényelemszerető, dologkerülő, lusta, akire a legnagyobb csapás az, ha dolgozni kényszerül. Egyik fegyintézeti igazgatónak azt az érdekes megfigyelését jegyezték fel, hogy egyik fegyencénél a lustaság annyira fokozódott, hogy a mindennapi mosdásra is csak a legszigorúbb büntetések mellett volt szorítható.

A büntettek alacsony szellemi színvonaláról szükségtelen bővebben emlékeznünk. A súlyos természetű, brutális kegyetlenséggel végrehajtott bűncselekmények elkövetőit már-már a gyengeelméjűséggel határos alacsony intelligencia jellemzi. A büntettek között elvétve található ugyan a rendesnél magasabb értelmi képességűeket, de megállapított tény, hogy nagy részük még az átlagos színvonalon is jóval alul marad. Statisztikailag az is igazolt tény, hogy a személy elleni bűncselekményeket inkább az alacsonyabb értelmi képességűek követik el, míg a magas és legmagasabb képességűek a vagyon elleni bűncselekmények sorában találhatók fel.

Külön kell megemlékeznünk a büntettek hiú-

ságáról. Ebben — mint Irk dr. írja — a primitív emberhez hasonlítanak. A büntettes összes tulajdonságaira féltékenyen büszke és azt, aki nem büntettes, épen úgy megveti, mint ahogy lenézi a büntettes társait. Hiúságukra jellemző, hogy a bűncselekmények tervbevételét vagy végrehajtását a legtöbbször nem tudják eltitkolni, hanem kérkedő nyilatkozatokkal árulják el magukat. A hiúság viszketege különösen fokozódik a fiatalok büntetteseknél, akik nem ritkán ennek hatása alatt követik el a bűncselekményeket, hogy ezzel mintegy bebizonyítsák bűnretermettségüket. „Tény az, hogy nagyobb bűncselekmények elkövetői bizonyos tiszteletnek örvendenek a bűnöző társadalomban, mi azután állandó versengésre készíti annak tagjait“.)

Ugyancsak Irk dr. számol be a bűnözés kérdéseivel foglalkozó tudósok azon egybehangzó megállapításáról, hogy a büntettes nincs híján a jobb érzéseknek. Vagyis, amint Lombroso mondja, a szív hangja náluk sem némul el teljesen, mint ahogy azt az egyes regényírók képzelik, akik a büntettest csak elgondolás után ismerik. A büntettesek között gyakori érzelmi megnyilvánulás a gyermekek és az állatok iránti szeretet. A család szeretete is gyakran buzog fel a szívükből. Sok igen vallásos közöttük és babonás tisztelettel viseltetnek egyes tárgyak iránt.

*

Tarde Gabriel, francia büntetőjogász, a szokásos büntetteseket négy szempontból vette megfigyelés alá és megkülönböztetett azokon élettani, bonctani, kórtani és lélektani ismérveket.

Bonctani szempontból azt állapította meg, hogy a büntettes testes és lomha ember. Épen nem erős, sőt gyenge izmú. Termete és súlya átlag meghaladja a rendes emberét. Ez inkább a személy elleni bűncselekmények tetteseire áll, mint a vagyon elleni bűncselekmények elkövetőire. Kétségtelen tünet a karok hosszúsága, a kiálló keskeny és inkább

7) Műve: 116—117. l.

ráncos homlok, a kiszögelő szemcsontok, az előrehajlott és erős állkapocs, valamint az elálló, széles fül. Sajátságos tünetnek tekinti, hogy a büntetettek között — ideszámítva a mindkét nembelieket — inkább több a barna, mint a szőke hajú s hogy a férfi büntetettek dúshajúak és szakállnélküliek. A személy elleni bűncselekmények tetteseinek tekintete komor és hideg, a vagyon elleni bűncselekmény tetteseié nyugtalan és kereső.

Kór- és élettani szempontból érdekes megjegyzése az, hogy a büntetettek szív- és tüdőbajra hajlamosítottak. Elég gyakori jelenség náluk a színvakság és a rövidlátás. Halló érzékük rendkívül finom. Általában rövid életű emberek, akikre, főként kedélyhangulatukra az időváltozás befolyással van.

Ami a lélektani ismérveket illeti, a büntettest lelkileg érzéketlen, a fájdalmak, a szeretet és a társulás iránt kevésbé fogékony embereknek tartja, akikben a nemesebb hajlamok, vágyak és indulatok csak nagyritkán fedezhetők fel. A büntetettek hiú emberek és kevésbé illemtudók. Kihágásokra mindig hajlamosítottak. Az alkoholszeretet jellemző vonásuk. Természetesen a krónikus alkoholistáknál már bonctani elváltozások is mutatkoznak a központi idegrendszerénél. Az alkoholt szerető büntetettek 25—27%-ban vesznek részt a bűnözésben. Az alkoholszeretethez járul a vadságuk, a játékszenvedélyük, az alattomoságuk, a hazudozási hajlamuk, a furfangosságuk és ravaszságuk, a nagyfokú nemtörődömség és a vétkes közönyösség sorsuk iránt.

*

Úgy a tudósok, mint a gyakorlat embereinek véleménye megegyezik abban, hogy a büntetettek többnyire beteg emberek. A rabok 90%-a tüdőbajban hal el. Sokan azt tartják, hogy a fertőzés a börtönökben következik be s bizonyos is, hogy a fegyházintézetek és börtönök jelentékenyen hajlamosítanak a legkülönbözőbb betegségekre, de ezzel szemben tény az, hogy a büntetettek közül magas %-ban kerülnek fertőző betegségben sínylődők oda.

A vér fertőzöttsége is jelentékenyen disponálja a büntettest a bűnök elkövetésére. A fertőzött vér zavarja az agyidegrendszer működését. Az agy egyes részeinek túlfejlődése vagy visszamaradottsága, a koponyacsontok aránytalan növése, a szervezet általános fejletlensége, vagy az egyes, főként a nemesebb szervek hiányos fejlettsége, az átöröklés, a degeneráció, a kedvezőtlen családi élet, a környezet azok a melléktényezők, amelyek a bűnözést elősegítik, de amelyek a büntettek különböző fajtáját szolgáltatják is. Hogy ezek között hasonlóságokat fedeztek fel és ez alapon a büntetteket osztályokba sorolták, az természetes. Az osztályokba sorolás vagy a koponya különböző alakja vagy a többi testi tulajdonságok szerint történik.

Az értelmiség alacsonyabb régióiban a büntettek száma a legnagyobb, mert ahol az alsóbbrendű ösztönök uralkodnak az emberek felett s ahol úgy ezek, mint egyéb kedvezőtlen életviszonyok a szervezet és lelki élet egészséges kifejlődését és kialakulását hátráltatják, ott épen ezekből folyólag előtérbe nyomul a bűnözésre való készség.

Társadalmi, faji, gazdasági, műveltségi, sőt éghajlati viszonyoknak is jelentős szerepük van, mert amennyire különböző módon befolyásolják a büntettest a bűnözésre, épen olyan különböző módon formálódik ki a büntettek tipusa is.

A kedvezőbb gazdasági és a magasabb műveltségi viszonyok befolyása alatt határozottan apad a büntettek száma. Ott, ahol a tisztességes megélhetést a gazdasági viszonyok lehetővé teszik, a legkevesebb az analfabéta, ahol legalacsonyabb a törvénytelen születések arányszáma, ahol tehát jók az erkölcsi viszonyok, ott legalacsonyabb a büntettek száma is.

A városok valóságos tenyésztelepei a büntetteknek, akik ott gombaként szaporodnak. Városokban élesebbek a társadalmi ellentétek, lazábbak az erkölcsi viszonyok, nagyobb és tágabb a bűnözésre való alkalom; a városok nagyobb vonzóerőt gyakorolnak a bűnözésre hajlamosított elemekre,

az elrejtőzés lehetősége is könnyebb stb. A bűncselekmények jelentősebb részének színhelye kétségtelenül a lakottabb helyekre esik és a városok az u. n. intelligens bűnözők igazi cselekvési színhelye.

Összefoglalva a mondottakat, a bűn világában a büntettek két nagy csoportjával találkozunk és pedig az alkalmi (a megtévedett) és a szokásos (hivatásos) büntettekkel. A nyomozó közegek elsőrendű kötelessége, hogy a két csoportot egymástól megkülönböztetni képesek legyenek, a hatóságok és bíróságoknak pedig az, hogy a megtorlást minden esetben e két mélyreható különbségnek megfelelően alkalmazzák.

A GYERMEKEK BŰNÖZÉSE.

Elszomorító jelensége korunknak a gyermekbűnözők számának növekedése. A tudósok egész sora szenteli életét a fiatalok büntettek bűnözésének tanulmányozására. Egyik legkomolyabb problémája korunknak a gyermekek bűnözése, különösen pedig az, hogy milyen nevelési és büntetési rendszer alkalmas a bűnös gyermek vagy általában a fiatalok további züllését megakadályozni. Míg a felnőttek bűnözése Franciaországban az utóbbi 50 év alatt megháromszorozódott, ugyanezen idő alatt a fiataloké megnégyszereződött. A nemzetközi — s így a hazánkbeli — kriminalstatisztika adatai szerint a fiatalok büntettek száma ijesztő módon szaporodik. Hogy arányszámokban beszéljünk, Németországban pl. minden 143 leányra és minden 43 fiúra egy gyermek-büntett esik, hazánkban a fiatalok, tehát a 20 éven aluli bűnösök az összes büntetteknek 20%-át teszik.

Társadalom és állam egyaránt nagy feladatának tekinti a fiatalok erkölcsi romlástól való megmentését. Ez miként eddig is, úgy ezután is a legégetőbb problémája lesz a XX-ik századnak.

Kétségtelen, hogy a gyermekek és ifjak megmentése a bűnbejutástól, egyik legbiztosabb eszköze a

bűnözés csökkentésének. Tehát az állam és a társadalom közös érdeke követeli azt, hogy a gyermekek a bűnözéstől minden eszközzel visszatartassanak. Ki ne hallotta volna már e szót: gyermekvédelem?

A gyermekvédelem a fiatalok szellemi, erkölcsi és anyagi jólétének előmozdítását öleli fel. Munkásságát kiterjeszti egyrészt az árván maradt, másrészt a züllésnek kitett vagy elzüllött gyermekekre. Feladatául tűzte ki azt is, hogy ott, ahol a szülői kötelességek vétkes elhanyagolása állapított meg, vagy ahol a szülők maguk is hajlamosak a bűnözésre, vagy erkölcstelen életet élnek, ott korlátoztassék a szülői hatalom és befolyás, hogy ezáltal megvédessék a gyermek testi épsége és lelki tisztasága. Ezt a célt a társadalom, de az állam is munkálja s a gyermekmenhelyek, a patronázs-egyesületek, szeretetházak stb. mind e cél érdekében létesítették tetemes anyagi áldozatokkal. E feladat hazánkban már törvényhozási alkotásokat is eredményezett, melyek mindegyike alkalmas a gyermekvédelmet előmozdítani, a gyermekek bűnözését és az abból eredő társadalmi bajokat csökkenteni és megszüntetni.

Ami a gyermekvédelem jogi oldalát illeti, a törvényhozás a kiskorú terheltek érdekében részben a védelem szervezésével, részben az elítélt gyermekek a teljeskorúaktól való elkülönítése mellett javítóintézetekben való elhelyezésével tűzte ki maga elé azt a magasztos feladatot, hogy az ilyen intézetekben elhelyezett gyermekek — szeretetteljes nevelés és tanítás mellett — mint javultak — adassanak vissza hasznos tagjaként a társadalomnak.

*

Azokat az okokat és tényezőket, amelyek elősegítik a gyermekek bűnözését, általánosságban a következőkben foglalhatjuk össze:

- a) átöröklés,
- b) családi élet züllése (törvénytelen gyermekek).

- c) vallási és erkölcsi élet tompulása,
 - d) alkoholizmus,
 - e) oktatás és nevelés hiányos volta,
 - f) rossz egészségi viszonyok és a nyomor,
- végül
- g) az élvezetek túlhajhászása.

Nem állítjuk, hogy a bűnözési eseteknél e felsorolt tényezők mindegyike egyenlő mértékben szerepel, de meggyőződésünk, hogy ezen említett tényezők mindegyike hatékony kitermelője a gyermekek bűnözésének.

ad. a) Az átöröklés.

Az átöröklés vagy rövidebben „öröklés“ tulajdonképpen nem más, mint az elődök testi és lelki tulajdonságainak az utódokban való újbóli megjelenése.

A fizikának egyik alaptétele szerint semmisen vész el a természetben. Anyag és erő nem semmül meg, csak átalakul. Ezen elvből folyik az átöröklés törvénye.

Szitnyai szerint: a csont, az izom- és idegrendszerünk, vérünk, szóval testünknek összes tulajdonságai — mint lappangó erők és elemek — azelőtt őseink testének alkotó részeit képezték. De hogy értsük ezt: lappangó erő? Egy példa felvilágosít bennünket. Az almamagban már benne van az egész leendő almafa gyökerével, ágaival, virágjaival, gyümölcsseivel együtt. Benne van, de nem látható. Ezért mondjuk, hogy lappang. Ez a természet egyik legnagyobb csodája.

Bizonyos tulajdonságok a közvetlen leszármazottakban, máskor meg ezek utódaiban találhatóak meg. Leggyakrabban öröklődnek a szervi bajok, de a lelki tulajdonságok (a tanulékonyság foka és iránya, az érzelemre, az akaratra, a szenvedélyre való hajlam) öröklése is gyakori. Ebből pedig az következik, hogy a gyermek szülei természetét és természetének jó és rossz csíráit magában rejtegeti s mindkettő pusztán a kedvező körülményekre vár, hogy kifejlődhessék.

A test és a lélek különféle betegségei különösen nagy mértékben örökölhetők. Ez az a végzet, amely még születésünk előtt már fejünk felett lebeg.

Ezek az öröklött tulajdonságok az utódokban különféle alakban és összetételekben léphetnek fel; némelyek egészen elgyengülten, elmosódott formában, mások ellenkezőképen megerősödve lépnek fel.

Ami az öröklést illeti, feltétlenül megállapíthatjuk, hogy a gyermek tetteiért a felelősség elsősorban a szülőket terheli, már csak azért is, mert hiszen nekik áll módjukban gyermekeiknek — a csecsemőkortól kezdve való — megfigyelése, vezetése és nevelése. Ha rossz hajlamok mutatkoznának a gyermekben, ezen hajlamok lefékezésében és kifejlődésük megakadályozásában a leghatékonyabban és legeredményesebben a szülők működhetnek közre.

Az orvostudomány már bebizonyította, hogy öröklés útján a bűnözésre hajlamosított gyermekek szülei kicsapongásokból eredő, nemi vagy elmebetegségben szenvedők, vagy idült alkoholisták. Tudományosan megállapított tény az is, hogy a szülők nemi betegsége a gyermekben mint bűnözési hajlam, viszont a szülők bűnözési hajlama a gyermekben, mint elmebetegség jelentkezett.

Szomorú tény, hogy a rendellenes, kicsapongó életet élő szülők által nemzett gyermek benne születik a fertőben s feltehető az a komoly kérdés, ha a szülők züllöttek, mi lesz a gyermek sorsa és jövője?

Az öröklés törvényének — mint Szitnyai írja — van korlátozója s ez az *alkalmazkodás*. Ez alatt azt „az átalakulást értjük, mely a szervezetünkben a külső világ hatása folytán jön létre. Ilyen hatás a táplálkozás, az éghajlat, a szoktatás, a tanítás, a tapasztalás, a belátás, az intelligencia. Mindezek együttes hatását *nevelésnek* mondhatjuk. *Az öröklés tényével tehát a nevelés hatalma áll szemben.* Ha a nevelés kellő időben (gyermek és ifjúkorban), a kellő formában és eréllyel hat az egyénre, módosíthatja

az öröklött lelki tulajdonokat és nemesebb irányt adhat az embernek. Innen a jó és igazi nevelésnek végtelenül fontos szerepe. A gonosz emberek, a börtönök és fegyházak lakói nagyrésztben olyan emberekből kerülnek ki, akik megfelelő nevelésben sohasem részesültek“.⁸⁾

*

Az átöröklésnek van egy változata, amelyet a tudomány *elfajulás* (*degeneratio*) néven ismer. Az elfajulást — mint jelenséget — a természet világából is ismerhetjük. Amely mag rossz földbe vettetik, silány hajtást eredményez. Ha pedig kellően nem gondoztatik, elsenyved, elszárad idő előtt. Ilyen megfigyelésekre az emberek életében is reájöhetünk. Nemcsak egyeseknél, de családoknál, sőt népfajoknál is tapasztalható az elfajulás, az elkorcsosulás.

Amint a szülők nyiltlelkűsége, jellemessége, vallásossága, munkaszeretete, törvénytisztelete átszáll a gyerekekre, épen úgy öröklődik a hazugságra, az erkölcstelen életre, a vallástalanságra, az izákosságra, a törvénysértésekre való hajlam. Ott, ahol a szülőket a kicsapongós élet, az élvezetek rendetlen hajhászása, az alkohol stb. testileg erőtlenné és kimerülteké, lelkileg pedig züllötteké teszi, ott a gyermekek életrevalóság, testi és lelki előnyöket illetően rendszerint megfogyatkozva jönnek a világra és így nem képesek szembeszállani a bacillusok légiójával, a betegségek és bajok özönével, melyek az embert minden oldalról környékezik, ostromolják és legyőzni törekednek.

Az elfajulás azonban nem vezet minden esetben bűnre. Gondos nevelés, az értelem művelése, a kedélyi élet kiegyensúlyozottsága, a szeretetteljes levegő, a szülők és a társadalom oltalmazó keze sokszor ellensúlyozhatják a múlt bűneinek következményeit.

⁸⁾ Lásd, műve: 26. l.

ad. b) A családi élet zülése.

A családi élet tanulmányozása során a nyomozó közegek sok érdekes megfigyelést tehetnek. Lép-ten-nyomon történik hivatkozás arra, hogy az utóbbi évtizedekben fokról-fokra csökken a családi élet és a házasság értéke, hogy az nem más, mint bizonyos alakiságok mellett kötött egyszerű együttélés, hogy a gazdasági viszonyok leromlottsága nem is teszi lehetővé az igazi házasságban élést, hogy korunk sajátos jelensége a házasságkötések apadó száma stb.

Egy körülménnyel minden nyomozó közeg tisztában lehet és e tekintetben nem is állhat fenn kétség, hogy az idejében kötött és egészséges házasság a bűnözésnek egyik jelentős preventiv eszköze. Ezzel szemben a rendellenes, nem idejében, nem erkölcsi alapokon és nem a tiszta szerelmen felépült házasságból származó gyermekek nélkülözik azt a gondos nevelést és szeretetet, melyre az életben olyan nagy szükségük volna. A magára hagyott és maradt gyermek korán kerül szabadjára, korán önállósul, korán ismerkedik meg a romlottság minden árnyalatával és eggyel rendszerint szaporítja a fiatalok bűnözők számát.

Tudósaink ismételten mutatnak reá arra a szomorú körülményre, hogy míg az emberi szervezet teljes kifejlődése a 20—25 év közé esik, tehát ekkor éri el a teljes nemi érettségét is, ez az idő volna a legmegfelelőbb idő egészséges utódok nemzésére. De mert ezzel szemben az élet azt igazolja, hogy „a nemeknek ezen természetileg legegészségesebb egyesülési időpontja — a gazdasági viszonyok miatt — egyre jobban kitolatik... a nemi egyesülés természetes rendje ezen megbillenésének nyoma pedig ott van a társadalmi élet pathológiájának két főjelenségében: a prostitúció és a törvénytelen születés egyre fokozódó izmosodásában. A nemi élet szabályozójában, a házasság intézményének területén belül ki nem elégíthetett vágyak azon kí-

vül nyerne kielégítést“.) Az ilyen házasságon kívül született gyermeket nyűgnek tekinti az apja, de még az anyja is, és nem adatik meg egyik részről sem a befolyás, mely a gyermek helyes irányban való fejlődését biztosítaná. Szánalomraméltók az ilyen gyermekáldozatok, kik nélkülözik a családi tűzhely melegét s a társadalom — elég lelketlen — közmegvetésének súlya alatt nőnek fel, de még sajnálatraméltóbbak a szülők, akik nem a házasságból fakadó és éltető szeretettel, hanem az állatiasság túltengésével szaporítják — óriási veszedelmére a társadalomnak — a törvénytelen gyermekek állományát.

Egy német tudós (Sichart) a születés törvényes vagy törvénytelen voltát háromezernél több büntettesnél tette megfigyelés tárgyává. Azt állapította meg, hogy az összes büntettek 27%-a volt törvénytelen szeretkezés gyümölcse. Ugyanezen tudós 100 tolvaj között 32·4%, 100 szokásos büntettes közül 30%, 100 alkalmi gonosztevő közül 17·5%-ban talált törvénytelen születést.

A megélhetés nehézsége, az anyagi viszonyok rosszabbodása nemcsak a családalapításnak, de a békés családi életnek is nagy ellensége. A kenyérkereső apa a nap legnagyobb részét izgalmas munkában tölti. Némelyik, hogy szerény jövedelmét növelhesse vagy valamit takaríthasson, vagy hogy nagyobb számú családját tisztességesen fenntarthassa, még éjszakájának egyrészét is a kenyérkeresésre fordítja. A nehéz munkába bevonódik a feleség, az anya, sőt még a gyermek is, a családi fészek pedig lassan pusztulásnak indul, kihűl a melege, elpusztul varázsa, elsovad.

A gyermeknevelés lehetetlenné válik s ezt nemcsak a család, de maga a társadalom és maga az állam is megsínyli. A gyermek nagyon fiatalon, idő előtt ismerkedik meg az élet nyomorúságaival. Az apja és anyja mosolya helyett a létért való küzdelem, a kenyérharc bélyegét látja azok gondterhes

*) Irk dr.: 285—286. l.

arcán, érzéketlenné válik, a fiatal lélekben a jellem árnyoldalai fejlődnek ki, testben és lélekben enerválódik és ellenségévé válik a társadalomnak, a törvényes rendnek és az életnek.

*

Zavarja az egészséges társadalom fejlődését a házasságon kívül maradt leányok száma is és a nő anyai értékének csökkenése azáltal, hogy a nők a változott életviszonyok súlya alatt maguk is a kenyérkereső férfiak sorába kénytelenek állani és a férfival egy táborban küzdeni a megélhetésért.

A nő anyai értékének súlyedése óriási veszteség a családi élet szempontjából. A családban szükség van az apára, de még nagyobb szükség van az anyára, különösen a gyermekévek idejében. Az apa befolyása teszi a gyermeket életképessé, erős lelkűvé, az anyai befolyás pedig szelíddé és finom lelkűvé. Szükséges, hogy e két befolyás a gyermekben egy egészé egyesüljön, mert csak így alakulhat ki az igazi egyéniség. Meghatóan írja Könyves Tóth Kálmán: „... A család tekinthető a társadalmi élet jegecéül. Ez az a mag, amelyből a nemzeti jellem kinövi magát. Gyermekszobából lép ki a nemzet. Még a közvéleményt is nagyobb részben a család teremti meg és a legmagasztosabb emberbaráti szeretet a családi tűzhelyen gyulad fel“.

A családalapítás lehetőségének biztosítása, minél nagyobb és szélesebb társadalmi rétegekre való kiszélesítése, a családfenntartási gondok apasztása, a kenyérkeresetre az edzett férfiak beállítása, a házasság eredeti tisztaságának megóvása és mindkét nembeliek számára minél egészségesebb nemi élet lehetővé tétele a legtermészetesebb megmentői volnának állam és társadalom számára az erkölcsi súlyedésnek és természetes eredményezői volnának a bűnözés csökkenésének.

ad. c) A vallási és erkölcsi élet tompulása.

A vallási és erkölcsi élet eltompulásának is természetes folyománya a gyermekek bűnözése.

Sajátságos világban élünk. Nincs értéke sem a vallásnak, sem az erkölcsnek. Korunk embere felületes és könnyelmű élet után vágyik. Korán kezd élni és hamar megvénül testben és lélekben egyaránt. Többet törődik a ruhájával, mint erkölcsével s durva kezekkel nyúl be a vallás mélységés titkai-
ba, melyeket sem felfogni, sem megérteni nem képes. Az imádkozást szégyennek tartja és nevetséges valaminek a hitet. Kacag a más szerencsétlenségén s könnyeket fakaszt még ott is, ahol le kellene azokat törölnie. Ez a nyers, üres és léha élet beopta magát a családi szentélyekbe is, megbontotta azok békéjét és megrontotta azok tisztaságát. Ha a gyermek a szülőktől ezt tanulja, mi sem természetesebb, mint az, hogy érzésében, gondolkodásában és felfogásában hasonul és korán beérik a bűnözésre.

A vallás és az erkölcs olyan életszükséglet, amely nélkül egészséges és megelégedett, boldog földi élet el sem képzelhető. Ha semmi más, a történelem szomorúan igazolja, hogy ahol a vallástalanság és az erkölcstelenség szele sírt végig, ott nyomor és szolgaság termett; viszont a népek és nemzetek életében nyugodt fejlődés csak ott jelentkezett, ahol öntudatos vallásosság és a tudatos erkölcs virága díszlett.

A mai, úgynevezett „felvilágosult“ ember már nem elégszik meg az atyjától örökölt vallással, ő egy olyan vallást tart és gyakorol, ami reánézve a legkényelmesebb. Az ilyen vallásosság előbb-utóbb betermi a maga átkos gyümölcsét.

Mindig jót tenni és nemesen élni, — ezt tanítja az erkölcs.

Hinni az Istent és isteniesen élni, — ezt tanítja a vallás.

„Tudni és ismerni kell az igazat, alakítani a szépet, gyakorolni a jót és átélni az Istent. Nem szabad ezeket egymástól elszakítani, sőt még elszigetelni sem. Ha szétszakítjuk, életet rontunk; ha elszigeteljük, lelket bénítunk“ — írja Prohászka dr. nagynevű püspökünk.

Tételként nem állíthatjuk azonban fel, hogy a vallástalanság akár felnőtten, akár gyermeket minden esetben a bűn karjaiba sodor, viszont tagadnunk sem lehet a vallás jótékony hatását és befolyását az egyénre. A vallás egyébként is folyton sürgeti a bűnözés elleni küzdelmet, megismerteti velünk az azokból kivezető utat és megismerteti az erkölcsös és a tiszta élet nagy előnyeit és titkait.

Ahol a vallás uralkodik az emberek felett, ott a bűnbeesés is ritka, mert kedvezőtlen a talaj annak befogadására. Egyes vidékeken feltűnően alacsony a fiatakorúak bűnözési száma, amely körülmény majdnem kivétel nélkül a nép vallásos érzületében, a szülők, a lelkészek és a tanítók részéről gyakorolt helyes befolyásolásban bírja alapját és magyarázatát.

ad. d) Az alkoholizmus.

A bűnügyekkel foglalkozó s az azokat tanulmányozó szakemberek véleménye megegyezik abban, hogy az alkoholista szülők gyermekei különösen hajlamosítottak a bűnözésre. Itt ismét az elfajulás tényeivel találkozunk.

Az iszákosságra való hajlam és szenvedély nyomot hagy az utódokban, kik már hibás szervezettel, terheltén jönnek a világra.

Az alkohol sok bajnak és szerencsétlenségnek az okozója. Végtelenül romboló hatása van a szervezetre és a szervezettel együtt örli a lelki erőket is. Felemésztí az embernek minden jóra és nemesre való képességét és készségét. Az alkoholisták, tehát a szeszitalok rabjai, tekintélyes százaléka teljesen elveszett a társadalom számára, börtön és kórház lakója lesz. Egyik elmeorvosunk véleménye szerint a férfi elmebetegek 60%-a az alkoholnak köszönheti nyomorult sorsát.

Az alkohol méreg, amely — mint tudjuk — főalkatrésze a szeszitaloknak. Tulajdonképen a cukor szerves erjedésénél keletkezik. Színtelen, gyúlékony folyadék, amely az emberben bizonyos mérvig élénkíti ugyan a szellem működését, emeli a kedély-

hangulatot is, de túlságosan élvezve, csaknem minden szervünkre károsan és bénítólag hat, túlélvezete pedig egyenesen előidézője súlyos testi és lelki betegségeknek.

Különösen azon italok élvezete káros, amelyek az alkoholt nagyobb mennyiségben tartalmazzák. Állami, közművelődési és erkölcsi szempontból tekintve, azt mondhatjuk az alkoholról, hogy az a legdrágább ital, mert a legdrágább kincseinktől — az egészséges testtől és az egészséges lélektől — foszt meg bennünket. Hatalmas ellensége az embernek s az ivóasztalok sok gonoszságnak melegágyai.

Tanulmányunk szempontjából azonban csak annak a bizonyítására törekszünk, hogy alkoholista szülők nem nemzenek egészséges utódokat. Eltekintve attól, hogy az alkohol a nemzési képességet is hátrányosan befolyásolja, alkoholista szülők kisebb gondját képezi a gyermekekkel való törődés, a gyermeknevelés ezerterhű gondja; ahelyett az italban és az állandó mámor állapotában keresnek és találnak maguknak jobb időtöltést és szórakozást.

A részeg ember e!ől kitér mindenki. Még a családnak is megutált, gyűlölt alakja.

Az alkohol úgy egyénre, mint társadalomra, végeredményben az egész nemzeti életre végtelen és végzetes károkat hozó.

ad. e) Az oktatás és a nevelés hiányos volta.

A test ereje és edzettsége elsősorban a viszonytagságok elviselésében nyilvánul meg, ugyanebben a lélek ereje is. És minden erénynek és érdemnek alapja és lényege az, hogy az ember meg tudja tagadni vágyait, meg tudja fékezni hajlamait és mindig csak azt tegye, amit a legjobb belátása és értelme parancsol.

A nagy tévedés, amit a gyermekek nevelésénél rendszerint elkövetnek a szülők, abban áll, hogy a maga idején nem vetnek elég ügyet arra, hogy a gyermek lelke fegyelemre edződjék és alávettség az értelemnek még akkor, amikor az még zsenge és könnyen hajlítható. A szülők — a természet bölcs

rendelése szerint — szeretik gyermekeiket, de gyakran csapnak át azok dédelgetésébe. Nem nevelik a kötelességteljesítésre; elnézik, sőt dédelgetik hibájukat. Nyugodtan nézik helytelenkedéseiket és főnákságaikat, sőt jót mulatnak csínytevéseiken, amelyek — mint mondogatják — jól illenek ártatlan éveikhez. Eltűrik súlyosabb kilengéseiket is és mindent megtesznek, amit a gyermek csak kíván. Így a szülők elnézésükkel, becézgetésükkel alapján rontják meg gyermekeik természetét s később maguk csodálkoznak azon, hogy keserű a víz, melyet ízlelniök kell, pedig ők voltak azok, akik a forrást megmérgezték. Ilyenkor bántja őket, panaszkodnak is, hogy gyermekeik nyakasak, rossz hajlamúak, de már késő kiirtani belőlük a gatz, amelyet önkezüikkel palántáltak el. Fiatalkorban kell a gyermek jellemét szabályozni, rossz hajlamait kiirtani, nemtelen vágyait féken tartani és a tiszta erkölcs követelményeinek akarátát alávetni. Ha kis korában eltűrjük azt, hogy a gyermek örömét találja a mások megbántásában, ha felbátorítjuk arra, hogy örömét lelje mások — maga által okozott — szenvedésében, ha igényeseknek neveljük őket, eltűrjük hazudozásait, szertelenkedéseiket, akkor nem szabad csodálkozni azon, ha a gyermek lelkében gyökeret ver az erkölcstelenség és a bűn.

Az oktatás és a nevelés hatékony eszköz a bűnözés ellen. Mindkettőre multhatatlanul szükség van és mind a két feladat elsősorban a szülőkre hárul. A házi, az otthoni nevelést semmi sem pótolja. Az iskola inkább az értelmi élet kimunkálásával foglalkozik.

ad. f) A rossz egészségi viszonyok és a nyomor.

A rossz egészségi viszonyok különösen a gyermekek egyenletes testi fejlődését akadályozzák, a nyomor pedig — mint fájdalmas közérzés — elkeseredést szül, megbillentí a lelki egyensúlyt és ezzel már igen közel hajtja a fiatalokót a bűnözéshez.

A nyomorról azt tartják, hogy az nem más, mint bilincsek nélküli szolgaság. A nyomorban a

természetadta tehetségek nem fejlődhetnek ki úgy, mint kedvező körülmények között. A nyomor ölen teljesen lehetetlenné válik az erkölcsi és értelmi erő kiművelése. A nyomor megtöri a lélek ellenállási képességét és demoralizál.

A megélhetéssel vívott kemény harcban az élelmes, a furfangos és a gonosz elem jut győzelemhez, a jóhiszemű, a tűrő és becsületes elem rendesen elbukik.

Általánosan ismert tény, hogy az alsóbb néposztálynak kevésbé biztos a kenyere s még a kiválóbb munkaerőt képviselő egyén sem képes magának annyit keresni, hogy családja jövőjéről — valami kis tőke biztosításával — gondoskodhassék. A családfő nyomora a család nyomora.

Ahol nyomasztó szükség, a nyomor vet tanyát, ott úrrá lesz egy veszedelmes jelenség: a dologkerülés is, amely valósággal eldurvítja a lelkeket s a törvényes és a társadalmi rend ellenségévé teszi az egyént. Az ilyen környezetben élő gyermekek már eljegyeztettek a bűn számára.

A gazdasági viszonyok és a bűnözés szoros összefüggését mi sem bizonyítja jobban, mint az a kétségtelen és több oldalról igazolt tény, hogy a gazdasági viszonyok fellendülésével rendszerint apad a bűnözés arányszáma.

A mai munkásviszonyok között különösen alig lehet szó az alsóbb néposztályok gyermekeinek neveléséről. A munkásember nem él családinak nevezhető életet. A prostitúcióhoz és az alkoholhoz közel — és azok melegágyában — felnövő gyermeknek állandó felügyeletnélkülisége és magárahagyottsága csak előkészíti a későbbi bűnözést.

*

ad. g) Az élvezetek túlhajhászása.

Különösebb fejtegetését e kérdésnek szükségtelennek ítéljük.

*

A gyermekek által elkövetett büntetendő cselekmények azonosak az ős-ember természetes tulajdonságaival.

A gyermekben erősen kifejlődött az eltulajdonítási vágy és ösztönszerűség következtében az általuk elkövetett büntetendő cselekmények tekintélyes hányada a lopás, másik része pedig a testisértés tényálladáki elemeit meríti ki. Ott, ahol furfangra, fortélyosságra, különös testi vagy szellemi ügyességre van szükség, bűncselekményeket a gyermekek igen ritkán, csak elvétve követnek el.

A FÉRFIAK ÉS A NŐK BÜNZÉSE.

Gondolkodni szerető ember számára nem érdektelen foglalkozni azzal a kérdéssel sem, hogy a bűnözés terén milyen különösebb szerep jut a férfiaknak, milyen a nőknek, továbbá, hogy milyen a részesedési arány a férfi és nő bűnözők között.

Tanulmányunk első felében már említést tettünk arról, hogy a *nemnek* van befolyása a bűnözésre s említettük azt is, hogy az *általános bűnözésben* a nőknek kisebb a részesedési aránya. Átlagban az elítéltek 78%-a férfi, 22%-a nő. A személy ellen intézett bűncselekmények 57%-át férfi, 43%-át nő követi el; a vagyon elleni bűncselekményekben pedig 79:2:19:8% az arány. Az *egyes bűncselekmények elkövetőinek sorában* természetesebben sűrűbben fordulnak elő a nők és magasabb százalékban is vannak képviselve.

Franciaországban 4 férfi bűnösre esik 1 nő büntetett; az Egyesült Államokban az arány a férfiakra nézve jóval kedvezőtlenebb, mert 12 férfi bűnösre esik 2 nő büntetett. Ausztriában a büntettekért elítéltek között a nők átlagban 13–14%-kal, Belgiumban 23%-kal, Angliában 22%-kal szerepelnek. Nyugat felé haladva, emelkedik a nők bűnözésének a száma, ami nyilvánvaló bizonyítéka annak, hogy „amint a nő a változott gazdasági élet, az egyre

terjedő és a folyton hatalmasabb arányokat öltő iparrendszer folytán kisodortatik az ő természetes köréből: a családból s kényszerítettik, hogy mind tevékenyebb részt vegyen az anyagiakért való küzdelemben, megsokszorosodva az alkalmak, könnyebben és gyakrabban merül el a bűn fertőjében, mint a régi egyszerű viszonyok között“.

Általában az összes államok bűnügyi statisztikája — egy-kettő kivételével — azt bizonyítja, hogy a bűnre való hajlandóság a férfiben sokkal erősebben van kifejlődve, mint a nőben. És ez nemcsak természetes, de érthető is, ha azon különbségeket tekintjük, amelyek a férfiak és nők között részint a lelkiöszön, részint az élethivatás és társadalmi helyzet tekintetében fennállanak.

E szempontból nagy befolyással van a nőnek a társadalomban elfoglalt gazdasági helyzete is, bár az utóbbi évtizedekben már inkább ki kell vennie részét az életküzdelmekből s élettevékenysége nem egyedül a családi élet területein belül maradó. Az elkövetkező évtizedekben feltétlenül számolnunk kell a női bűnözés szaporodásával, mert számukra napról-napra több alkalom nyitattik a társasélet súrlódásaira és az ebből keletkező összeütközésekre is.

*

A nő eredeti hivatásánál fogva a gyengébb nemet képviseli s a férfi segítségére és támogatására van utalva.

A nő gyengédebb természetű, erősebb szegény — és szeméremérzete, érzékenyebb kedélyi jelleme, visszavonultabb élete, egyáltalában egész társadalmi helyzete, ami által reá nézve kevesebb az alkalom; gyengébb szervezete, mely nehezebbé teszi neki a bűncselekmény végrehajtását stb. mind olyan tényezők, amelyek megfejtik a női kriminalitásnak a férfiakénál annyira kisebb arányát.

Korunkban azonban lényegesen változott a helyzet. A nő együtt küzd a létfenntartásért és veszi fel a harcot és a versenyt a férfi emberi és társadalmi fölényével.

A női kriminalitás fejlődésének — írja Irk dr. — gazdasági viszonyokkal való összefüggését különösen élénk színekkel mutatja a különböző gazdasági fejlettségű államok kriminalstatisztikáinak összehasonlítása. Ezen összehasonlítás ama szabályszerűség kiolvasásához vezet, hogy annál nagyobb ívelésű valamely társadalom női kriminalitása, minél magasabb fejlettségű annak gazdasági szervezete és fordítva.¹⁰⁾

*

Állandó jelenség, hogy a kisebb súlyú bűncselekmények elkövetésében (pl. rágalmozás, becsületsértés stb.) a nők jelentékenyebb részt vesznek. A rágalmozásért elítéltek között átlagban 36·5%-kal szerepelnek. Valószínűleg a becsületsértésért elítéltek között is ilyen magas %-ban szerepelnek, sőt biztosra vehető, hogy még magasabb a női elítéltek aránya. „Különben valami bizonyos párhuzam van a becsület ellen irányuló bűncselekmények és a testisértések között. A férfiak is rendszerint előbb becsületükben támadják meg egymást és megsértetvén, ingerültségükben legtöbbször tettelegességre ragadtatják magukat, míg a nő gyengébb ereje folytán megelégszik azzal, ha ellenfelét becsületében sérti meg“.

Ezzel szemben azon eseteknél, hol a bűncselekmény alapalkatelemét az erőszak képezi, ott már a férfi bűnözők %-a emelkedik túlsúlyra.

*

A testisértéseknél elenyésző százalékban szerepelnek a nők, s akkor is inkább a könnyű testisértések között. Míg a súlyos testisértések eseteiben 6·5% az arányszám, addig a könnyű testisértések között 17·8%.

Ha megfigyeljük a nők egyes bűncselekményekben való részesedési arányát, azt tapasztalhatjuk, hogy az élet elleni bűncselekményekben tekintélyes % jut a női bűnözőkre és sok esetben az

¹⁰⁾ Lásd műve: 275. l.

anyaság hajtja őket a bűnbe (gyermekölés és kitétel 100%, magzatelhajtás 96,6%, gondatlanságból eredő emberölés 43,4%, családi állás elleni bűncselekmények 75%-a stb.).

A bűncselekmények azon nemei között is, amelyekben ember embertárs ellen küzd, az a jelenség, hogy a nő sokkal nagyobb mérvben szerepel ott, ahol a bűnös szándék embertársa életének kioltására irányul. Dr. Kármán Elemér „Bűnügyi statisztikának újabb eredményei és irányai“ című tanulmányában ezeket írja: Tízennyolc nővel szemben, aki ölési szándékkal tört ellenére, csak öt olyan van, aki csak sebesíteni akart, de halált okozott. Míg a férfiaknál a gyilkosság feleannyi, mint a felindulásban elkövetett emberölés, addig a nőknél épen megfordítva. Mint érdekes lélektani jelenséget jegyezhetjük ezt fel. A nő nem emel rögtön kezét ellenére, nyilván azért, mert érzi, hogy csak vesztethetne az egyenetlen küzdelemben. Érzékenyebb kedélye sokkal könnyebben határozza el magát a véres bosszúra, mint a férfi. A férfiakat akárhányszor apró haszontalanságok fűtik és tüzelik, hogy kezét emeljék embertársaikra. A nőt csak nagyobb ok bírja rá az ilyenre s a nagyobb ok nagyobb eredményt is kíván. A testisértések túlnyomó részét a férfinép összetűzései, a munka, a napi küzdelem változatos útjai, a mulatság, a szerelemfáltás stb. szolgáltatják, amelyekben a bosszú, az irigység, a féltékenység játszik vagy viszik a nagyobb szerepet.

A speciálisan női gyilkosságok szaporodó sora haladó korunknak egyik legszomorúbb jelensége. „Mert amit a nő követ el, az mindig és mindenütt érdekes, akár a művelt nyugat, akár a vad kelet szolgáltatja. A nő erkölcsi romlottsága olyan eszközöket és módokat juttat keze ügyébe, melyek egy férfi büntettesnek már csak nemi alkatánál fogva sem ötlük eszébe“. A természeti ösztöneit, a velük született ősi gerjedelmeket hajlítja bűnös akarátának szuggesztíója alá a nő. A kiszemelt áldozat elpusztításának mesterkélttsége és módja, majd minden esetben külön tanulmányozást igényel s még a

leghidegebb természetű nyomozókat is megdöbenti.

A mérgezés például túlnyomó részben női bűn. Ez a gyilkosságnak az a módja, amely semmiféle testierőt nem igényel, egyenesen kizárja a bátorságot, ellenben annál nagyobb elvetemültséget feltételez.

A késsel, doronggal vagy lőfegyverrel gyilkolónak közel sem kell úgy összeszednie a lelki erejét, mint annak, aki hihetetlenül, szinte nem hétköznapi akaratelszántsággal tudja magát elhatározni arra, hogy másnak az életét orvul kioltsa.

A rendes gyilkos — még ha alvó embert is öl — valami párbajszerűséget érezhet a cselekedetében. Meg lehet az a mentsége, legalább saját maga előtt, hogy áldozata közben felébred és reá támadhat. A gyilkos tehát tette elkövetése előtt magára erőszakolhatja valami hősi póznak az érzetét, a mérgegykeverésnél azonban hiányzik ez a lelki narkózis. „Ő kénytelen teljes hidegséggel fontolni végig a szándékát, egy pillanatra sem ragadja magával a tett heve, vagy az esetleg kifejlődő dulakodás, avagy a vérnek kétségtelenül bódító (extatikus) hatása“.

A bűnre készségnek ez a formája a nőknél sokkal inkább ki van fejlődve, mint a férfiaknál. Gyengébb fizikumú adja meg a lelkének nagyobb elvetemültségre való képességét, mint ahogyan egyáltalán „a bölcs és könyörtelen természet kiegyenlíteni iparkodik mindenféle kvalitásbeli defektusokat, avagy részaránytalanságokat a teremtményeinél“. Ezért van igaza annak a szólásnak, hogy ha a nő gonosszá lesz, akkor sokkal elvetemültebbé tud válni, mint a férfi.

A mérgegykeverés mélyen fekvő természeti oknál fogva majdnem kizárólagosan női büntett. A mérgegykeverésben jelentkezik a női lélek maradiságra hajlamos volta is, amiért a mérgegykeverés — mint mesterség — évezredek óta sem haladt semmit. Még ma is azokkal az eszközökkel dolgozik, ame-

lyekkel az ókorban, sőt egész bizonyosan az őskorban is dolgozott.

*

A személy elleni bűncselekményekben a férfiak 87,1 %, a nők 12,9 %, a vagyon elleni bűncselekményekben a férfiak 80 %, a nők 20 %-kal szerepelnek, ami tehát azt mutatja, hogy míg a férfiak majdnem egyenlő arányban szerepelnek mind a két bűncselekmény csoportjába, addig a nők sokkal gyakrabban követnek el vagyon, mint személy elleni bűncselekményt. „Anyagi gondok viszik reá főként a nőt a bűnre, de a mellett az a tény, hogy a könnyebb eszközökkel végrehajtható s jobban eltitkolható bűncselekmények felelnek meg inkább a természetének, valamint, hogy igen sok személy elleni bűncselekmény, kivált a testi sértés a korcsmai életnek és az ezzel járó összekülönbözéseknek és dulakodásoknak a következménye, amiben pedig majdnem kizárólag csak férfiaknak van részük, szintén erős magyarázatát adják a nők által a vagyon bűncselekmények sokkal gyakoribb elkövetésének, mint a személy ellen irányulóknak“.¹¹⁾

*

A kriminálstatisztika táblázatokban ismerteti a különleges bűncselekményekben jelentkező részesedési arányokat. Ezekből állapítható meg, hogy pl. az orgazdaság egyike azon bűncselekményeknek, amelyben a nők részesedési aránya 33,4 %, tehát túl magas. A nők alárendeltségi helyzete idézi elő azt is, hogy pl. a családi és házközösségi (cselédi) lopásokban is az arány jelentékenyül kedvezőtlen a nőkre (32 %). Ugyancsak magas aránnyal látjuk szerepelni a nőt még a bűnpártolásért, a csalásért, a hamistanúzás és a hamisesküért elítéltek között.

A bűnözés széles mezején találkozunk egy olyan bűncselekménnyel is, amelyben jelentékeny %-ban szerepelnek a nők, akik vagy egyéniségük varázsával, vagy alsóbbrendű szenvedélyükkel

¹¹⁾ Bűnügyi statisztika: (1904—1908) 66. l.

telt testük felajánlásával végzik el a legbiztosabban ható alakban a *felbűjtást*, amely a férfitettesre a legkönnyebben és a legbiztosabban ható méreg.

*

A férfi és a női bűnözés fejtegetésénél lehetetlen mellőznünk a szerelemnek — mint élettani és erkölcsi jelenségnek — felemlítését. A szerelem maga nem más, mint életnyilvánulás, mely ha vágyait kielégítheti, békés és nyugodt érzelem. Nem ismer azonban korlátokat és vak ösztönné válik, ha ellenkezésre talál. S ott, ahol úgy a férfi, mint a nő részéről a vak ösztönök tombolnak, ott olyan drámai összeütközések robbannak ki, melyeken a bíró sem csodálkozik, sőt a lélekbúvár lélektani mentséget és indokolást is talál.

Van a szerelemnek célja és pedig a fajfenntartás, de csak a házasság keretén belül. Ezért van a házasságnak, mint jogintézménynek, olyan nagy fontossága és szerepe úgy a társadalom, mint az állam életében.

Ha pedig mint erkölcsi jelenséget tekintjük a szerelmet, szintén azt kell megállapítanunk, hogy — mint ösztönnök — az emberiség erkölcsi életének kibontakozását illetően nagy a jelentősége. Az erkölcsi törvényt mindenkor a fajfenntartás és a társadalmi együttélés ösztönei irányították, amely az emberből egyúttal a legkülönfélébb erkölcsi érzéseket is váltotta ki. „Az ősember nagy küzdelmeiben a férfi már kezdettől fogva nagyobb mértékben vette ki a részét, mint a nő. Az elejtett vadat barlangjába hurcolta, ahol féltve őrizte és rejtegette életpárját is, hogy a küzdelmekben más hódítóknak ne essen áldozatul. Ez évezredekön keresztül lassan szokássá vált s ezzel összefüggésben jött létre a szeméremérzet“. Az életközösség később arra utalta az embert, hogy a küzdelemből, mint férj és feleség egyaránt vegye ki a részét. Ez az — egymásra utaltságon felépült — kölcsönös vonzalom, a kölcsönös megbecsülés és hűség érzéséhez, másfelől azonban arra a gondolatra is vezetett, hogy az egy élet-

közösségben élő egyének egymás érdekében védjék is meg otthonukat.

Míg a férfi épen a szerelem hatása alatt nem csupán a szépséget s a külső bájakat keresi a nőben, hanem benne élettársát is látja és tiszteli, viszont a nő megbecsüli ezen kiváltságos helyzetét és mint anya és feleség, nem méltatlan a családi tűzhely szeplőtlenségére, addig az erkölcsök lazulásától félni nem kell, addig sem az állam, sem a társadalom veszélynek kitéve nincs.

Változik azonban a helyzet, ha a férfi csupán érzéki gyönyörei tárgyául tekinti a nőt, viszont a nő — nem lévén képes ösztönein uralkodni — a romlás útjára lép. Akkor veszélyben a társadalmi rend, veszélyben az állam érdeke, veszélyben a házasság jogintézménye és veszélyben az erkölcsi élet tisztasága. A zilált alapokon nyugvó házasság „mint már a régi római jogi felfogás kifejezésre juttatta, nem töltheti be a családi élet erkölcsnemesítő szerepét. Ott, hol az új száj megjelenése nem új örömök kútforrása, ott beáll a családi élet agóniája. Az ilyen házasság kertjében azután buján tenyészik a kriminalitás“.¹²⁾ A nemi ösztönök lázában a leghiggadtabb és legjózanabb emberek is megbomlanak, valósággal beszámíthatlan állapotba jutnak s úgy a férfiak, mint a nők becstelenségekre és bűnre vete-mednek.

Az emberiség történetének minden korszaka igazolja, hogy az emberiség a maga egészében folyton magasabbra tört és a művelődés mind magasabb fokára tényleg el is jutott; ezzel kapcsolatosan az államok életében nyugodt fejlődés, a gazdasági megerősödés mindig biztos úton haladt akkor, amikor az emberek lelkéből a szilárd erkölcsi alap nem hiányzott, vagyis magasabb és fejlettebb életet élnek az államok akkor, amidőn az erkölcsök sértetlensége a házasságon belül biztosítva van, amidőn a családi élet tisztasága és szépsége féltékenyen

¹²⁾ Irk dr.: 290. l.

öriztetik s amidőn a nők a szerelemben nem lealáztatnak, hanem felemeltetnek, amidőn minden férfi a maga nemes ideálját becsüli meg a nőben.

Ezzel szemben a társadalmi téren erkölcsi sülyedés, az államok életében gazdasági, hitéleti, művelődési stb. tekintetekben visszaesés mutatkozik mindig, amidőn az ember állatemberré fajul, amidőn csak abban leli gyönyörét, hogy ha térdig gázol az érzéki gyönyörökben, a nőben sem keresi élete nemesebb felét, hanem az állat látja az állatot.

Ilyen viszonyok között mi sem természetesebb, mint az, hogy a nemi ösztönből eredő bűnözési esetek száma jelentékenyen emelkedik.

A férfi és a nő élete mindenben össze van forrva. S amennyire igaz, hogy a nő jóban és rosszban társa a férfinak, annyira bizonyos az is, hogy a bűnözés világában sok minden történik a nő kedvéért vagy a nő bírhatásáért.

*

Hazai viszonyainkat figyelemmel kísérve megállapítható, hogy a prostitúció (a nyilvános és titkos kéjelgés) milyen pusztítást visz véghez. A prostitúció okait alapos vizsgálódások tárgyává tették. Legfőbb okainak egyike gyanánt az anyagi szűkséget állapították meg. Okai között szokták emlegetni még a szerelmi csalódást, a családi élet züllöttségét, a tudatlanságot stb. is. Tulajdonképen női erkölcsdefektus, bár a férfiak között is akadnak, akik magukat prostituálják. Az üzletszerű csábítás és a kerítés 1908. évig — hazánkban — úgyszólván semmiféle tilalomba nem ütközött; a leánykereskedelem is csak 1912. év óta üldöztetik szigorúbban a törvény erejével.

Maga a prostitúció 1928. óta az egész ország területén egyöntetűen szabályoztatott.

A prostitúció olyan régi, mint maga a társadalom. Évszázadokon keresztül különböző változásokat mutat, hol megengedték, hol megtűrték, hol pedig elnyomták. Végeredményben mindvégig fenn-

maradt. Anélkül, hogy a kérdéssel tovább foglalkoznánk, meg kell állapítanunk, hogy úgy a prostitúció, mint az élőhús-kereskedés súlyos és elszomorító jelensége életünknek és sok esetben válik előidézőjévé a jogrend áttörésének, arra a kölcsönös háromlásra tekintettel, mely a prostitúció és a bűnözők világa között állandóan fennáll.

A női bűnözők 35—40%-a a prostituáltak közül kerül ki. A társadalomból való kitzasztottságuk révén a bűnözők és prostituáltak egymásra találnak, életútjuk is párhuzamosan halad. Különösen a lopás, az orgazdaság, a testisértés s a gyilkosság velejárói a prostitúciónak.

*

Mint tipikus női büntetről kell megemlékezni a gyermekölésről és a magzatelhajtásról.

A magzatelhajtás különösen az utóbbi évtizedekben mutat magas ívelést s inkább mint proletár-bűnözés jelentkezik. Ezt az elítélt nők vagyoni viszonyaiból állapították meg. A bűnügyi statisztika a bűncselekmény elkövetési számát illetően nem lehet teljesen megbízható, alig 3—4%-a kerül nyilvánosságra, mert a bűncselekmény eltitkolásának művészete ma már nagyon kifejlődött. Csak a látható magzatelhajtás kerül a statisztikákba, nagyobb százalékát a titok leple takarja. A magzatelhajtás beteges jellegű társadalmi életjelenség, melynek oka a mindennapi kenyér hiánya, az igények emelkedése, de egyéb — részletesebben itt nem tárgyalható — okai is vannak. Legfőbb oka mindenesetre a gazdasági rugókban keresendő és másodsorban az erkölcsiekben.

Nem nyújt derűsebb képet a gyermekölés statisztikája sem — írja Irk dr. „Évek hosszú során át hazánkban 50—70 között váltakozik ezeknek a száma. Javulás pedig várható volna a magasabb emberbaráti gondolkodás eredőjeként. De mit ér a legaltruisztikusabb forrásokból fakadó gyámolítás is, ha ezekkel szemben oly szívósan dacol a társadalom berozsdásodott előítélete!”

Ugyancsak Irk dr. említi, hogy a gyermekölés egyik kegyetlen módja az angyalcsinálás, amely tipikus cseléd- és gyári munkásnői kriminalitás. „Így lép a kulturkorszakban a primitív idők óriási gyermekhalandósága helyébe a célszerűen intézett elnéptelenedési folyamat. Az asszonyok ezrei, kiknek a gyermek kellemetlen, avagy elviselhetetlen teher, lelkükön a gyilkosság bélyegével bolyonganak közöttünk“.¹³⁾

*

Az intellektuális bűncselekményeket (csalás, sikkasztás, zártörés, hűtlenkezelés, okirathamisítás, csalárd- és vétkesbukás stb.) a legnagyobb százalékban a férfiak követik el. Különösen a háború alatt és óta szaporodtak el ezek a bűncselekmények, bár utóbbi időben csökkenő irányzatot mutatnak.

Hogy az intellektuális bűncselekmények a háború és a forradalmakkal kapcsolatos időkben tömegesebben fordultak elő, ennek magyarázatát a gazdasági eltolódásokban és az egyensúlyát veszített állami és társadalmi életben találhatjuk meg. „A háború után minden érdekelt ország gazdasági helyzete leromlott. Általános elszegényedés következett be a győztes államokban is, amivel szemben bizonyos gazdasági ágakban mutatkozó konjunkturák kihasználásával egyesek hirtelen meggazdagodtak és nagy vagyonra tettek szert. A háborúból visszaérkezők nehezen tudtak újból elhelyezkedni a polgári életben és ezért tömegesen vetették magukat azok után a gazdasági lehetőségek után, amelyek rövid idő alatt gyorsabb eredményt ígértek“.
„A hirtelen meggazdagodás vágya — valósággal — társadalmi láz lett és akik anyagi alap nélkül belekerültek a gazdasági szerencsejátéknak beteges forgatagába, azok sorából támadt a legtöbb csaló és sikkasztó.“¹⁴⁾

¹³⁾ Irk dr.: 293. l.

¹⁴⁾ Turcsányi: 65. l.

KORUNK HALADÁSÁNAK HATÁSA A BÜNÖZÉSRE.

Nincs hatalmasabb erő a földön, mint az emberi kultúra. Még a fizikai akadályok sziklafalain is keresztül tör és útat robbant magának a lélek örök értékei számára. A kultúrán nem győzedelmeskedhetik a nyers fizikai erő. A kultúrát senkitől sem lehet erőszakkal elvenni. Inkább csak elsorvadhat. Ha elsorvad, az egyben lelkiválságot is jelent és jelenti a néplélek sorvadását is. Ha pedig a néplélek sorvad el, ez már nem mást mutat, mint azt, hogy maga a társadalom, de az állam életereje is veszendőben van.

Úgy az állam, mint a társadalom szervezetét ellenállóvá és teherbíróvá kultúrája teszi, amely mindkettő erőforrásainak mintegy természetes táplálója. Ha életerős valamely állam vagy nép kultúrája, akkor maga az állam és a nép is életképes, erkölcsi kötelékekben szilárd és egyben fejlődésre érett.

Említettük, hogy a kultúrát erőszakkal elvenni nem lehet. De mégis igen könnyen elveszíthetni, mert a kultúra nem olyan, mint a gránittömb, amely a legnagyobb forróságban és a csontfagyasztó hidegben is állagában változatlanul fennmarad és képes dacolni minden idők viszontagságaival. A kultúra inkább olyan, mint a hó, amely ragyog és csillog, de gyorsan el is olvad és összezsugorodik, különösen, ha általános elszegényedés s az ezzel járó erkölcsi hanyatlás áramlata, mint sorvasztó szél verdesi. „A kultúra nem olyan kincs, amelyet egyszerű, pusztá őrzéssel meg lehetne tartani. A kultúrát minden egyes nemzedéknek újból és újból kell kivívnia“, még pedig élniakarásának hatalmas, rendkívüli erőfeszítésével.

A kultúra nem más, mint haladás és művelődés, szellemi és erkölcsi erőben való gyarapodás. A fejlődő kultúra lendület, élniakarás és élnitudás.

A fejlődő kultúra nemesítő hatását például szembeszökően láthatjuk magyar népünk ősi, keleties lobogású, zabolátlan és lobbanékony természetének lehiggadásán. Akármerre tekintünk, megállapíthatjuk, hogy „az Alföld síkjától kezdve a hegyek között eldugott kis falvakig... az atavisztikus népszokások lassanként szintén símulnak és szelidülnek. De nyomon követhetjük a kultúra kinövéseinek káros hatásait is, amelyek a forgalmi élet erősbödő lüktetésével már a falvakban is megfigyelhetők s azután fokozódó erővel terjednek a városiasabb községekben, a nagy városoknak buján tenyésző bűnfertőjéig“¹⁵⁾ amelyeknek elkülönítése és ragálymentessé tétele az állam és társadalom részéről úgyszólván lehetetlen.

A kultúra azonban — mint haladás — a félművelt vagy a művelődésre még éretlen népek és emberek kezében veszedelmes fegyver is, mert vívmányait előszeretettel állítják és könnyen állíthatják nemtelen céljaik szolgálatába s azok segélyével — különösen a közbiztonság terén — egyenesen romboló munkát végezhetnek. Hogy csak egy példát említsünk: senki által kétségbe nem vont tény, hogy a technika haladása előnyösen hat és tökéletesíti az emberi művelődést; de azt is elismeri mindenki, hogy a technika vívmányai beállíthatók és be is állítatnak a bűnözés szolgálatába, amiből tehát felállítható az az igazság, hogy a technika a bűnözés technikáját is fejleszti. Kétségtelen jele és letagadhatatlan bizonyítéka a haladásnak az, hogy korunk bűnös embere gonosztevéseinek céljaira igénybe veszi és felhasználja a technika legújabb vívmányait. A kor haladásával halad a bűnözés technikája is. Ma már nem rendkívüli, nem meglepő, hanem hétköznapi eset, hogy bűncselekmények repülőgépeken, automobilon vagy azok felhasználásával követtetnek el. Nem meglepő, hogy a páncélszekrények a legfinomabb műszerek igénybevételével s villamos áram segítségével nyitattak fel.

¹⁵⁾ Dr. Buday László.

A művelődéstől, a kor minden irányban való nemes fejlődésétől azt kellene reménylenünk, hogy a gonosztettek száma — a kultúra haladásával — csökken és a kultúra útján csak az indulatok finomodását s az erkölcsök javulását fogjuk az egész vonalon tapasztalhatni, hogy az emberek jobbak, szelídebbek és könyörületesebbek lesznek. Sajnos, reményeinkre, feltevéseinkre ridegen cáfolnak reá a tények, amelyek épen ellenkezően azt bizonyítják, hogy a bűnözés idomul a kor haladásához, a bűncselekmények elkövetési módja, tehát a bűntevés technikája pedig szépen idomul és alkalmazkodik a technika haladásához.

Az intellektuális bűncselekmények ma már egy egészen új csoportját képezik a bűntevésnek. Pedig nem szabad azt hinnünk, hogy a „ma“ embere bűnösebb lenne, mint a „tegnap“ embere volt. Csak a bűnvetés technikája és a bűnözők tanultsága fejlődik.

Ma, amikor már 15 éves betörők működnek páncélszobákban, amikor elszánt bűnözők a maguk által készített és mérnökileg kiépített alagúton át törnek pénzüzetekbe, amikor betörő-iskolák és tolvaj-akadémiák működnek; amikor magasan iskolázott emberek magasan fejlett értelmiségüket körmönfont csalások, sikkasztások, komplikált üzérkedések, pénz-, bélyeg- és ékszerhamisításokra használják fel; amikor már túlvilági tudományok misztikumának ismereteivel is laborálnak, valóban gondolkodóba kell esnünk és reájönnünk arra, hogy a mult idők és a mai kor bűnözői közötti különbség és ellentét kezd igen jelentékeny lenni.

Az 1910-es években Páris és környékének négy millió lakosát Bonnot autó-haramia bandájának vakmerő támadásai hosszú időn át tartották halálos félelem között és ez alól az idegbomlasztó félelem alól csak akkor szabadult fel, amikor sikerült őket — súlyos emberáldozatok árán — megmenteni. De ez is milyen nehezen ment! Mert a modern kor büntetése nem úgy, mint a hajdani gavalléros gondolkodású pusztai betyár, aki akkor, amikor szorult a hurok a nyaka körül, merészen és férfiasan szállott

szembe üldözőivel; nem, korunk modern bűnözői bemenekülnek egy házba, eltorlaszolják a bejárato-
kat és biztos fedezékek mögül sortűzzel fogadják az
őket üldözőket. Milyen sülyedés tapasztalható a
mult és a jelen gonosztevője között! A mult világ
bűnözői egyszerű módon és egyszerű eszközökkel
követték el bűncselekményeiket. Menekülési eszkö-
zeik is egyszerűek és kezdetlegesek voltak. A futó-
betyár életében volt valami poézis. Az erdők mélyén
tanyázó, a nádasokban bújkáló vagy a széles pusztá-
kat barangoló — inkább a virtus kedvéért bűnöző
— betyár alakja, valahogy rokonszenvesebbnek tű-
nik szemünk elé, mint a száguldó gyorsvonatokat
robbantó vagy az autós betyárok típusa. Az előb-
biek csak szegénylegények voltak, akiket inkább az
elkeseredés vagy szerelmi csalódás hajtott a rossz
útra, de a modern bűnözők, a modern betyárok, akik
valóságos embervadászatot rendeznek, akik sem
gyermekeket, sem nőket nem kímélnek, akik nem
az erdők mélyén vagy a nádas, hanem a nagyváro-
sok kőrengetegeit bújják és a temetőkriptákat vá-
lasztják rejtekhelyül, akik testben és lélekben cini-
kusak és gonoszak, akik kegyetlenül és orozva tá-
madók, ezek valóban ellenszenves és megrögzött
típusok. Külön világ az, amelyben élnek. Ezek iga-
zán nem normális bűntevők, akiket vagy a terhelt-
ség, vagy a mostoha életkörülmények, vagy egyéb
más tényezők kergetnek a bűnözésbe; ezeket nem az
alkalom, nem az indulat teszi bűnösökké, ezek egve-
nesen beleszületnek abba a romlott levegőjű világ-
ba, amelyben tradicionális törekvés és nemzetközi
jellegzetes vonás mindenütt és mindig veszélyeztet-
ni az államok békés életét és nyugodt fejlődését. Ál-
landó ellenségei minden jóra és nemesre való törek-
vésnek.

Nagyon megváltozott a karakterük is. Az egy-
szerű bűnözők inkább csak a vidéken találhatók fel,
a modern bűnöző már bevándorolt a városokba s a
roppant kötengerben ütötte fel tanyáját. Itt modern
bűnözőkké képezik ki magukat. Megtanulnak bánni
a fegyverekkel. Kiismerik a villanyosság minden

előnyét. Mechanikusok és technikusok lesznek. Megismerkednek bizonyos fokú kémiai ismeretekkel is. Úgyesen tudnak bánni a kerékpárral, kitűnő gépkocsivezetők és jól kezelik a telefont. Úgyes telegrafisták, zár, lakat, szerszám stb. szakértők. Ha kell, kitűnően tudnak írást hamisítani. Magukba szednek bizonyos nyomozó, sőt jogi ismereteket. Térképekkel, fotografáló gépekkel, villanyos zseblámpákkal szerelik fel magukat. Haditervekkel dolgoznak. Bátorsággal s szinte bámulatraméltó vakmerőséggel hajtják végre büntetteiket.

A gonosztevés — a maga szempontjából — kétségtelenül eredményesen gyümölcsözteti a tudomány modern vívmányait. Minden új találmányra felfigyel, minden új felfedezésre reáteszi a kezét és ezért tudja lázba ejteni és megfélemlíteni a tisztességes társadalom tagjait.

A büntettes-társadalom új, modern eszközökkel dolgozik. Az ő külön világában új tervek forrnak, új irányzatok forronganak, versengenek és a tisztességes társadalom ellen folytatott küzdelmükben megnyilvánul az a szomorú tény, hogy mindinkább távolodnak attól, hogy az elválasztó terület és szakadék folytonosan növekszik.

*

A technika haladásán kívül a művelődés fokának emelkedése is jelentékenyen megváltoztatta a mai kor bűnös embereinek típusát. Az is hiú reménynek bizonyult, hogy a kulturális műveltség gátat vet és feltétlenül visszatartja az embereket a bűnözéstől, hogy kigyógyítja abból és megjavítja őket. Ellenkezőleg, sokszor épen a műveltség, az ezzel járó magasabb, felfokozott igények vagy a kapaszkodási vágy hajtják a gyenge akaratú embereket a bűnözésbe. A közönséges bűntevők között lépten-nyomon találunk megtévelyedett, előkelő embereket is, akik hihetetlen leleményességgel, e mellett úri titoktartással és kedvességgel álcázva szövik bűnös hálójukat mindaddig, amíg szerencsétlenségük el nem juttatja őket is a börtön küszöbéig. A bűn

szennye felcsap rájuk és sáros hullámai elsöprik őket. Főiskolát végzett emberek jelentékeny számát tette már ezideig is tönkre az élvezetek túlhajtása, az ital, a kártya, az asszony, a nagyzási hóbort. Hány — a művelt osztályhoz tartozó és jobb sorsra érdemes — embert tett tönkre, sodort le a tisztesség ösvényéről a könnyelműség ezer ördöge.

A mult bűnös embereitől eredő bűnök mintha nem lennének olyan komplikáltak, mintha nem is egy és ugyanazon forrásból erednének és táplálkoznának. Nekünk úgy tetszik, mintha a durva akarat, az erős indulat, vagy az ösztönszerűleg kiváltott bűnök és a jelen kor szövevényes, körmönfont, titokzatos és összetett bünei között valami nagyobb, mélyebbrenyúló különbség volna. Mintha az utóbbiak aljasabbak, gyűlöletesebbek és rémesebbek lennének! Mintha azok a módok, amelyek szerint a modern bűnözők bűncselekményeiket végrehajtják, megdöbbenőbbek és borzalmasabbak lennének! Mintha a mai kor bűnözőiben több lenne az aljasság és az elvetemültség!

Néhány évvel ezelőtt egyik fővárosi lap egy érdekes amerikai cikket közölt. Ennek a cikknek írója a legalaposabban foglalkozott az Egyesült Államok bűnözésével. Kimutatta benne, hogy a bűn különböző nemei évenként 10 billió dollárjába (a mi pénzünkre átszámítva 60 billió pengő) kerülnek az Egyesült Államok lakóinak. Ez tizenkétszer akkora összeg, mint amennyit a hadserege és tengerészete emészt fel és épen annyi, amennyivel az idegen államok összesen tartoznak az Egyesült Államoknak. Felemlítette a cikkíró, hogy a gyilkosságok száma évenként 11—12.000-re emelkedik és hogy tíz esztendőn belül közel 40 %-kal szaporodott azok száma. Említette továbbá, hogy bármilyen nagy is a gyilkosságok száma, mégis 100-ad részét teszik ki a büntető-törvénykönyvbe ütköző másfajta cselekményeknek. Minden kis és nagy bűncselekmény 99 %-a a tulajdon ellen irányul. A vasúti, a hajózási és a szállítási vállalatoknak átlag évi 500 millió dollár kárt okoznak a tolvajok, akik az árukat szállítás közben fosz-

togatják. A zugtőzsdések, a zugvállalkozások, szélhámósok, olaj és bányászati vállalatok csalói, évenként legalább 2 billió dollárt szednek ki az emberek zsebéből. Csekkcsalások és váltóhamisítások által okozott károk összege 30—40 millió dollárt tesz ki. A hamis bukások és a hitelbevett árúk továbbadása és ki nem fizetése, valamint a más módon elkövetett csalások által okozott kár minden évben 400 millió dollárra rúg. Az Egyesült Államokban közel 3800 fegyintézet van. Ezekben átlag 75—100.000 férfi és nő van bezárva. Ezenfelül évenként 200.000 ember van elhelyezve javítóintézetekben és dologházakban. Az a gazdasági veszteség, amelyet az amerikai bűnözők improduktivitása okoz, évi $2\frac{1}{4}$ milliárd dollárt tesz ki.

Ha az Egyesült Államok — nagy vonásokban ismertetett — bűnmérlege felett elgondolkodunk, önkénytelenül eszünkbe juthat, mennyivel gazdagabb lehetne egy állam, ha évről-évre nem kellene azokkal a károkkal, veszteségekkel számolnia, amelyek a bűnözés révén érik.

*

A mai kor, a mi napjaink bűnözése felett valóban érdemes elgondolkodnunk. Nem nagy és nem nemes indulatból, hanem ellenkezően a gonosz és aljas emberi indulatokból eredők.

A modern bűnöző esküdt ellensége a kultúrának, a haladásnak, a művelődésnek, a fejlődésnek és minden nemesebb emberi törekvésnek.

A bűnözés problémájának megoldása nem egyes nemzetek, hanem az egész világ népének a problémája, vagyis *a bűn és a bűnözés világprobléma*, már azon a címen is. mert a bűnös cselekedetek száma folytonosan emelkedik és azok apadására — sajnos — a mai adottságok mellett nem lehet számítanunk.

*

Hátra volna még röviden megemlékezni arról, hogy a háborúnak — ennek a nagy világégésnek — volt-e és milyen hatása a bűnözésre? A kérdésre röviden azt a feleletet adhatjuk, hogy a világháború

alatt és után a bűnözés képe s a bűnözési mentalitás lényegesen megváltozott és ez különösen szembe-
szökő a szegényebb néposztályoknál, melyek a há-
borút is a legközvetlenebbül érezték. A háború a
teljeskorú, dolgozó és kereső férfiak zömét szólította
fegyverbe és szakította el családi tűzhelyétől. En-
nek nem is lehetett más eredménye, mint az, hogy
a férfiak bűnözése jelentékenyebb arányban csök-
kent. Ezzel szemben fokozatosan előtérbe jutott a
nők és a fiatalok bűnözése, akiknek a bűn éle-
tében való szereplése szinte megkétszereződött. És
ezen nem is csodálkozhatunk. Az élet felette megne-
hezedett. A háború végzetes szerencsétlensége ólom-
súlyként nehezedett az államra, társadalomra és
egyésekre egyaránt. A megélhetésért való küzde-
lem majdnem kizárólag a nők vállaira tolódott át és
a családfő helyét betöltő feleség sem a házfegyve-
lem-tartás, sem a nevelés súlyos gondjaival nem
tudott megküzdeni. Családfő nélkül maradt az ott-
hon és tanító nélkül az iskola. E kettő hivatása pe-
dig idejekorán megvédeni a fiatalokat a megté-
velyedésektől. „Kezdetben — s legnagyobb részben
— a fiúk ellen van a legtöbb panasz, ám később, mi-
kor a környezet egyre romlik, az örvénybe egyre
nagyobb mértékben szédülnek bele a jövő anyái, a
leányok is. Nem említve a büntetőtörvénykönyv
azon megszegéseit, amelyeket a mai korszellem
egészen másképpen értékel (izgatás, felségsértés
stb.), mint korábban, ki kell emelnünk, hogy első-
sorban a vagyonellenes bűncselekmények azok,
amelyek a háborús időszak nőbűnöseit megszedítet-
ték. Nyilvánvaló, hogy akkor, amikor a vagyonel-
tolódások egyre nőttek s a vagyonkülönbségek
mind nagyobbra váltak, a szegény asszony elkese-
redésében kevésbé kezdett disztingválni az enyém
és tied között. Lehet, hogy nemcsak a nyomor sze-
repel indítóokul, hanem az anyagi előnyökért foly-
tatott kíméletlen tusában a kapzsiság is ragadóssá
vált és sokat ez vitt bűnre“.¹⁶⁾

¹⁶⁾ Dr. Buday László.

A bűnözési hajlam a háború súlya alatt általában lényegesen emelkedett. Az élet zordsága elviselhetetlenül nehezedett az emberiségre. A háború demoralizálólólag hatván, előnytelenül hatott a bűnözés index-számaira is. Különösen felszaporodtak az emberélet és a vagyonelleni bűncselekmények. A háború alatt „a társadalmi megvetést provokáló bűnők úgyszólván társadalmi szokásokká” váltak. Az emberekből fokozatosan veszett ki az erkölcsi felelősség és ellenőrzés tudata. „Az árdrágítók, lánc-kereskedők, akik a törvény hézagai között bújkáltak, a háború szörnyű kataklizmájából örömet, élvezetet és vagyont igyekeztek kicsikarni maguknak. A törvény mind szigorúbb fellépéssel próbált visszaéléseiknek véget vetni, de...hiába: a kultúr-bűnözés valóságos orgiáit ülte“.¹⁷⁾ A háborúból visszatérők bizonyos fokú exaltságot is hoztak magukkal a lövészárokból.

„S még később, mikor vonult vissza — illetőleg özönlött, egyrészt hajszolva rohant — a vert sereg, ötödfél év annyi elkeseredésének, elfásultságának arithmikus lépteivel s a fegyelem teljes bomlása a novemberi forradalom teljes szabadosságába olvadt bele, akkor a bűnkép még erősebb árnyalatokkal sötétedett“.¹⁸⁾

Közvetlen a háború után feltűnő mértékben szaporodtak az intellektuális bűncselekmények. Az emberek tömegesen vetették magukat olyan gazdasági lehetőségek után, amelyek rövid idő alatt gyors eredményt ígértek. Mint érdekes kuriózumról emlékezhetünk arról a tőzsdebizományosról, aki a fogházban léte idején gazdagodott meg s e réven szabadult a büntetés alól.

A háború nagy eseményei végigfutottak az emberek idegein. A háború különböző hatásai a bűnözés terén is különböző visszhatásokat váltottak ki.

A háborús idők megnövekedett, illetve magasra szökött bűnözési hullámvonala azonban az utóbbi

^{17 18)} Dr. Buday László.

években biztatóan javul és kezd reátérni a maga normális útvonalára.

A BÜNÖZÉS STATISZTIKÁJA.¹⁹⁾

Azok a tudósok, akik a bűnözés okainak kutatásával foglalkoznak és a bűnözésnek a különböző tényezők hatása alatt létesülő alakulását vizsgálják, azokban bizonyos törvényszerűségeket is igyekeznek megállapítani. A bűnözés jelenségeiben és azok csoportosulásában bizonyos szabályosságot fedeznek fel, ha nem is épen olyant, mint amilyenek például a fizikai világ törvényei. Majd a gazdasági, majd a társadalmi viszonyok hatását teszik megfigyelés tárgyává a személy, a vagyon vagy az erkölcs elleni csoportokba osztályozott büntetendő cselekményeknél.

A bűnözés statisztikájának a szülőföldje Belgium és Franciaország.

Hazánkban a múlt század közepéig nyúlnak vissza a bűnügyi statisztika szálai; a rendszeres adatgyűjtés azonban csak 1881. évtől folyik. Az adatgyűjtés újjászervezése, megreformálása 1900. év január 1-ével lépett hatályba.

A bűnügyi statisztika rendeltetése általában az, hogy egyrészt kutassa a bűnözés alakulását, másrészt vizsgálja a bűnözők személyi megnyilvánulásait, a társadalmi, gazdasági, művelődési és egyéb viszonyok befolyását a bűnözésre; megállapítsa továbbá azt, hogy milyen nagy és milyen irányú a bűnözési hajlam, végül behatóan foglalkozik a visszaeső bűnözés nagy horderejű kérdéseivel. A

¹⁹⁾ E fejezetben levő adatok a Magyar Központi Statisztikai Hivatal „Magyar Statisztikai Közlemények“ c. hivatalos kiadvány 30. és 59. kötetében megjelent hivatalos adatok.

Fejtegetéseinkben szorosán alkalmazkodtunk a hivatalos közlemények tárgy- és gondolatmenetéhez. Az idézetek is onnan vették át. A statisztikai adatok 1913. évig bezárólag állottak rendelkezésünkre.

bűnözés statisztikája az elmélet és a gyakorlat összes követelményeinek megfelelően van megszervezve és célja, hogy a bűnözés tág mezejének minden egyes részére betekintést tudjon nyújtani.

A bűnözés statisztikájának mindenesetre nagy szerepe és hivatása van abban a küzdelemben, amelyet az állam és a társadalom a bűnözés ellen folytat.

Tárgyalja elsősorban a *bűnügyi eljárások adatait*. Megvilágítja ezen adatok alapján a *bűnperek anyagát, lefolyását* és betekintést enged a büntetőigazságszolgáltatás szövevényes mechanizmusába. „Amint azonban végigkísérjük a bűnpereket az egész eljáráson, számos oly ténnyel is találkozunk, amelyek nemcsak ügymeneti szempontból érdekelnek, hanem már általános kriminal-szociálpolitikai, valamint moralstatisztikai jelentőséggel is bírnak“.

*

A *bűnügyi feljelentések* száma és %-os megoszlása az 1904/08. és az 1909/13. évek folyamán a következő volt:

évben	a járásbiróságoknál		a törvényszékeknél		együtt
	szám	%	szám	%	
átlag 1904/8	307.892	80·0	76.821	20·0	387.713.
„ 1909/13	315.287	79·3	82.363	20·0	397.650.

A növekedés tehát — az 1909/13. évek átlagát tekintve — a járásbiróságoknál 2·4%, a törvényszékeknél 7·2%, valamennyi ügynél 3·4%-ra rugott.

„Az emelkedés okai különfélék. Szerepe van itt a közönség pereskedési hajlamának, ami mellett a jogszolgáltatásba vetett növekedő bizalom is emeli az elintézés alá kerülő ügyek számát. Az is tagadhatatlan, hogy a társadalmi és a gazdasági élet egyre szövevényesebbé válik s ennek folytán az erkölcsi élet vélt és valódi összeütközései is sokasodnak“.

Érdekes jelenség, hogy az 1909/13. évek átlagában 100 feljelentés közül 68·1 volt ítélelhozatalra alkalmatlan, ami a feljelentések értékét teszi igen gyakran kétségessé. A felesleges bűnperek pedig óriási munkaterhet és szaporulatot rónak a bíróság-

gokra és nagyban növelik az igazságszolgáltatás kiadásait. E téren jelentékeny szerepet játszik a büntettes ki nem puhatolása, a bizonyítékok hiánya, vagy ezek megszerzésének rendkívüli nehézsége, a vádnak az elejtése stb. Végül szolgálhat azonban, hogy az ügyek $\frac{2}{3}$ -ad részében — tehát túlnyomórésztben — bűncselekmény fenn nem forgása miatt kellett az eljárást megszüntetni.

A statisztika természetesen részletesen felsorolja az egyes *bíróságok ügyforgalma* és a *bűncselekmények neme* szerinti adatokat is, figyelemmel a felelősségi igazságszolgáltatási fórumok e kérdést érintő adataira.

*

Érdekesek azok az adatok, amelyek az egyes büntetőügyek elintézési *időtartamára* vonatkoznak, vagyis arra, hogy az egyes bíróságoknál a különböző fokokon mennyi idő alatt ér véget az eljárás. „A bűnözés leküzdésének ugyanis nem megvetendő eszköze a büntetőügyek gyors elintézése. Nem említve a bűnügyi feljelentések nyomasztó erkölcsi terhét, a nyomozó eljárás kitolódása számos esetben a bizonyítékok kellő feltárását is kétségessé teheti“.

Az I. sz. táblázat az *elítéltek számát a feljelentésekben szereplő egyének számával* kapcsolatban mutatja be. Lásd 171. oldalon.

E bűnügyi statisztika arról tanúskodik, hogy az elítéltek száma az 1909/13. évben 1196-tal, tehát 1%-kal volt kevesebb, mint az 1904/8. évek átlagában. A bűnözés számszerű enyhülése azonban inkább az új törvénykezési eljárásokban kifejezésre jutó felfogás érvényesülésének, sem mint a bűnözés általános kisebbedésének a következménye. A statisztikai hivatal meg is állapítja, hogy a bűnözés térvesztéséről csak kellő óvatossággal beszélhetünk. Ezzel szemben sokkal határozottabban állapítja meg azt a tényt, hogy hazánkban a kultúrális és a gazdasági élet növekedésével a bűnözés egészen más irányban mutat erős fejlődést, mint a múltban. A változást — röviden — abban foglalja össze, hogy

I. számú táblázat.

Évben	A járásbiróságoknál			A törvényszékeknél			Együtt		
	fejelen- tettek	elítéltek		fejelen- tettek	elítéltek		fejelen- tettek	elítéltek	
		száma	o/o		száma	o/o		száma	o/o
átlag 1904/8 . . .	406.752	98.251	24·2	117.093	27.841	23·8	523.845	126.092	24·1
átlag 1909/13 . . .	403.056	93.980	23·3	117.911	30.916	26·2	520.967	124.896	24·0

míg a nép primitivebb, féktelen indulataiból s bűnözési hajlamából származó könnyebb bűncselekmények (amelyeknek főleg a járásbíróságok alá tartozó testisértések és egyszerűbb lopások a legjobb kifejezői), a várhatónál is nagyobb mértékben gyűrültek, addig a társadalmi élettel összefüggő kulturbűnök s a városi és a gazdasági élettel együtt fejlődő nagyobb megfontoltság és belső gonoszsgot eláruló súlyos vagyonellenes bűncselekmények figyelmet keltő terjedést mutatnak. Ez pedig semmiesetre sem kívánatos hatása a kultúrfejlődésnek.

*

Mint már említettük, a statisztika az elítéltekre vonatkozó adatait az *egyed bűncselekmények szempontjából* is osztályozza. A bűncselekményeket *négy főcsoportra* osztja. Ezek közül az első az állam ellen irányuló, a második a társadalom közös érdekeit bántó, a harmadik a személyi jogkört sértő, a negyedik a vagyonellenes bűncselekmények. A személyek egyesített számát az ország 100.000 lakóához viszonyítja.

Az állam ellen irányuló bűncselekmények főcsoportjába sorakoznak a közjogi életet sértő, vagy az állam alapvető (politikai, jogi, honvédelmi és pénzügyi), intézményes szervezetét veszélyeztető törvényellenes cselekmények. E csoportban az utolsó 10 év folyamán elítélteknek 7·9%-át találjuk.

A társadalom közös érdekeit sértik a közbiztonságot, a közforgalmat, a közegészséget, a közhitelt, a vallást, a közerkölcsiséget vagy a családi állapotot veszélyeztető cselekmények. Ezen csoportban a bűnözők 5·5%-kal szerepelnek, de „az egyre intenzívebbé váló társadalmi élet s az ebben fokozódó erővel jelentkező társadalomellenes felfogás az elítéltek számát és arányát a járásbíróságoknál 11·8%, a törvényszékeknél több mint egynegyed résszel, 25·7%-kal emelte“.

A következő — a harmadik — főcsoportba a személy ellen elkövetett bűncselekmények sorolnak. A bűnözők legnagyobb kontingense e csoport-

ban szerepel. Ide tartoznak az élet, a testi épség, a személyes szabadság ellen vétők, a párbajozók, a titoksértők, a rágalmozók, a becsület és a házjogot megbántó büntettek. Az ezen cselekmények miatt elítéltek arányszáma: 55·9%. „Számuk főleg a járásbíróóságok kriminális népességében dominál, ahol a bűnösök 62·9%-a az ő soraikból kerül ki. Itt az elítéltek arányát a becsületsértések növekvő nagy tömege szökteti fel“.

A bűncselekményeknek negyedik csoportjába a vagyon elleniek tartoznak, és pedig a lopás, a jogtalan elsajátítás, a sikkasztás és hűtlen kezelés, a rablás és zsarolás, az orgazdaság, az idegen dolgok rongálása, a csalás, a tiltott szerencsejáték által, az uzsora és a hiteljegyek ellen elkövetett büntetendő cselekmények tettei, akik között valamenynyit elítélteknek 30·2%-át találjuk. „A vagyonellenes bűncselekményeknél a törvényszékek növekedő kriminalitása emelkedik ki, ahol az 1909/1913. évek átlagában 100 elítélt közül már 46·5% követte el ezeket a bűncselekményeket. Az elítéltek száma itt 5 év alatt több, mint 15%-kal növekedett, míg a járásbíróóságok ítélezésében, ahol az elítéltek $\frac{1}{4}$ részben szerepelnek, számuk 12·2%-kal fogyott.

*

A statisztika külön csoportosítja a sajtótörvény ellen irányuló bűncselekményeket, miután azok a maguk egészében annak egyik főcsoportjába sem illeszthetők bele.

A tovább nem részletezhető egyéb bűncselekmények adatait szintén külön tárgyalja. „Ezeknél tájékozásul szolgálhat, hogy a járásbíróóságoknál az egyéb bűncselekménynek kb. 40—45%-a a mezőrendőri kihágás (1894. XII. t. c.), illetőleg erdei lopás (1879. XXX. t. c.) volt; míg a törvényszékeknel túlnyomórészüik (megközelítőleg 80%-uk) a kívándorlási büntetettre és vétségre (1909. II. t. c.) esett“.

Külön emlékezik meg a statisztika a modern bűnözés egyik veszélyes fészkeről, a közveszélyes munkakerülőkről. Hangsúlyozza, hogy bár a csa-

vargó a társadalomnak nem tudatos ellensége, mégis a munkakerülés a megszokott értelemben vett bűnösség elemeit — főleg társadalom veszélyeztető hatásainál fogva — magán viseli. Velük szemben az 1913. XXI. t. c. nyújt védelmet s büntető rendelkezéseivel főleg a nagy városok bűnvilágába nyúl. A legutóbbi, 1913-ban összeállított, adatok szerint 144 egyén lett e címen elítélve.

*

Kutatásai nyomán a bűnügyi statisztika nem elégszik meg azzal, hogy egyszerűen száraz adatokat gyűjtsön össze, hanem azok segélyével és azokon át vizsgálja a bűnt s egyben tanulmányozza azokat a mélységeket is, honnan maga a bűn forrása fakad. Így a statisztika — nagyértékű kutatásaival — fel nem becsülhető szolgálatot tesz a kriminológiának, dacára annak, hogy a bűnügyi statisztikának embertani és lélektani adatai még nem nyugszanak teljesen biztos alapokon. „A kutatásnak elvileg is elhatárolt köre, hogy csupán az elítélt személyek adataival foglalkozhat s a tömegjelenségek megfigyelésébe nem tudja azt a néptömeget bevonni, amely még nem bűnös, de amelyből a bűn szétterjed“.

A bűnözés okainak fejtegetésénél elsősorban a fizikai, azután az élettani, végül pedig a különféle társadalmi és gazdasági tényezők hatását vizsgálja. Ezeknek megfelelően figyeli:

- a) a természeti tényezők hatását a bűnözésre,
- b) a bűnözésnek az emberben rejlő okait,
- c) a társadalmi tényezők hatását, végül
- d) a bűnözésnek gazdasági okait.

ad. a) Mint a bűnözésnek az ember szervezetén kívül fekvő okát, a természeti, tehát a fizikai tényezők között a *földrajzi fekvésnek*, az *éghajlatnak* és az *évszakoknak* az emberi szervezetre való hatását veszi figyelembe. Annak kutatása, hogy ezek a tényezők mennyiben működnek közre a bűnözésnél, természetesen szorosan összefügg a környezeti tényezők általános tanulmányozásával, nevezetesen

azzal, hogy a környezet milyen befolyással és hatással van az élő szervezetre.

Hazánkban a bűnözés területenkénti változása jórésztben összefügg bizonyos társadalmi, kulturális és gazdasági tényezőkkel.

Az éghajlati viszonyok — tekintve hazánk egységesebb területét — különösebben feltűnőbb elváltozásokat nem okoznak.

A fizikai tényezők között az évszakok változó hatása érdemel figyelmet. A II. sz. táblázatból látható, hogy a bűnözés bizonyos törvényszerű hullámzásnak van alávetve. Lásd a 176. oldalon.

Mit olvashatunk ki ezen kimutatásból? Azt, hogy a bűncselekmények — szinte bizonyos következetességgel — legnagyobb arányszámban nyáron, azután ősszel fordulnak elő, míg a tél folyamán a legritkábban. Mutatják ezek az adatok azt is, hogy a bűnözés általában, de különösen „a személyellenes, a társadalmat vagy az államot sértő bűncselekményeknél nyáron kimagasló szerepet játszik, annak elsősorban az az oka, hogy a hőség kedvezőtlen befolyást gyakorol az emberi szervezetre, azt ingerlékenyvé teszi s ezzel főleg a megfontolatlanul elkövetett, leggyakrabban erőszakos tettben nyilvánuló bűncselekmények számát sokasítja. A könnyebb életmód s a nagyobb társadalmi érintkezési felület a derült magyar őszben is emeli a bűnözés arányát. Az ősz végével és télen viszont a fokozódó szükségletek s a megritkult munkaalkalmak, továbbá a nyomor nyomasztóbb érzése a vagyonellenes bűncselekmények számát növeli, amelyek ki-gondolására a zárkózottabb életmód, elkövetésére pedig a korábban beálló sötétség is több alkalmat nyújt. Már ezek az adatok kétségtelenné teszik, hogy az időjárásnak az emberi természetre rendkívül nagy hatása van“.

Ez a különbség különösen szembe-tűnő akkor, ha az e téren tapasztalható „szélsőségeket egyes kiemelt bűnöknél vizsgáljuk. A szemérem ellen elkövetett bűncselekmények pl. tavasszal hirtelen emelkednek s leggyakrabban a nyár folyamán for-

II. számú táblázat.

Bűncsoportnál	Az elítéltek a bűncselekményt									
	télen		tavasszal		nyáron		ősszel		ismeretlen időben	
	követték el ‰-ban									
	1904/8	1909/13	1904/8	1909/13	1904/8	1909/13	1904/8	1909/13	1904/8	1909/13
Államellenes . . .	20·5	19·9	23·5	23·3	27·0	27·3	25·9	25·8	3·1	3·7
Társadalomellenes	19·8	19·5	23·1	26·8	30·1	26·1	23·4	21·0	3·6	6·6
Személyellenes . .	19·8	19·6	24·6	24·8	29·3	29·5	26·1	25·5	0·2	0·6
Vagyonellenes . .	27·2	26·5	22·4	22·1	21·4	21·4	27·2	26·3	1·8	3·7
Valamennyi	22·3	21·9	23·7	23·9	26·5	26·4	26·3	25·5	1·2	2·3

dulnak elő. Összefügg ez a tény a nemiöszton nyilvánulásaival, mely a nyári hónapokban fokozódik s ennél fogva meg nem engedett alakban is leggyakrabban ekkor keres erőszakos kielégülést. Főleg mezőgazdasági népességünkben annak elkövetésére a szabadban való tartózkodás is nyáron szolgáltató bővebb alkalmat. Számuk ősszel hirtelen csökken“.

A bűnözés általában az egész földkerekségén évszakok szerint is „bizonyos törvényszerű hullámzásnak van alávetve“.

A társadalom életében az évszakok — a tél kivételével — a népesség társas együttélését teszik könnyebbé. Gyakoriabbak az emberek közötti sűrűlódások. Ezt tükrözik vissza az élet- és a testiépség elleni cselekményeknek, nemkülönben a becsület-sértés és a rágalmazásnak nyáron erősen növekvő száma. „Nyáron az alkohol bő élvezete, amelyet a könnyebben szerzett pénz is elősegít, a közegészség és a testiépség elleni kihágások arányát is nagyra növeli. Érdekes, hogy a nyár folyamán is sűrűbb gyűjtogatás aránya tavasszal is magas, amikor a tél folyamán kialakuló bosszúvágy használja fel erre az első kedvező alkalmat. A tüzvészokozás tehát inkább megfontoltabb, mert a bűncselekmény előidézésénél szeles vagy száraz időt vár“. Ősz felé, különösen a tél beálltával a vagyonbiztonság kezd bizonytalanabbá válni. Az emberek elzárkózottsága feltűnően sűrűbbé teszi a vagyon elleni támadásokat. Növekedik az orgazdaság száma is és az élénkebb üzleti élet kezdetével növekszik a sikkasztások és a csalások száma. A társadalmi érintkezés zárthelyiségekbe szorul, emelkedik a szerencsejátékok által elkövetett bűncselekmények száma is.

Hogy ezek a tények megfelelnek, igazolja a III. számú táblázat. Lásd a 178. oldalon.

*

ad. b) Az egyes emberben rejlő — bűnt okozó — tényezők között a statisztika elhatárolást von, illetve megkülönböztetést tesz a *nemek*, az *életkor*, a *faj* és — az emberi szervezetre gyakorolt káros hatásánál fogva — az *alkoholélvezet* között, illetve

III. számú táblázat.

A bűncselekmények megnevezése	Az elítéltek a bűncselekményt									
	télien		tavasszal		nyáron		ősszel		ismeretlen időben	
	követték el % -ban									
	1904/8	1909/13	1904/8	1909/13	1904/8	1909/13	1904/8	1909/13	1904/8	1909/13
Szemérem ell. büntett és vts.	17·6	20·0	26·5	26·7	31·0	29·1	22·7	21·5	2·2	2·7
Rágalmazás	22·4	22·0	24·1	25·2	27·3	27·3	25·5	23·7	0·7	1·8
Becsületsértés	18·6	18·6	25·2	25·4	30·8	30·7	25·2	24·7	0·2	0·6
Emberélete ell. bt. és vts. .	24·0	21·7	23·6	22·7	25·3	29·1	26·6	25·4	0·5	1·1
Testisértés	20·4	20·5	23·8	24·0	28·0	28·1	27·6	27·0	0·2	0·4
Közegészs. és testiépség ell. kih.	18·6	20·6	20·8	21·1	37·0	31·9	24·8	24·6	0·6	1·8
Gyújtogatás	16·5	19·5	28·8	32·0	32·0	24·7	22·5	23·1	0·2	0·7
Lopás	28·1	26·5	22·5	22·4	20·8	21·0	27·0	26·7	1·6	3·4
Tulajdonelleni kih.	30·0	33·5	23·0	22·0	19·3	18·0	26·5	24·0	1·1	2·5
Orgazdaság stb.	27·7	26·9	21·5	20·8	19·8	19·5	27·1	26·4	3·9	6·4
Sikkasztás	25·2	23·5	22·4	22·1	22·3	23·2	27·0	25·1	3·1	6·1
Csalás	24·2	25·3	22·9	21·5	23·5	22·7	26·9	23·3	2·5	7·2
Szerencsejáték által elkövetett kih.	28·5	30·1	19·9	20·5	23·0	21·8	28·3	27·2	0·3	0·4

ezeket összefüggésbe hozza a bűnözés alakjával és nagyságával.

Az élettan adatai között a *nemek bűnrajzánál* talál a legnagyobb eltérésre.

1908. év folyamán a magyarországi bíróságok előtt jogerősen befejezett büntetőügyekben elítélte-
tett összesen 63.725 férfi és 11.946 nő.

1909/13. évek átlagában elítéltek között volt a IV. számú táblázat szerint (a becsületsértés kivételével): lásd a 180. oldalon.

„Száz elítélt egyén közül tehát 84·5 férfi és csak 15·5 nő bűnös volt. Azt sem hagyva figyelmen kívül, hogy ugyanakkor az ország lakosságában 100, tizenkét éven felüli, egyén közül csak 49·4 volt nő, elmondható, hogy a férfiak bűnözése hazánkban megközelítőleg hat és félszer nagyobb, mint a nőké“. Nemzetközi viszonylatban is tisztázott tény, hogy a férfiak bűnözése többszörösen nagyobb, mint a nőké. Egyik — rendelkezésünkre álló — áttekin-
tést véve alapul, a nőknek az általános bűnözésben kivett részesedési aránya Ausztriában 14%, Németországban 16%, Franciaországban 13%. Belgiumban 23%, Angliában 22%.“ Ha ezzel szembeállítjuk a Balkán államok női kriminalitásának alakulását, úgy azt látjuk, hogy a férfi részesedése ott kb. húszszornagyobb a nőénél“.

A nőknek a bűnözés terén való színtelenebb szerepét illetően a legeltérőbb magyarázatokkal találkozunk.

Quetelet²⁰⁾ ennek főokát abban látja, hogy a nő társadalmilag és gazdaságilag erősen függ a férfitől s a durvább bűncselekmények elkövetésére általában testileg is gyenge. „A megfigyelések is azt igazolják, hogy a nő benső bűnöző hajlandósága jóval kisebb, mint az élet viharainak jobban kitett, de valószínűleg érzületében is bűnrehajlóbb férfiaké“.

²⁰⁾ A moralstatisztika igazi megteremtője. Quetelet volt az első, aki „a társadalmi jelenségeknek és a bűnözésnek is a különböző tényezők hatása alatt létesülő alakulásában társadalmi törvényszerűségeket igyekezett felfedezni“.

IV. számú táblázat.

Bűncsoport szerint	Férfi		Nő		100.000 tizenkét éven felüli		A kriminalitás belső megoszlása volt a	
	szám szerint	‰-ban	szám szerint	‰-ban	férfire	nőre	férfiaknál	nőknél
					jutott elítélt		‰ ban	
Államellenes	3517	91·2	340	8·8	55	5	6·1	3·2
Társadalomellenes	2344	86·0	382	14·0	36	6	4·0	3·6
Személyellenes	26510	86·8	4027	13·2	413	61	45·5	37·6
Vagyonellenes	25750	81·2	5947	18·8	401	90	44·2	55·6
Egyéb	119	95·2	6	4·8	2	—	0·2	0·0
Valamennyi	58240	84·5	10702	15·5	907	162	100·0	100·0

„A társadalmi kapcsok: a család becsülete, a gyermek jövője, a nők nagyobb vallásossága, továbbá bűneiknek szigorúbb társadalmi megítélése a nőknek kriminális kitöréseit is letompítják és inkább az enyhébb bűnformák irányába terelik. A tett elkövetésénél is gyakrabban merül fel náluk mentő, vagy a cselekedetet érthetővé tevő rejtettebb motívum, mint a férfi öntudatosabb és romlottabb viselkedésében... Szóval a kriminalitás valódi okai a nőnél általában rejtettebbek, míg a férfiaknál többnyire a maguk nyers őszinteségében jelentkeznek“.

Tanulságos áttekintést nyújt az alábbi kimutató, amely a férfi és nő elítéltek bűnözési arányszámát ismerteti:

	100 férfi bűnösre esett női elítélt	Az elítélt száma volt
általában	18·2	10701
a kerítésnél	290·6	31
család elleni bűncselekménynél	169·7	11
hamis vádnál	49·1	6
hamis tanuzás és eskünél	28·2	23
közveszélyes munkakerülésnél	39·5	10
közegészségelleni büntett és vétségél	55·4	25
gyűjtogatásnál	27·3	117
rágalmazásnál	56·0	902
gyilkosságnál	24·7	8
könnyű testi sértésnél	22·5	1464
gondatlanságból okozott emberölésnél	64·7	72
cseléd és családi lopásnál	37·3	405
egyszerű lopásnál	24·2	2338
egyszerű visszaesésnél Btk. 338., Bn. 49. §§.	29·4	403
jogtalan elsajátításnál	27·1	465
orgazdaság és bűnpártolásnál	50·6	839
csalásnál	26·2	289
uzsoránál	21·7	14
pénzhamisításnál	19·5	36
sikkasztásnál	17·5	437
személyes szabadság megsértésénél	17·2	1
hatóság elleni erőszaknál Btk. 165. §.	9·2	209
hatóság elleni erőszak egyéb eseteinél	10·2	34
hivatali és ügyvédi büntett és vétségél	11·4	28
magánosok elleni erőszaknál	7·0	29

	100 férfi bűnösre esett női elítelt	Az elítelt száma volt
felindulásban elkövetett emberölésnél . . .	9:3	226
magánlaksértésnél	8:5	74
szándékos emberölésnél	8:8	19
súlyos testisértésnél	7:0	982
halált okozó súlyos testi sértésnél	2:3	18
ember élete elleni egyéb bűncselekményeknél	5:5	1
súlyos lopásnál: Bn. 49. §. 2, bek.	13:8	35
betöréses lopásnál	11:8	494
zsarolásnál	10:4	61
csalárd bukásnál	7:3	16
vagyongrongálásnál	10:6	102

*

Némely bűncselekményt — természeténél fogva — kizárólag férfiak hajthatnak végre (párviadal, erőszakos nemiközösülés, valamint a szemérem ellen elkövetett egyéb bűncselekmény, továbbá foglyszöktetés stb.). Viszont vannak bűncselekmények, amelyeket csak nők hajthatnak végre. A gyermekölőknek és gyermekkitevőknek, a magzatelhajtóknak 98%-a nő. Kerítésben a nők majdnem háromszoros aránnyal részesednek. Tekintélyes a számuk a családi állás ellen elkövetett bűncselekményeknél is. Ez náluk „a prostitúcióhoz átvezető utat sejteti“. A gyakoribb közegészség ellenes büntettek és vétségek pedig a nagyobb számú elárúsítók rovására írhatók. — Bosszúérzések emelhetik a női bűnözés arányát a gyűjtogatásnál is az átlagos felé.

A személyellenes bűncselekményeknél figyelmet érdemel, hogy pl. a könnyűtestisértésnél 100:22:5 az arány; a rágalmazásban való részvételük pedig 100:56 arányú. Valószínű, hogy még nagyobb a becsületsértésnél. „Ezek mellett a női gondatlanság, a nők lélekjelenlétének kisebb mértéke és a szülői felelőtlenség, a gondatlanságból — nők által — okozott emberölések arányát is (100:64:7-hez) rendkívül magasra szökteti.

A vagyonellenes bűncselekményeknél kiemelkedik a nőcselédek által elkövetett lopások aránya. A nőcsalók aránya is fokozódik. A női bűnözések

egyik legkedveltebb formája az orgazdaság és a bűnpártolás (itt 100 férfi bűnösre 60·6 nő esett). Emelkedik a sikkasztó nők száma is. Jellemző, hogy a nagyobb testierőt és elszántságot, vagy a különösebb tervszerűséget követelő bűncselekményeknél a nők arányszáma teljesen háttérbe szorul (rablás, betöréses lopás, csalárdbukás stb.). A visszaeső nőtolvajoknál a bűnözés terjedése a 22%-ot is meghaladja, holott a férfiaknál az 1904/08. és 1909/13. éveket viszonyítva alig 10%-kal fokozódott. Szaporodik a nőcsalók száma és a gyújtogatók között is emelkedik indexszámuk.

*

Az egyes életkorok bűnözését illetően a statisztika azt a kérdést igyekszik közelebbről megvilágítani, hogy az egyes bűncselekmények melyik életkorban dominálnak a 12 éven felüli lakosságnál. Súlyt helyez arra is, hogy „az egyes életkorok bűnözése általában és külön az egyes bűncsoportoknál, milyen %-os arányban tér el az általános bűnözés átlagától“.

Kedvezőtlen tünet, hogy a kezdő — 12—18 éves — bűnösök a népességben 20·8%-kal részesednek. „A két nem valódi bűnmérlegét pedig az mutatja leginkább, hogy amíg 100.000 fiú közül 666-ot, addig ugyanannyi leány közül csak 87-et, tehát 7¹/₂-szer kevesebbet ítéltek el“.

Nem biztatóbb az a kép sem, amelyet a 19—21 éves korúak bűnözése mutat. Ennél a korosztálynál, amelynek népességi aránya 6·7%, a bűnözésben 16·2%-kal vesznek részt a fenti korúak. 100.000 férfire eső elítéltek átlaga e korban 16·3%-kal, a nőknél 43·6%-kal fokozódik. Ez a kor különösen a férfienemnél már az úgynevezett veszélyes kor és a bűnözés „hirtelen előretörésében a kifejlődő testi és érzéserő mellett a társadalom mai berendezésének is nagy szerepe van“.

A fiatal emberek bűnözése láthatóan a személyellenes körben mutat legerősebb terjedést, a nőknél viszont vagyonellenes bűncselekményeknél látha-

tunk feltünőbb változást. Általában a fiatalabb korúaknál a fiúk zabolátlan és féktelenkedésre hajló természete okozza bűnbejutásukat. Ezzel szemben a leányok férjhezmenetelükig a család oltalma alatt állanak (erkölcsükre és becsületükre jobban vigyáznak). A fiú munkaképesebb korba jutva, a szegényebb néposztályokban gyakran túlkorán sodródik ki az életbe, ahol fegyelmezetlenebb lelkületénél fogva, kellő felügyelet nélkül, könnyebben válik munkakerülővé, csavargóvá vagy akár bűnössé.

A bűnözés sorrendjében a 22—29 éves egyéneknél a férfiak és nők relativ bűnözése közötti eltérés szintén érezhető, mert „amíg a férfiak bűnözése 60·7%-kal, addig a nőké csak 34·5%-kal nagyobb, mint az általános“.

A 30—49 éves korban a bűnözés aránya rendes keretek között mozog. „Valamint ez az életkor a megállapodott s az emberi élet rendes medrébe jutó egyének kifejezője, úgy bűnözése is magán viseli az ember kialakult karakterét. A társadalomban mozgó erők, gazdasági, szociális problémák — a még élő tetterő erőszakos fellángolásai mellett — talán ennek az életkornak bűnözésében fejeződnek ki leginkább“.

„A meglelt kor elérése után az 50 évet meghaladó öregebb korúak bűnözése hirtelen alászáll, mert a bűnözés vezető motivumai elgyengülnek. Az öregkor szemlélődésre hajlandóbb, igénytelensége s kisebbedő alkoholélvezete is csökkenti a bűnözését, mely a férfiaknál 61·1%, a nőknél 39·8%-kal válik kisebbé, mint az általános“.

*

Ami a *fajok bűnözését* illeti, kétségtelen, hogy az határozott befolyással van a bűnözésben való részesedési arányra. Az egyes fajok — nemzetiség szerinti — megoszlásának ismertetése igen terjedelmes anyagot szolgáltatna, így azt mellőzzük. Általában e vonatkozásban elég annyit megjegyeznünk, hogy a fejlettebb állami és társadalmi életet élő népek bűnözési arányszáma sokkal kisebb, mint a fej-

letlenebb kultúrájú népeké. A magyarság bűnözése általában megfelel az általános bűnözésnek. Száz-ezer — 12 éven felüli — lakosra ugyanis 530·1. ugyanannyi magyar anyanyelvűre 536·9 elítélt jut.

Népfajokról szólva különösebb említést a cigányaink érdemelnek. „A cigányság a veleszületett s vérszomjasabb vadság mellett legnagyobb mértékben a tulajdont veszélyezteti“. Bűnözésük a lopásnál éri el tetőpontját. Emellett hagyományos bűnformájuk a rablás is, amelynél „sajnos, a fenyegető erőszak a legtöbb esetben ténylegessé válik s brutális cselekedetekkel tarkítja az előfordult eseteket“.

*

„Az alkoholélvezet közvetve és közvetlenül is hat a bűn terjedésére. Közvetett hatása abban nyilvánul, hogy degenerálja a fajt és az egyént, mivel bűnöző hajlandóságát növeli és állandósítja. Közvetlenül pedig igen gyakran maga az oka a bűncselekmény elkövetésének. Az elítéltek között azoknak az aránya, akik az alkoholt nagyobb mértékben vagy mértékletesen élvezték, együtt megközelíti a 79%-ot. Ez a hányad a férfiaknál 83·3%-ra fokozódik, de a női bűnösöknél is eléri az 54%-ot“.

ad. c) A társadalmi tényezők között a *művelődési* s a *gazdasági* tényezők szerepelnek. Az előbbi sorába sorakoztatjuk azokat az erkölcsi erőket, amelyek az egyes egyénre, de a közösségre is felemelő és átalakító erővel hatnak. Ezen erkölcsi erők között első helyen a *vallás* áll. Az elítéltek vallás szerinti megoszlását mutató adatok mérlegelésénél azonban óvatossággal kell eljárunk, mert amíg például az izraeliták a lakosság 5·1%-a, a bűnözésben csupán 3·9%-kal részesednek, addig a kereskedelem és a hiteléletben a viszonylagos részesedési arányuk kilencszer, tehát összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint a keresztényeké.

Az erkölcsi erők között második helyen a *családi állapot* játsza a jelentősebb szerepet. „A férfiak nőtlen állapotukban rendkívül erősen szerepelnek a kriminális cselekedetekben, a házasságban törvény-

ellenes viselkedésük már jóval kedvezőbbre válik. A nőknél ez a különbség nehezen észlelhető“. A nőtlen férfiak — a 12 éven felüli népesség arányában — 39·0 arányban szerepelnek, a bűntettek és vétségek miatt elítéltek soraiban 52%-kal szerepelnek. A házasság nélküli férfiak a férfinépesség 56·3%-át alkotják, a bűnözésben csak 45·7%-kal részesednek. Százezer hajadonra 169, ugyanannyi házasnőre 166 elítélt jut.

A családi állapot nemcsak a bűnözés főirányainál, de az egyes jellegzetesebb bűncsoportoknál is visszatükrözi hatását.

Az erkölcsi erők között harmadik helyen a *műveltségről* kell megemlékeznünk. Megállapított tény, hogy magát a bűnt — az ennek leküzdésére szolgáló akaraterő erőtlensége vagy hiányossága miatt — a műveletlen egyén könnyebben követi el, mint „az erkölcsi és társadalmi tekintetektől befolyásolt művelt egyén, aki viszont az élet forgatagában a bűnnek számosabb és változatosabb formáival ismerkedhetik meg“. Hangsúlyozzuk azonban, hogy a műveltség épen nem zárja ki, hogy a bűn mennyiségileg ne terjedjen.

Az V. és VI. sz. táblázat szerint: lásd 187. és 188. oldalakon.

ad. d) „Azok között a gazdasági tényezők között, amelyek az embert törvényellenes cselekedetekre készítik, főként a *vagyonegyenlőtlenségnek* s a *változó keresetviszonyoknak* van nagy hatása. Bűnügyi statisztikánk ezért az elítéltek adatait mindenekelőtt a) vagyoni állapotok, azután b) foglalkozásuk szerint vizsgálja“.

„A bűnözés valódi súlya a vagyontalanok néhez helyzetében, az ebből származó kedvezőtlen társadalmi és életviszonyokban keresendő“.

„Az elítélteknek tehát jóval több, mint $\frac{8}{10}$ -része a vagyontalanokra, $\frac{1}{10}$ -része a némi vagyonnal bírókra s 5%-a a vagyonosokra esett“.

*

A gazdasági tényezőknek bűnfejlesztő hatásával kapcsolatosan hátra volna még pár sorban meg-

V. számú táblázat.

A bűncsoportok megnevezése	Az irni és olvasni tudó		A csak olvasni vagy sem irni, sem olvasni nem tudó		Középiskola 4. osztályát meghaladó képzés	
	e l i t é l t e k % - o s m e g o s z l á s a					
	1904/8-ban	1909/13-ban	1904/8-ban	1909/13-ban	1904/8-ban	1909/13-ban
a) Az elítéltek %-ában						
Állam	63·4	68·4	36·6	31·6	1·6	1·5
Társadalom	67·9	71·5	33·0	28·5	2·4	3·0
Személy	63·6	69·3	36·4	30·7	1·7	1·8
Vagyon	54·4	62·0	45·6	38·0	0·4	0·7
Egyéb	90·0	75·8	10·0	24·2	37·4	17·9
Összesen	59·4	66·0	40·6	34·0	1·1	1·3
b) A 12 éven felüli népességből 100 ezer lélekre jutott						
Állam	24·2	29·3	31·3	30·5	16·3	17·7
Társadalom	16·9	21·7	18·7	19·4	16·3	24·3
Személy	237·6	235·2	305·8	234·0	168·4	164·5
Vagyon	208·4	218·4	392·3	200·5	45·0	64·9
Egyéb	0·5	1·1	0·1	0·8	6·1	6·7
Összesen	487·6	505·7	748·2	585·2	252·1	278·1

VI. számú táblázat.

	Vagyontalan		Némi vagyonnal bíró		Vagyonos	
	elitált volt átiag					
	1904/8	1909/13	1904/8	1909/13	1904/8	1909/13
	%-ban					
Állam	80·5	81·1	12·8	12·9	6·7	6·0
Társadalom	83·9	80·6	10·7	13·4	5·4	6·0
Személy	79·3	77·9	13·2	13·9	7·5	8·2
Vagyon	91·9	89·9	5·9	7·5	2·2	2·6
Egyéb	57·8	78·7	23·3	11·5	18·9	10·8
Általában :	85·3	83·7	9·7	10·9	5·0	5·4
	%-os megoszlásuk volt bűncsoportok szerint					
Állam	4·4	5·4	6·1	6·6	6·3	6·2
Társadalom	3·0	3·8	3·4	4·9	3·3	4·3
Személy	42·3	41·2	61·8	56·5	69·4	67·1
Vagyon	50·2	49·4	28·5	31·8	20·8	22·1
Egyéb	0·1	0·2	0·2	0·2	0·2	0·3
Általában :	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

emlékezni a vagyonmegosztás mellett a *különléle foglalkozások* befolyásáról.

Az ország legnagyobb foglalkozási ágánál, az őstermelésnél, hova a 15 éven felüli lakosság 61·1%-a tartozik, a bűnözés aránya 62·7%-ra rugott.

Az iparnál fokozódik a bűnözési hajlandóság. Nagymagyarország két millió főnyi ipari lakosságának népességi aránya 17·4, a bűnözése viszont 19·2% volt. A viszonylagos bűnözés a bányászoknál és a kohászoknál fokozódik.

A kereskedelem és hitelélet terén a bűnözési arányszám kedvező (3·5%). Az önálló kereskedők között az elítéltek száma átlag 15%, a segítségméllyzetnél 20%-ra növekedett.

A közszolgálatban állók vagy szabad pályán levők bűnözési száma a 10%-ot sem éri el.

Általában a statisztika is azt állapítja meg, hogy „a földszeretete nálunk egyike a társadalmi élet legbiztosabb alapjának“.

Végül megemlékezünk a *város és a vidék* bűnözéséről. A vidék bűnözése általában kisebb, mint a városi lakosságé. A vidék körülbelül 78%-a az elítéltek között 76·1%, a városi lakosság 22%-a pedig a bűnözésben 23·9%-kal részesedik. „Ez alapon 100 ezer tizenkét éven felüli egyénre a vidéken 937·3, a városokban pedig 1082·5 elítélt jutott. Tehát a vidék bűnözése 1·3%-kal alatta maradt, míg a városoké 13%-kal meghaladta az átlagbűnözést.

A külföldi példák is a városi lakosság magasabb bűnözési arányát igazolják.

*

Fentiekben egészen vázlagszerűen mutattuk be a bűnügyi statisztika hatalmas és értékes munkásságát. Már e kevés adatból is bőséges megfigyelés és tanulság vonható le.

ÖSSZEFOGLALÁS.

Igazságokat keresni örök emberi tulajdonság. Igazságokat kerestünk, amikor a bűnöző ember lelkivilágába hatolva, abban megfigyeléseket tettünk s azok eredményét e tanulmányok szűk keretei között feldolgoztuk: amidőn a tudományos meghatározásokat a gyakorlati tapasztalatokkal egybevetve, a bűnözés világára fényt vetítettünk.

*

Az anyag feldolgozásában a takarékoság elvét követtük s csupán az a gondolat vezérelt bennünket, hogy olvasóinkat reá tudjuk vezetni arra, hogy egy kis fáradtsággal elmélkedjenek arról, hogy az ezer mostoha körülménnyel küzdő, az élet küzdelmei között vergődő, hányódó-vetődő bűnös embert bizonyos fokú megértéssel tekintsék a nyomozó közegeink. Kiindultunk abból a tényből, hogy amint egy testileg beteg ember a szeretet levegőjében könnyebben gyógyul és erősödik, úgy a lelkileg rossz útra tévedt bűnös emberrel sem kell megvetőleg bánni, mert ez inkább ront az ő lelkén, megalázzottá, elkeseredetté teszi, gyűlöletet, haragot és bosszúállást ébreszt benne.

A bűnözőkkel, különösen a bűnözésre kórosan terheltekkel szemben a türelem, a gondos felügyelet és a helyes nevelés vezethetnek annak eléréséhez, hogy a bűnözések száma csökkentessék, az erkölcsi élet megizmosodása biztosíttassék és ezzel az értelmiség az érzékiség felett, az igazi szeretet, az önzés és az ellenséges érzelmek felett uralomra segíttessék. Csak akkor, ha az emberiség — állatias felével szemben — a jobbik és nemesebbik felét segíti diadalra, csak akkor lehet beszélni igazi hala-

dásról, igazi kulturáról. Az értelmiség győzelmével remélhetjük, hogy azt a részvétlenséget, mely ezidő szerint az egész társadalmat sűrű ködszerűen megfekszi, a feltétlen embertisztelet, a kímélet, a szeretet, az egymást megértés és a részvét elve fogja felváltani.

Addig, amíg az igazi vallásosság hiányát, az erkölcs pusztulását, az élet gyönyöreinek oktalan élvezetét látjuk, a míg a pénz örült imádata tartja béklyóban az embereket, amíg az emberiség a bűne — önkovácsolta — bilincseiben vergődik, addig csupán mérsékelt reményt táplálhatunk eszményeink megvalósítását illetően.

Valóban, mi más az egész kultúra és mi más a haladás is, mint a legokosabb és a legbecsületebb emberiség folytonos és keserves küzdelme az iránt, hogy az ember minél kevesebbet tévedjen és, hogy az emberiség állati alaptermészetéből időnként egy-egy keveset kiküszöbölni lehessen.

Aki azt a fáradságot veszi magának, hogy tanulmányainkat alaposan átolvassa és átgondolja, annak nem lesz más meggyőződése, mint az, hogy az ember a maga gyarló észbeli tehetségével és állati ösztöneivel bizony épen nem angyali teremtés. Értsük meg, ilyen az ember és ilyen maga a világ! Hiába minden elmélet, hiába minden okoskodás, az ember számára csak egy út van: *becsületesen élni*. Ez a boldogulás és ez a földi boldogság nyitja. Sem az Istent, sem a természetet magunk ellen kihívni büntetlenül nem lehet. És mennyivel szebb és mennyivel igazságosabb és az emberhez mennyivel méltóbb lenne, önmagunkat és cselekedeteinket mindig úgy beállítani, hogy sem isteni, sem emberalkotta törvényeket ne sértsünk és más kárára ne cselekedjünk.

Minden életerőt arra kellene felhasználnunk, hogy a tökéletesedés útján előrehaladhassunk, a sok viszontagságon keresztül ment bűnös embert pedig eszményeiben és érzelmeiben megtisztítsuk, hitében és erkölcsében megszilárdítsuk, akaraterejében pedig megerősítsük!

IRODALOM.

1. Dr. Max Simoneit: Die seelische Entwicklung des Menschen. (Berlin.)
2. Dr. Heller Erik: Bűnvádi perrendtartás a fiatalkorúak bűnügyeiben, figyelemmel a törvényhozás feladataira. (Budapest, 1912.)
3. Dr. Török Aurél: A bűnügyi embertanról. (Budapest, 1906.) A Lombrosó-féle bűnügyi embertan alapeszméi. (Természettudományi Közlöny, 1906.)
4. Dr. Stein Fülöp: Adatok a tényállás pszichológiai diagnózisához. (Budapest, 1909.)
5. A Magyar Büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről (miniszteri indokolása). (Budapest, 1876.)
6. Dr. Szilveszter Ferenc: Filozófia propedeutika. (Budapest, 1914.)
7. Szitnyai Elek: Lélektan és logika. (Budapest, 1911.)
8. Dr. Kornis Gyula: A pszichológia és logika elemei. (Budapest, 1911.)
9. Dr. Angyal Pál: Gyermektanulmány és igazoltatás. (Budapest, 1913.)
10. Dr. Irk Albert: Kriminológia. (I. Kriminálaetiológia.) (Budapest, 1912.)
11. Dr. Trikál József: A lélek teremtő tevékenysége. (Budapest, 1919.)
12. Rabindra Nath Tagore: Az élet megismerése.
13. Szalai István: Tapasztalati lélektan. (Budapest, 1858.)
14. Dr. Kluge Endre: Lelki élet és törvénykezés. (Budapest, 1923.)
15. D. Joh. Seinroth: Grundzüge der Criminalpsychologie. (Berlin, 1833.)
16. Beccaria: A bűnökről és büntetésekről. (Zágráb, 1833.)
17. Richard Müller—Freienfels: Geheimnisse der Seele. (München, 1927.)
18. Mannheim Károly: Lélek és kultúra. (Budapest, 1918.)

19. Johannes Remke: Die Seele des Menschen. (Lipcse, 1902.)
 20. Dr. Moravcsik Ernő: Gyakorlati elmekórtan. (Budapest, 1897.)
 21. Dr. Cseh Ferenc: Az ember szellemi élete.
 22. Krafft Ebing: A törvényszéki elmekórtan.
 23. Lubrich Ágoston: Neveléstudomány.
 24. Dr. Ranschburg Pál: A gyermeki elme.
 25. Dr. Csizmadia Alajos: A bűnözés világa.
 26. Tarde Gabriel: Összehasonlító tanulmányok a kriminológia köréből. Ford. Lengyel Aurél. (Budapest, 1908.)
 27. Kenyeres Balázs: Törvényszéki orvostan. (Budapest, 1910.)
 28. Turcsányi Gyula: A modern bűnözés.
 29. A magyar szent korona országainak bűnügyi statisztikája az 1904—1908. évekről. (Budapest, 1910.)
 30. A magyar birodalom bűnügyi statisztikája az 1909—1913. évekről. (Budapest, 1919.)
-

TARTALOM.

	Oldal
ELŐSZÓ	5
BEVEZETÉS	11

ELSŐ RÉSZ.

A rendes lelki élet ismertetése.

<i>A lelki jelenségek szerepe és fontossága a nyomozó közegek számára. A lélek. Az agy és ducidegrendszer. A lelki élet jelenségei. A gondolkodás, az érzelem és az akarás. A tudat. Az ösztön. A vágy és szenvedély. A mozgásról általában</i>	17
<i>A lelki élet jelenségeiből levonható tanulságok</i>	60
<i>Az ember életfeladata és célja</i>	69

MÁSODIK RÉSZ.

A rendellenes lelki élet ismertetése.

<i>Az öntudatlan állapot. Alvás és álom. Az alvajárás. Hipnotikus állapotok. A lelki betegségek. A gondolkodás körébe tartozó lelkibajok : (Az érzet zavarai. A figyelem eltompulása. Az emlékezet betegségei. A képzetkapcsolódás zavarai. A képzelet betegségei. Az itélet és következtetési képesség csökkenése. Az öntudat zavarai.) Az érzelem zavarai. Az akarat és a cselekvés zavarai. Az érintett lelki betegségek fajai. A szellemi gyengeségek : (Koponya-sérülések. Aggkori elme gyengeség. A szerzett vagy terjedő betegség) Az elmezavarok : (A serdüléssel elmezavar. A tébolyodottság. A hűdéssel elmezavar. A nehézkóros elmezavar. Az alkoholos elmezavar. Az elmebetegségek egyéb nemei. Az elmebetegségek okai és tünetei. Az elmebetegség színlelése)</i>	75
<i>Bűntetőjogi vonatkozások</i>	99

HARMADIK RÉSZ.

	Oldal
A bűn ismertetése	107
A büntetés ismertetése	118
A büntetett ismertetése	125
A gyermekek bűnözése	135
A férfiak és a nők bűnözése	148
Korunk haladásának hatása a bűnözésre	159
A bűnözés statisztikája	168
Összefoglalás	190
Irodalom	192
